

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Pavel Křeček

Výcvik a působení příslušníků rezidentury Zpravodajské správy Generálního štábu ČSLA ve Vídni v letech 1955–1989

Training and Operations of Officers of the Intelligence Department of the
General Staff in Vienna in 1955–1989

Praha 2019

Vedoucí práce: prof. PhDr. Ivan Šedivý, CSc.

Na tomto místě bych rád poděkoval svému vedoucímu práce prof. PhDr. Ivanu Šedivému, CSc. za odborné vedení, čas a především za jeho trpělivost. Dále bych chtěl poděkovat všem pracovníkům Archivu bezpečnostních složek za jejich vstřícnost a ochotu a v neposlední řadě také své rodině.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 11. srpna 2019

Podpis

Abstrakt

Předkládaná bakalářská práce se věnuje dosud nezpracovanému tématu vídeňské rezidentury ZS/GŠ v období padesátých až osmdesátých let 20. století. Autor na základě archivních pramenů analyzuje náplň práce rezidentury, personální obsazení a zkušenosti jejích příslušníků, jejich výcvik a přípravu pro působení v zahraničí. V uvedené práci rozebírá syllabus zpravodajského kurzu i proces vysílání zpravodajců do zahraničí. Na příkladu konkrétního zpravodajského důstojníka autor popisuje fungování jednotlivce v rámci struktury vojenské rozvědky i v rámci kolektivu důstojníků rezidentury ve Vídni, a to jak v „klidném“ období let padesátých, tak i v kritickém období po roce 1968. Práce je založena především na heuristice archivních pramenů z Archivu bezpečnostních složek (ABS) a dostupných monografií, pamětí a studií.

Klíčová slova

Československá vojenská rozvědka – výcvik zpravodajských důstojníků – Vídeň – Vídeňská rezidentura ZS/GŠ

Abstract

The presented bachelor's thesis focuses on the under-researched topic of Vienna's intelligence department (residency, rezidentura) from the 1950s to the 1980s of twentieth century. On the basis of archival materials author analyses specialization of the residency, work experience of ZS/GŠ intelligence officers and their training for operation /operating/ in foreign countries. The bachelor's thesis also examines the syllabus of secret services training course and preparation of ZS/GŠ personnel for their work in residency. On the example of particular intelligence officer author tries to illustrate the life of individual in the frame of army intelligence structure and team of intelligence officers of Vienna residency both in "peaceful" period of 1950s and critical period after 1968. The thesis is especially based on heuristics of archival sources of the Security Services Archive (Archiv bezpečnostních složek, ABS) and accesible monographies, memories and studies.

Key words

Czechoslovak military intelligence – Training of Intelligence officers – Vienna – Vienna's residency of ZS/GŠ

Obsah

Obsah	5
1. Úvod.....	7
2. Rakouské zpravodajské služby v letech 1945–1989.....	10
3. Stručná historie ZS/GŠ od roku 1945	14
4. Pout' zpravodajského důstojníka vojenskou rozvědkou	18
4.1 Výběr důstojníků a navázání spolupráce se zpravodajskou službou	21
4.2 Zpravodajský kurz.....	27
4.2.1 Agenturní příprava	33
4.2.2 Politická příprava	35
4.2.3 Jazyková příprava	36
4.2.4 Agenturní situace zájmových států	37
4.2.5 Výuka o cizích armádách.....	38
4.2.6 Vševojsková příprava	38
4.2.7 Agenturní fototechnika	39
4.2.8 Agenturní radiotechniky	39
4.2.9 Psychologie	39
4.2.10 Mezinárodní právo a diplomatický protokol	40
4.2.11 Společenské chování a estetika.....	40
4.2.12 Psaní na stroji.....	41
4.2.13 Tělesná příprava.....	41
4.2.14 Doplnková agenturní technika	42
4.3 První kroky ve zpravodajské službě a vyslání na vídeňskou rezidenturu	44
4.4 Vídeňská rezidentura v letech 1955–1958	51
4.4.1 Počáteční období a personální situace na rezidentuře	52
4.4.2 Zpravodajská činnost a jednotlivé případy	55
4.4.3 Vnější i vnitřní tlak na zpravodajce	59
4.5 Hlavní ústředí v Praze a rezidentura HVOZD	62
4.5.1 Legalizace na Ministerstvu zahraničního obchodu.....	62
4.5.2 Nepovedený výjezd na rezidenturu HVOZD.....	64
4.5.3 Šedesátá léta na hlavním ústředí v Praze	66
4.6 Vídeňská rezidentura podruhé: 1968–1970	68
5. Závěr	75
Seznam použitých pramenů a literatury.....	77
Archivní prameny	77
Literatura.....	77

Seznam zkratek.....	80

1. Úvod

Vídeň je často zmiňována jako „hlavní město špiónů“. Toto tvrzení či spíše klišé vzniklo krátce po druhé světové válce v souvislosti s kultovním britským snímkem Grahama Greena *The Third Man* (*Der dritte Mann*) z roku 1949, který poválečnou Vídeň vykresluje jako město „agentů, podvodníků, oportunistů a kšeftařů“.¹ Právě popularita tohoto filmu zejména na západě rozšířila pověst Vídně jako města špiónů, která se jí drží dodnes. Neúměrně velký počet zpravodajců světových mocností a rakouských sousedů působil ve Vídni nejen v době studené války, ale již v období první rakouské republiky.² Ve druhé polovině 20. století po podepsání rakouské státní smlouvy a následném vyhlášení neutrality se počet agentů ve Vídni zvýšil podobně jako u dalších neutrálních států, např. Finska. Jak Finsko, tak Rakousko mělo kvůli své poloze a historické úloze jasně vymezený politický prostor mezi Západem a Východem, a tak mohly zpravodajským službám posloužit jako okno do sovětské nebo západní sféry.³ Kromě diplomatické neutrality a geografické polohy ve středu Evropy činí z Vídně zpravodajsky zajímavé prostředí i přítomnost mnoha mezinárodních institucí jako je OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries – Organizace zemí vyvážejících ropu), OBSE (Organization for Security and Cooperation in Europe – Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě), IAEA (International Atomic Energy Agency – Mezinárodní agentura pro atomovou energii) a mnoho dalších.⁴ Rakouský historik a odborník na zpravodajské služby Siegfried Beer odhaduje, že ještě dnes ve Vídni působí na zahraničních ambasádách, mezinárodních institucích a nadnárodních společnostech okolo 7 000 zpravodajců.⁵

Zpravodajská správa Generálního štábu Československé lidové armády (ZS/GŠ) tak byla jednou z mnoha zpravodajských služeb působících ve Vídni. Tato práce se věnuje procesu výběru zpravodajských důstojníků, zpravodajskému kurzu, přípravě důstojníků na vyslání a následné působení na rezidentuře ZS/GŠ ve Vídni. V práci budou analyzována možná úskalí zpravodajské práce v zahraničí, vztah zpravodajských důstojníků s hlavním ústředím ZS/GŠ⁶ i

¹ BEER, Siegfried. Rund um der „Dritten Mann“: Amerikanische Geheimdienste in Österreich 1945–1955. In: SCHMID, Erwin A. Österreich im frühen Kalten Krieg 1945–1958. Spione, Partisanen, Kriegspläne. s. 73.

² Tamtéž, s. 73.

³ BISHOF, Günter. Rakousko v první studené válce 1945–1955. s. 290.

⁴ BOBI, Emil. Die Schattenstadt: Was 7.000 Agenten über Wien Aussagen. s. 145.

⁵ Tamtéž, s. 20–21.

⁶ Hlavní ústředí ZS/GŠ v Praze představovalo hlavní řídicí složku všech zpravodajských důstojníků.

vztahy na rezidentuře a řešení sporů jejích příslušníků. V textu se budu věnovat i vypjaté situaci na rezidentuře po srpnové invazi vojsk Varšavských států a její důsledky pro rezidenturu. Výše zmiňované jevy budu, inspirován dílem švédského historika Petera Englunda, nahlížet perspektivou konkrétního zpravodajského důstojníka ZS/GŠ.⁷ Erikem Dahlberghem této práce byl zvolen poměrně nevýrazný zpravodajský důstojník, který ve vojenské rozvědce odsloužil celých osmnáct let než byl z politických důvodů v roce 1970 propuštěn do zálohy. A právě jeho zkušenosti z působení na vídeňské rezidentuře i na hlavním ústředí v Praze mohou posloužit pro přiblížení života zpravodajských důstojníků ZS/GŠ.

Daný zpravodajský důstojník byl použit pro účely textu po domluvě a se souhlasem jeho příbuzných. V textu práce bude jeho pravé jméno pozměněno, což by na vyznění celkové práce ale nemělo nic změnit. V práci tak budou použity převážně archivní prameny z jeho osobní svazku ve fondu ZS/GŠ z Archivu bezpečnostních složek, který byl zpřístupněn teprve nedávno.⁸ Kromě dokumentů z osobního svazku, které se do velké míry dotýkají také celé rezidentury (obsahují i plány činnosti, hodnocení výsledků rezidentury atd.) jsem čerpal z archivních dokumentů věnujících se přímo úřední činnosti rezidentury ve Vídni a mnoha dalších materiálů ZS/GŠ. Vzhledem k rozsáhlé skartaci archivních materiálů ZS/GŠ je však materiální základna jen torzovitá a bohužel tedy nelze pokrýt celé uvedené období, což se ukázalo až v průběhu práce. V práci se tak budu věnovat převážně padesátým a šedesátým létům, tedy kritickému období formování vojenské zpravodajské služby, po němž následovalo relativně stabilní období let sedmdesátých a osmdesátých. Těžiště práce není zaměřeno na popis struktury vojenské rozvědky ani popis její obecné historie, ale spíše na popis života a fungování příslušníků ZS/GŠ v rámci její struktury, proto se domnívám, že uvedená práce může být relevantní i přes to, že zahrnuje jen část daného období.

Kvůli poměrně krátké době od zpřístupnění archivních materiálů ZS/GŠ dosud na toto téma nevznikla žádná vědecká monografie. Většina dostupné literatury tak vzniká především z per historiků Ústavu pro studium totalitních režimů (ÚSTR) a jedná se především o případové

⁷ ENGLUND, Peter. *Nepokojná léta: historie třicetileté války*. Přeložil Luděk MANDAUŠ. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000.

⁸ Archiv bezpečnostních složek byl založen na základě zákona č. 181/2007 Sb. k 1. 8. 2007 a veřejnosti zpřístupněn 1. 2. 2008. Nachází se v něm archivní materiály ke Státní bezpečnosti (STB), Vojenské kontrarozvědce (VKR), Zpravodajské správě Generálního štábu (ZS/GŠ) aj. viz Činnosti archivu – Archiv bezpečnostních složek. Archiv bezpečnostních složek [online]. [Cit. 15.7.2019] Dostupné z: <https://www.abscr.cz/cinnosti-archivu/>.

studie jednotlivých zpravodajských akcí⁹, biografie zpravodajských důstojníků¹⁰ nebo práce týkající se organizace ZS/GŠ.¹¹ Další část literatury tvoří osobní vzpomínky zpravodajských důstojníků, která je ale z mnoha důvodů značně problematická.¹² Nejvíce rozšířené a veřejnosti známé jsou paměti příslušníků civilní rozvědky (I. správy MV). K těm je možné zařadit například známý případ Ladislava Bittmana¹³ nebo Josefa Frolíka.¹⁴ Z řad bývalých příslušníků ZS/GŠ můžeme jmenovat například paměti Františka Vojtáska,¹⁵ Oldřicha Jurmana¹⁶ nebo poměrně specifickou publikaci Vladimíra Mohyly,¹⁷ která kombinuje osobní paměti s výkladem historie ZS/GŠ od roku 1918 do roku 1990. Literatura se tedy skládá především z pamětí a článků. Vzhledem k absenci sekundární literatury je tedy autor odkázán téměř výhradně na archivní prameny.

V současné době se téma československých a rakouských zpravodajských služeb začíná objevovat častěji. V květnu 2010 zahájil Ústav pro studium totalitních režimů spolupráci s rakouským Institutem Ludwiga Boltzmann pro studium následků války (Ludwig Boltzmann-Institut für Kriegsfolgen-Forschung) v oblasti výzkumu československých tajných služeb v Rakousku. V roce 2012 se konala první prezentace výsledků výzkumu na konferenci v Raabs and der Thaya. V roce 2013 proběhla konference v Telči a v roce 2015 v Bratislavě.¹⁸ Od té doby byla ale spolupráce obou institucí alespoň z hlediska veřejných výstupů utlumena.

⁹ Viz např. BĚLOUŠEK, Daniel. „Viking, který ztroskotál“: Fiasko československé vojenské rozvědky ve Švédsku v roce 1986. In: Sborník Archivu bezpečnostních složek. 8/2010. s. 77–91.

¹⁰ Viz např. Michl, Jan. Oldřich Burda – náčelník vojenské rozvědky v letech 1960–1968. Jan Michl. Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů. 4, č. 3 (2010). s. 91–99.

¹¹ FENCL, Radek. Struktura ZS/GŠ v roce 1989. In: Sborník Archivu bezpečnostních složek 9/2011. s. 181–194; HOŠEK, Eduard. Zpravodajská správa Generálního štábu ČSLA v období 1969–1973. In: Sborník Archivu bezpečnostních složek, 14/2016, Praha 2016; případně bakalářská práce Viktora Dobiáše – DOBIÁŠ, Viktor. Organizační vývoj Zpravodajské správy Generálního štábu v 80. letech. Brno, 2010. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Libor Svoboda, Ph.D.

¹² Ve většině případů se zdá být jejich úvodní motivací snaha ospravedlnit své působení ve zpravodajské službě a vysvětlení svého postoje k režimu.

¹³ BITTMAN, Ladislav. Špionážní oprátky: pohledy do zákulisí československé zpravodajské služby. Praha 1992.

¹⁴ FROLÍK, Josef. Špion vypovídá. Praha 1990.

¹⁵ VOJTÁSEK, František a ŽÁČEK, Pavel. Francouzský krtek. Cheb 2003.

¹⁶ JURMAN, Oldřich. Špion: 30 let ve službách armádní rozvědky. Praha 2015.

¹⁷ MOHYLA, Vladimír. Rozvědky: Historie Československého výzvědného zpravodajství 1918–1990. Praha 2018.

¹⁸ Činnost Československých zpravodajských služeb v Rakousku v letech 1945–1989 II. [online]. [Cit. 15.7.2019] Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/konference/cinnost-ceskoslovenskych-zpravodajskych-sluzeb-v-rakousku-v-letech-1945-89/>.

2. Rakouské zpravodajské služby v letech 1945–1989

Rakousko patřilo za druhé světové války k zemím bojujícím po boku nacistického Německa. V nacistické armádě bojoval víc jak milion rakouských vojáků a s nacisty sympatizovala i značná část obyvatel v zázemí. Po osvobození spojeneckými mocnostmi bylo Rakousko rozděleno na čtyři okupovaná území, která byla přidělena do správy jednotlivým mocnostem podobně jako v Německu. Rakousko patřilo vedle Finska a Jugoslávie k malým hraničním státům, které se ocitly na frontových liniích studené války mezi dvěma utvářejícími se mocenskými bloky.¹⁹ Po osvobození Vídně Rudou armádou sestavil socialista Karl Renner s podporou Sovětského svazu prozatímní vládu a 27. dubna vyhlásil nezávislost Rakouska.²⁰ Nezávislost byla ale jen iluzorní, opravdovou moc udržovaly ve svých zónách jednotlivé okupační mocnosti.²¹ Krátce po vyhlášení Rakouské nezávislosti byla obnovena i civilní rozvědka s vnitřní působností Staatspolizeilicher Dienst (Stapo), která byla až do roku 1955 oficiálně jedinou rakouskou rozvědkou.²²

Prozatímní Rennerova vláda si dala za cíl obnovit první rakouskou republiku, její ústavu a byrokracii. Renner odolal tlaku rakouských komunistů na vytvoření nové ústavy po vzoru „lidově demokratických“ a prosadil obnovení rakouské ústavy z let 1920–1929. V obnoveném státě se rychle vytvořil i systém politických stran. Předváleční sociální demokraté založili Sociálně demokratickou stranu Rakouska (SPÖ),²³ křesťanští socialisté Rakouskou lidovou stranu (ÖVP)²⁴ a politické spektrum dotvořila rakouská komunistická strana (KPÖ).²⁵

¹⁹ BISCHOF, Günter. Rakousko v první studené válce, 1945–1955: i slabí mají sílu. Praha 2017, s. 28.

²⁰ Tamtéž, s. 86–88.

²¹ Okupační zóna Sovětského svazu se skládala z Dolního Rakouska, Burgenlandu a části Horního Rakouska; americká okupační zóna se skládala z větší části Horního Rakouska a Salzburska; anglická okupační zóna se skládala ze Štýrska a Korutan; francouzská okupační zóna se skládala z Tyrolska a Voralberska. V roce 1946 podepsaly západní okupační mocnosti uvolnění okupační dohody, čímž částečně upustily od „totální kontroly“ Rakouska.

²² GRAAFF, Bob de. Handbook of European intelligence cultures. Lanham 2016, s. 17.

²³ K významným politikům SPÖ patřil bezpochyby již zmiňovaný Karl Renner (1870–1950), ale také Adolf Schärff (1890–1965), který se stal v roce 1958 spolkovým prezidentem.

²⁴ K významným politikům ÖVP patřil Leopold Figl (1902–1965), který až do dubna 1953 stál v čele tří rakouských vlád a později již jako ministr zahraničí vedl jednání o Státní smlouvě. Dalším významným rakouským lidoveckým politikem byl Julius Raab (1891–1964), jehož jméno je spojováno s rakouským hospodářským zázrakem.

²⁵ BISCHOF, Günter. Rakousko v první studené válce, 1945–1955: i slabí mají sílu. Praha 2017, s. 117.

Rennerovu vládu ale Západ dlouho neuznával, považoval jej za loutku Sovětského svazu. Spojenci Rakousko uznali *de iure* jako stát až roku 1946 a zavázali se k dalšímu jednání o Státní smlouvě, které probíhalo až do roku 1955. Rakouská poválečná politika byla založena na konstruktu Rakouska jako Hitlerovy „první oběti“.²⁶ Ta byla později rozšířena o tzv. „teorii okupace“, která byla založena na tezi, že Rakousko po anšlusu jako mezinárodní právní entita za války přestalo existovat a obnoveno bylo až 27. dubna 1945.²⁷ Tím se Rakousko chtělo vyvázat ze spoluviny za činy páchané nacistickým režimem a jako „první oběť“ Hitlera být zbaveno povinnosti platit reparace. Tuto verzi ale odmítal Sovětský svaz, který nehodlal zprostit Rakousko spoluviny za hrůzy války a tím se zbavit svých nároků na reparace.

Vlna znásilňování a rabování sovětskými vojáky z konce války v očích mnohých Rakušanů jen potvrdila nacistickou antikomunistickou propagandu. Krátce po konci války začaly speciální sovětské týmy v Rakousku rozebírat průmyslové závody a odvážet je do Sovětského svazu coby válečnou kořist.²⁸ Exploatace sovětské zóny v průběhu let vytvořila kontrast mezi ní a jednotlivými okupačními zónami spravovanými západními mocnostmi. Hospodářské vykořisťování sovětské okupační zóny posílilo pocit Západu, že se Moskva snaží hladové a demoralizované Rakušany přičlenit do východoevropské sféry vlivu. Ekonomický tlak Sovětského svazu na Rakousko a obavy z jeho následné destabilizace tak přiměly Washington k zahájení rozsáhlého záchranného programu, který by ho uchránil před osudem jeho východních sousedů a přičlenil ho do západoevropského hospodářského systému.²⁹ Rakousko tak bylo zařazeno mezi jednoho z největších příjemců Plánu evropské obnovy (část byla vyčleněna i pro sovětskou okupační zónu). Marshallův plán mu výrazně pomohl na cestě k prosperitě, která byla od roku 1947 podpořena politickou stabilitou Velké koalice (ÖVP a SPÖ).³⁰

Po únorovém komunistickém převratu v Praze roku 1948 panovaly mezi spojenci obavy z uplatnění stejného scénáře i na Rakousko. Bylo proto rozhodnuto, že okupační síly by neměly být staženy dříve, než bude mít Rakousko vlastní organizované, vyzbrojené a dostatečně početné bezpečnostní síly. Proto bylo s rakouským souhlasem přikročeno k tajné remilitarizaci

²⁶ Tamtéž, s. 115.

²⁷ Tamtéž, s. 131–132.

²⁸ Tamtéž, s. 77.

²⁹ Tamtéž, s. 159–160.

³⁰ Tamtéž, 200–201: Před Marshallovým plánem Rakousku významně pomáhal i americký program tzv. UNRRA.

jeho tři západních okupačních zón, která započala již v roce 1948.³¹ Společně s tajným vyzbrojováním armády započala v padesátých letech pod taktovkou USA a Velké Británie i výstavba rakouské vojenské rozvědky. Samotné americké zpravodajské služby byly v Rakousku poměrně aktivní a úspěšné. V roce 1953 se CIA nabídl vysoký zpravodajský důstojník GRU (sovětské vojenské rozvědky) Peter Popov, který dodával důležité materiály o Rudé armádě i o jejím složení. K CIA zběhl v padesátých letech i vysoký zpravodajský důstojník KGB, který se stal významným expertem CIA v otázkách KGB.³²

Od poloviny čtyřicátých let probíhala s různými přestávkami i obtížemi jednání o rakouské Státní smlouvě, která by ukončila okupaci rakouského území a umožnila vznik samostatného suverénního rakouského státu. Naději na průlom v jednání o Státní smlouvě přinesla až Stalinova smrt v roce 1953. Nové sovětské vedení bylo ochotno učinit ústupky a rovněž nástup nové rakouské vlády v čele s Juliem Raabem, který odvolal prozápadního ministra zahraničí Karla Grubera a na jeho místo dosadil Leopolda Figla, vnesly do jednání nový vítr.³³ Raabova zahraniční politika byla smířlivější k Sovětskému svazu a obratně balancovala mezi Západem a Východem. Podepsáním smlouvy 15. května 1955 tak všechny strany dosáhly svých cílů. Rakousko se stalo samostatným suverénním státem, USA vyzbrojením a vybudováním rakouské armády získalo určité bezpečnostní záruky v srdci Evropy (z Rakouska nebude „vojenské vakuum“) a Sověti získali garanci toho, že se Rakousko jako neutrální stát nezapojí do západního obranného systému (NATO).³⁴ Rakousko se podepsáním Státní smlouvy zavázalo k přijetí zvláštního zákona o neutralitě, který byl přijat 26. října 1955 v den, kdy poslední okupační voják opustil rakouské území. Rakousku se tak otevřela cesta k samostatné zahraniční politice.³⁵

Podepsáním Státní smlouvy mohlo Rakousko začít oficiálně budovat své bezpečnostní složky. V roce 1956 byla zřízena vojenská rozvědka Nachrichtengruppe (Nagrp), jež byla budována převážně podle amerického vzoru. Její vznik byl ale spíše jen „oficiálním přiznáním“ od padesátých let budované zpravodajské služby.³⁶ Jak Stapo, tak Nagrp bylo v roce 1955 a

³¹ Tamtéž, s. 222–226.

³² SCHMIDL, Erwin A. Österreich im frühen Kalten Krieg 1945–1958: Spione, Partisanen, Kriegspläne. Wien 2000, s. 76.

³³ VEBER, Václav. Dějiny Rakouska. Praha 2007, s. 564–565.

³⁴ BISCHOF, Günter. Rakousko v první studené válce, 1945–1955: i slabí mají sílu. Praha 2017, s. 250–251.

³⁵ VEBER, Václav. Dějiny Rakouska. Praha 2007, s. 566.

³⁶ GRAAFF, Bob de. Handbook of European intelligence cultures. Lanham 2016, s. 17.

1956 skrytě řízeno, financováno a vyzbrojováno angloamerickými zpravodajskými službami.³⁷ Odcházející spojenecké armády v roce 1955 po sobě pro nově vznikající rakouskou armádu zanechaly mnoho vojenských zařízení i vybavení. Rakouská rozvědka tak byla hned od svého počátku téměř plně vybavena převážně americkou technikou. V počátečním období po odchodu okupačních armád byla vybudována moderní odposlouchávací zařízení v pohraničních oblastech Rakouska. Patrně nejvýznamnější a nejrozsáhlejší z nich (a to i z perspektivy československé vojenské rozvědky) bylo odposlouchávací zařízení nedaleko Bratislavy zvané „Königswarte“. Odposlouchávací zařízení nebyla budována jen na východním území Rakouska hraničícím s jeho socialistickými sousedy, ale i na západě například ve Voralbersku nebo Tyrolsku. Hlavním zaměřením rakouské vojenské rozvědky bylo provádění výzvědných operací v Československu, Maďarsku a Jugoslávii.³⁸

S výjimkou Stapo, které bylo přibližně do roku 1947 řízeno Moskvou dosazenými komunisty, spolupracovaly rakouské zpravodajské služby po celé poválečné období se západními zpravodajskými službami. Ty například rakouská vojenská rozvědka informovala o přesném složení a plánu vojsk států Varšavské smlouvy chystajících se k obsazení Československa ještě před 20. srpnem 1968.³⁹ Ze spolupráce zpravodajských služeb tedy netěžilo jen Rakousko, ale i západní státy. Přesto, že ne vždy byl vztah rakouských zpravodajských služeb s mocnějšími americkými zpravodajskými službami rovnocenný, pomohl Rakousku i přes jeho deklarovanou neutralitu udržet jeho opatrné prozápadní směřování.

³⁷ Tamtéž, s. 22.

³⁸ GRAAFF, Bob de. Handbook of European intelligence cultures. Lanham 2016, s. 21.

³⁹ Tamtéž, s. 21.

3. Stručná historie ZS/GŠ od roku 1945

V dubnu roku 1945 bylo z rozhodnutí československé vlády v Košicích zřízeno 2. (zpravodajské) oddělení Hlavního štábu Ministerstva národní obrany (HŠ MNO), do jehož čela byl 14. 4. 1945 ustanoven komunistický mjr. just. JUDr. Anton Rašla, který byl podřízen přímo náčelníku generálního štábu.⁴⁰ V dubnu 1945 byla z obnovené rozvědky po sovětském vzoru vyčleněna její defenzivní část pojmenovaná Hlavní správa obranného zpravodajství (HS OBS). Po přesídlení Ministerstva národní obrany do Prahy byla schválena tzv. dočasná mírová organizace československé armády vytvořená podle předmnichovského (francouzského) vzoru. Organizační struktura poválečného 2. oddělení Hlavního štábu Ministerstva národní obrany byla stanovena směrnicí náčelníka hlavního štábu brig. gen. Bohumila Bočka dne 17. 6. 1945. Zpravodajské oddělení mělo být složeno ze šesti skupin: skupina A (studijní), skupina B (pátrací), skupina C (zahraniční), skupina D (organizační), skupina E (výcviková) a skupina F (pomocná). Jeho složení bylo pak dále pozměňováno a rozšiřováno.⁴¹

K nejvýznamnějším oddělením patřilo oddělení studijní (A), které zpracovávalo všechny informace získané zpravodajskou službou. Jeho úkolem bylo také vedení archivu, kartotéky a navrhování nových zpravodajských metod. Bylo rozděleno do jednotlivých referátů, které kopírovaly zájmové oblasti 2. oddělení. V referátě „Střední Evropa“ tak byla německá, rakouská a maďarská sekce, v referátě „Západ“ byla sekce anglická a americká, doplněná o francouzskou, španělskou, belgickou, švýcarskou, holandskou a skandinávskou. Na oddělení pak byly i méně významné referáty jako „Blízký východ a východoasijské státy“, orientovaný na Turecko, Japonsko a Čínu nebo záhy zrušený referát „Východ“, orientovaný na Sovětský svaz a Polsko. Pátrací skupina (B) byla centrálním ústředím agenturního zpravodajství, které získávalo informace od zpravodajských orgánů v armádách a v zahraničí. Byla složena ze třech sekcí – Německo, Rakousko a Maďarsko doplněné o radiové a odposlechové služby. Výcviková skupina (C) měla na starost výchovu a výcvik zpravodajských příslušníků.⁴² 2. oddělení bylo po válce doplněno o více než 60 osob z řad paradesantních

⁴⁰ ROEWER, Helmut, SCHÄFER Stefan a UHL, Matthias. Encyklopedie tajných služeb ve 20. století. Praha 2006, s. 520.

⁴¹ ŠTAIGL, Jan. Organizácia a hlavné smery činnosti čs. vojenského výzvedného spravodajstva (rozvedky) v rokoch 1945–1967. In: Historie a vojenství. Časopis Historického ústavu Armády České republiky. Praha: Historický ústav Armády České republiky 50, č. 2, (2001), s. 415.

⁴² VOJTÁSEK, František – ŽÁČEK, Pavel. Francouzský krtek: v první linii studené války. Cheb 2003, s. 188.

výsadkářů, předválečných vojenských zpravodajců a příslušníků odbojových skupin propuštěných z německých věznic a koncentračních táborů.⁴³

Po konfliktech s obranným zpravodajstvím byl do čela 2. oddělení 15. 10. 1945 jmenován plk. Gšt. Karel Hanuš, který začal vojenskou rozvědku postupně stále více přibližovat k Sovětskému svazu. Po únorovém komunistickém převratu stanul 1. 4. 1948 v čele 2. oddělení plk./brig. gen. Ludvík Klen.⁴⁴ Po převratu se část zpravodajců zejména těch působících v zahraničí samo rozhodlo nový režim nepodporovat a emigrovala. Další část pak byla propuštěná v důsledku politických čistek, které měly 2. oddělení očistit od „politicky nespolehlivých“ důstojníků. Z původních 147 předúnorových zpravodajských důstojníků jich působilo na 2. oddělení v roce 1950 již jen 35.⁴⁵ Následkem hromadného propouštění měla vojenská rozvědka až do šedesátých let nedostatek kvalifikovaných a jazykově vybavených pracovníků.

2. oddělení HŠ MNO pod vedením Ludvíka Klena plně přeorientovalo své zaměření na Západ. Hlavním působištěm příslušníků ZS/GŠ se tak stalo Západní Německo, Rakousko, Jugoslávie a státy nově vzniklého vojenskopolitického paktu NATO. Dále pokračovala proměna vojenské rozvědky na zpravodajskou službu sovětského stříhu a proběhla i reorganizace některých složek 2. oddělení. Druhá pracovní skupina (pátrací) byla nově rozdělena na skupinu „B/v“ (operačního agenturního průzkumu) a na skupinu „B/z“ (strategického agenturního průzkumu), která řídila činnost zpravodajských pracovníků úřadu československých vojenských přidělců v zájmových oblastech vojenského zpravodajství (Francie, USA, Velká Británie, Kanada, Švédsko, Jugoslávie, Belgie, Rakousko) i ve spřátelených státech (SSSR, Maďarsko, Polsko, Rumunsko). Skupina B/v spravovala i šest československých misí v Německu. Kromě tzv. pátrací části patřila do 2. oddělení i informační

⁴³ ŠTAIGL, Jan. Organizácia a hlavné smery činnosti čs. vojenského výzvedného spravodajstva (rozvedky) v rokoch 1945–1967. In: Historie a vojenství. Časopis Historického ústavu Armády České republiky. Praha: Historický ústav Armády České republiky 50, č. 2, (2001), s. 415.

⁴⁴ ROEWER, Helmut, SCHÄFER Stefan a UHL, Matthias. Encyklopedie tajných služeb ve 20. století. Praha 2006, s. 520.

⁴⁵ ŠTAIGL, Jan. Organizácia a hlavné smery činnosti čs. vojenského výzvedného spravodajstva (rozvedky) v rokoch 1945–1967. In: Historie a vojenství. Časopis Historického ústavu Armády České republiky. Praha: Historický ústav Armády České republiky 50, č. 2, (2001), s. 422.

a studijní skupina A, výcviková skupina C, technická skupina D. skupina E (referát pro úřední styk s ostatními státními úřady), týlová skupina F a skupina kádrová G.⁴⁶

V rámci reorganizace velení armády v září 1950 bylo 2. oddělení přejmenováno na zpravodajské oddělení, do jehož čela byl dosazen genmjr. Antonín Racek. Na jaře roku 1951 pak byla vojenská rozvědka definitivně přejmenována na zpravodajskou správu Generálního štábu (ZS/GŠ). Do roku 1956 bylo oddělení B (pátrací) složeno ze skupiny B/1, která prováděla operační agenturní průzkum z předstunutých ústředí většinou na vlastním území ČSR, dále pak ze skupiny B/2, která byla nelegální součástí vojenského rozvědného zpravodajství, a skupiny B/3, která prováděla strategický agenturní průzkum prostřednictvím rezidentur skrytých na československých zahraničních úřadech v zájmové oblasti ZS/GŠ.⁴⁷ ZS/GŠ byla v rámci armády skryta pod 248. provozním praporem.⁴⁸ Československá vojenská rozvědka byla analogická sovětské vojenské rozvědky GRU (*Glavnoje razvedivatelnoje upravlenije* neboli *Hlavní správa rozvědky*), která stejně jako ZS/GŠ byla podřízena náčelníku generálního štábu sovětské armády. ZS/GŠ byla stejně jako ostatní vojenské rozvědky sovětských satelitních států podřízena GRU.⁴⁹ To názorně dokresluje i fakt, že GRU si od československé rozvědky objednávala konkrétní technologie, které měla pak ZS/GŠ Sovětům dodat. Příkladem toho může být mikrorelé používané v elektronickém vybavení raket, které měla ZS/GŠ pro sověty získat v USA roce 1968, což se jí ale kvůli komplikacím s jejím agentem nepodařilo.⁵⁰

ZS/GŠ na konci padesátých let zasáhlo přeběhnutí Františka Tišlera k Američanům, kterým předal značné množství materiálu a prozradil i značnou část zpravodajské agenturní sítě.⁵¹ Po celou dobu padesátých let nebyla vojenská rozvědka dobře personálně zabezpečena, což bylo zapříčiněno politickými čistkami z konce čtyřicátých a počátku padesátých let, ale i Tišlerovým sběhnutím. Situace se stabilizovala až v šedesátých letech, kdy dosáhla podobné

⁴⁶ ŠTAIGL, Jan. Organizácia a hlavné smery činnosti čs. vojenského výzvedného spravodajstva (rozvedky) v rokoch 1945–1967. In: Historie a vojenství. Časopis Historického ústavu Armády České republiky. Praha: Historický ústav Armády České republiky 50, č. 2, (2001), s. 423–424.

⁴⁷ Do té spadaly rezidentury ve Vídni, Washingtonu, Paříži, Západním Berlíně, Londýně, Hamburku, Bruselu, Bernu, Bělehradě, Ankaře, Káhiře.

⁴⁸ ROEWER, Helmut, SCHÄFER Stefan a UHL, Matthias. Encyklopedie tajných služeb ve 20. století. Praha 2006, s. 520–521.

⁴⁹ SUVOROV, Viktor. Inside Soviet military intelligence. New York: Macmillan, 1984, s. 42–43

⁵⁰ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek VII. Č. j. 003000251/B-68. Hlášení o činnosti za dobu od 21. 5. 1968 do 20. 6. 1968. 20. 6. 1968, s. 1.

⁵¹ Agenturní síť (agentura) – souhrn všech agenturních prostředků pracujících v zájmových státech i na vlastním území. Viz Agenturní terminologie ZS/GŠ. Praha 1983.

úrovně personálního zabezpečení jako před rokem 1948. Aféra Františka Tišlera stála křeslo náčelníka ZS/GŠ Antonína Racka, který byl v roce 1960 propuštěn do zálohy bez nároku na odchodné a výsluhový důchod a skončil jako truhlář v modelárně Československých závodů naftových motorů v Praze na Smíchově. Nahrazen byl Oldřichem Burdou, který stejně jako Racek neměl dostatečné zpravodajské vzdělání. Přesto se udržel až do roku 1968 a za jeho působení se ZS/GŠ profesionalizovala a zpravodajsky pozvedla. Po okupaci vojsk států Varšavské smlouvy byl podobně jako většina československého obyvatelstva přesvědčen o neoprávněnosti vstupu sovětských vojsk a považoval je za okupanty. Burda se Sověty odmítl spolupracovat a kvůli tomu sovětský generál Jamščikov požádal velení ČSLA o jeho odvolání. To Sovětům vyhovělo a Oldřich Burda byl na pozici náčelníka ZS/GŠ posléze nahrazen Josefem Turošíkem, který byl ale záhy pro svou mírnost v probíhajících politických čistkách v řadách ZS/GŠ odvolán a na jeho místo nastoupil Josef Brož, který v pozici náčelníka ZS/GŠ setrval až do roku 1988.⁵²

⁵² MICHL, Jan. Oldřich Burda – náčelník vojenské rozvědky v letech 1960–1968. In: Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů. Praha: Odbor Archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra České republiky, 3/2010, s. 94–99.

4. Pout' zpravodajského důstojníka vojenskou rozvědkou

Každá rezidentura se skládala z jednotlivých zpravodajských důstojníků a pomocných pracovníků, kteří byli ve spojení s Hlavním ústředím ZS/GŠ. Pro pochopení chodu rezidentury a náležitostí týkajících se života zpravodajského důstojníka v zahraničí proto může být přínosné zaměřit se na osud jednoho konkrétního zpravodajce a na jeho příkladu ilustrovat, jak probíhal výcvik, jak postupoval zpravodajskou hierarchií, s jakými problémy se potýkal i jak probíhal proces rozvázání spolupráce s rozvědkou. Za tímto účelem jsem vybral osobu podplukovníka Slavomíra Horáka, který působil u ZS/GŠ 18 let od svého nástupu do zpravodajského kurzu v roce 1953 až do propuštění do zálohy z politických důvodů v roce 1971.

Osobní spis, který byl veden na každého příslušníka, obsahuje životopis, pravidelná hodnocení, posudky, vyznamenání a další dokumenty týkající se profesního působení příslušníka. Důležitým dokumentem byl výše zmíněný životopis, který daný uchazeč měl buďto již sepsaný z období svého působení v armádě (či při jiné příležitosti), nebo ho byl dodatečně povinen sepsat.⁵³ Životopis měl být vlastnoručně psaný, „vojensky stručný“ a chronologicky řazený. Zpravodajskou službu zajímaly všechny aspekty osobního i profesního života. Uchazeč měl kromě základních biografických údajů uvést též svůj sociální původ;⁵⁴ důvod svého vstupu do Komunistické strany Československa (KSČ); číslo své legitimace; politickou funkci; školení a tresty; případnou ztrátu členství ve straně; údaje o příslušnosti k jiným politickým stranám či organizacím; „důvod bezpartajnosti od roku 1945“; údaje o občanském a vojenském vzdělání; všechna dosavadní zaměstnání a funkce; ilegální i občanskou činnost za okupace; údaje o vojenské službě v československé nebo cizí armádě; vojenské hodnosti; vyznamenání; zranění; majetkové poměry; zvláštní schopnosti; tresty; odsouzení nebo věznění. Důraz byl kladen hlavně na informace o pobytu v zahraničí či informace o příbuzných, manželce a dětech.⁵⁵ Životopis byl zpravodajskou službou prověřován a doplňován o další informace, které si zpravodajská služba vyžádala například od okresních národních výborů nebo je získala vlastním zjišťováním „pověsti a chování“ uchazeče i jeho příbuzných v místě jejich bydliště. Nesprávné uvedení údajů mohlo znamenat jeho odmítnutí a další potíže.⁵⁶

⁵³ ABS. f. ZS/GŠ. Os. spis č. 3283. Vyhodnocení a doprovování osobního spisu, s. 1.

⁵⁴ V dobovém jazyce třídní původ.

⁵⁵ ABS. f. ZS/GŠ. Os. spis č. 3283. Životopis, s. 1.

⁵⁶ VOJTÁSEK, František – ŽÁČEK, Pavel. Francouzský krtek: v první linii studené války. Cheb 2003, s. 15.

Slavomír Horák svůj životopis sepsal krátce po svém jmenování do hodnosti nadporučíka 21. září 1952. V té době byl již od dubna vojákem z povolání a velitelem tankové roty u 38. mechanizovaného pluku 5. mechanizované divize v Berouně. K rekonstrukci jeho života před vstupem do rozvědky můžeme tedy využít jeho vlastní životopis doplněný o informace z posudků a hodnocení nadřízených.

Slavomír Horák se narodil 15. 1. 1924 v Banské Bystrici na Slovensku do rodiny rotmistra Československé armády. Po absolvování základní školy v Lovosicích studoval na přání otce gymnázium v Litoměřicích a později v Kralupech nad Vltavou. Studium zakončil složením maturitní zkoušky v roce 1943.⁵⁷ V srpnu roku 1943 bylo rozhodnuto o nasazení celého ročníku 1924 české mládeže pro potřeby továren leteckého průmyslu, jehož část se přesouvala na území Protektorátu Čechy a Morava.⁵⁸ Jedním z totálně nasazených byl i čerstvý maturant Slavomír Horák, který byl až do roku 1945 totálně nasazen ve firmě Kment v Kralupech nad Vltavou. Po válce nastoupil na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, na které studoval po dobu pěti semestrů filozofii a český jazyk. V roce 1946 jeho otec zemřel na tuberkulózu a krátce na to onemocněla i matka. Kvůli nízkému důchodu matky a nízkému stipendiu zanechal studia na filozofické fakultě a nastoupil na dvouletou základní vojenskou službu u 11. tankové brigády ve Vyškově, po jejímž ukončení získal hodnost poručíka v záloze.⁵⁹ V roce 1948 studoval školu důstojníků v záloze Tankového vojska a absolvoval šestitýdenní kurz pro osvětové důstojníky v Brně. V roce 1949 nastoupil na pozici učitele mistrovské a základní odborné školy (ZOŠ) pletářské u národního podniku Elite Varnsdorf.⁶⁰ Dne 4. 2. 1950 se oženil se svou spolužačkou z filozofické fakulty. V březnu roku 1951 byl pověřen funkcí vedoucího výchovy „kádru“ a vedoucího „domovů pracujících dorostu“ národního podniku Elite Varnsdorf. V únoru roku 1952 byl povolán do armády k 38. mechanizovanému pluku 5. mechanizované divize v Berouně a v dubnu téhož roku byl jmenován velitelem 3. tankové roty.⁶¹

⁵⁷ ABS. f. ZS/GŠ. Os. spis. č. 3283. Životopis, s. 1.

⁵⁸ MAINUŠ, František. Totální nasazení: Češi na pracích v Německu 1939–1945. Brno 1970, s. 81–82.

⁵⁹ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek č. 10356. Opis životopisu pro Omnipol, s. 1.

⁶⁰ ABS. f. ZS/GŠ. Os. spis. č. 3283. Životopis, s. 2.

⁶¹ ABS. f. ZS/GŠ. Os. spis. č. 3283. Karta č. 69081, s. 2.

O dva měsíce později se 1. 4. 1952 údajně na vlastní žádost stal vojákem z povolání.⁶² V Žádosti o přijetí důstojníka z povolání vyjádřil Horák zvláštní přání, aby byly vzaty v potaz jeho schopnosti, znalosti a zkušenosti, které nabyl v předchozím civilním zaměstnání (učitele společenských nauk, českého jazyka aj.) a aby v případě aktivace byl pověřen funkcí „náčelníka výchovy“, lektora, či byl pověřen jinou funkcí ve vojenské škole.⁶³ Jeho přání bylo vyslyšeno jen z části. „Náčelníkem výchovy“ se sice stal, ale jen na krátké období deseti dnů předtím, než nastoupil na zpravodajský kurz ZS/GŠ. Kromě povinností vyplývajících z funkce velitele tankové roty věnoval svůj čas vzdělávání a četbě „pokrokových knih“. Stal se zakladatelem a vedoucím marxistického kroužku u své setniny a snažil se o politický růst svých podřízených. Ve vojenské funkci dle svých nadřízených z počátku nijak nevynikal, potřeboval často usměrňovat, jeho odborné znalosti byly spíše průměrné, v práci byl nejistý a na podřízené příliš měkký.⁶⁴ S postupem času většinu nedostatků napravil, ale přesto vynikal více v politických aktivitách. Dne 10. 9. 1952 byl jmenován do hodnosti nadporučíka a u berounského pluku působil více než rok.

Slavomír Horák byl před nastoupením ke zpravodajské službě zřejmě velmi politicky aktivní. Následující část se tedy bude obšírněji věnovat jeho politickým aktivitám a funkcím, které zastával před svým vstupem do ZS/GŠ. K „důvodu bezpartajnosti od roku 1945“ Slavomír Horák uvedl, že byl v té době ještě „politicky nevyspělý student, který ještě nemohl vstoupit do strany a uvědoměle v ní pracovat.“ O několik let později již ale „politicky vyspělý“ zřejmě byl a v roce 1948 zažádal o členství v KSČ. V květnu roku 1950 byl přijat místní organizací KSČ v Dědicích u Vyškova. Do strany dle svých slov vstoupil, protože „v únorových událostech pochopil, že jedině KSČ pevně zastává marxistickou revoluční teorii i praxi, která je zárukou úspěchu na naší cestě k socialismu a komunismu.“⁶⁵ Při kádrovém pohovoru na otázku možné nové světové války odpověděl, že v ní nevěří a že mír bude zachován, „vezme-li pracující lid na celém světě moc do svých rukou“.⁶⁶

Dále prošel funkcemi člena městského výboru KSČ Moravská Třebová, člena školské a kulturní komise při místním národním výboru (MNV) v Moravské Třebové, kde po krátkou

⁶² Podle více dokumentů byl aktivován na vlastní žádost, ačkoli tato žádost mohla být jen formální a nemusela reflektovat jeho vůli.

⁶³ ABS. f. ZS/GŠ. Os. spis. č. 3283. Služebně politická charakteristika.

⁶⁴ ABS. f. ZS/GŠ. Os. spis. č. 5930. Velitelský posudek 1952.

⁶⁵ ABS. f. ZS/GŠ. Os. spis. č. 3283. Životopis, s. 1.

⁶⁶ ABS. f. ZS/GŠ. Os. spis. č. 5930. Kádrový pohovor z roku 1951.

dobu i učil na vyšší lidové škole.⁶⁷ Ještě před vstupem do strany se stal členem Československého svazu mládeže (ČSM), členem Revolučního odborového hnutí (ROH), členem Svazu československo-sovětského přátelství (SČSP) a také Sokola. Od května do srpna roku 1950 zastával funkci desítkového důvěrníka⁶⁸ a od září roku 1950 do ledna roku 1952 byl vedoucím desítkových důvěrníků v národním podniku Elite Varnsdorf. Od září roku 1951 až do ledna roku 1952 působil jako předseda závodní organizace a byl členem sboru okresních referentů.

Od června roku 1950 zastával funkci politického pracovníka čety a praporu v Lidových milicích. V době svého působení u národního podniku Elite Varnsdorf vyučoval v kurzech pro „odbornou a politickou přípravu“ politické vězeňkyně a řádové sestry, které byly přerazeny na práci v národním podniku.⁶⁹ V Roce stranického školení 1950–1951⁷⁰ byl nejprve pomocníkem a později učitelem večerní školy. V době svého působení u 38. mechanizovaného pluku zastával volenou funkci předsedy výboru Československého svazu mládeže (ČSM), ve kterém byl velmi aktivní a v hodnoceních byl vychvalován za svůj velký podíl na zlepšení práce celého výboru.⁷¹

4.1 Výběr důstojníků a navázání spolupráce se zpravodajskou službou

Začátkem padesátých let se rozvědka stále vzpamatovávala z poúnorového personálního propadu a ačkoli se v roce 1953 částečně stabilizovala, po celá padesátá léta nebyl personální stav ZS/GŠ zcela naplněn. Zejména na počátku padesátých let byl při výběru důstojníků kladen větší důraz na třídní původ a členství ve straně než na odborné znalosti a

⁶⁷ ABS. f. ZS/GŠ. Os. spis. č. 5930. Kádrový posudek 1949.

⁶⁸ Desítkový důvěrník (nebo také lidově desítkař) měl za úkol kontrolovat kandidáty a straníky na pracovištích a zprostředkovávat jim politiku strany. Každý desítkový důvěrník měl na starosti 8–10 pracovníků, u nichž sledoval plnění základních stranických povinností, například účast na členských schůzích, účast na školeních, výkonnost při zaměstnání, odběr stranického tisku nebo účast na brigádách. Více viz PILIP, Jiří. Činnost obvodního výboru KSČ Praha 9 v letech 1948–1953. Praha 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jakub RÁKOSNÍK, s. 60.

⁶⁹ ABS. f. ZS/GŠ. Arch. svazek č. 10356. Pracovní svazek IV.

⁷⁰ Roky stranického školení (RSŠ) byly dvouměsíční kurzy ideologické výchovy straníků. Viz PILIP, Jiří. Činnost obvodního výboru KSČ Praha 9 v letech 1948–1953. Praha 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jakub RÁKOSNÍK, s. 29.

⁷¹ ABS. f. ZS/GŠ. Os. spis. č. 3283. Služebně politická charakteristika.

zdejší.⁷² To se pak projevovalo vysíláním poměrně narychlo vycvičených a nezkušených zpravodajců do zájmových prostorů⁷³ ZS/GŠ.

Úroveň některých důstojníků ZS/GŠ z počátku padesátých let můžeme ilustrovat na příkladu vojenského a leteckého přidělence ČSR v Bernu majoru Ludvíku Sochorovi, který v hlášení ze 7. 4. 1952 popisuje průběh svého oficiálního představení plukovníku Schafrothovi v Bernu takto: „Dne 12. 3. 1952 jsem byl pozván na oficiální představení náč. styčného oddělení plk. SCHAFFROTHA. Měl k dispozici tlumočníka s. Peška. Naše rozmluva trvala asi 45 min. Během rozmluvy jsem nepromluvil jediné slovo německy... Nemohu se zbavit dojmu, že mne pozoroval jako kočky myš.“ V dalším hlášení, tentokrát o průběhu slavnostního oběda se západními diplomaty popisuje: „Ke konci oběda jsem pronesl krátkou zdravici šv. armádě a vyslovil jsem přání, přátelské styky s nimi nadále udržovat. Věc jsem měl předem náležitě promyšlenou a podařilo se mi to říci s takovým přesvědčením, že 2 manželky důst. se daly do pláče. /Zejména jsem zdůraznil naši snahu po zachování míru a přesvědčení, že Švýcarsko zůstane nadále neutrální/. Odpověděl mi Dubois, který v krátkosti, ale srdečně poděkoval a ještě jednou zdůraznil dobrý výcvik naší armády. Po připitcích jsem mu řekl, že znal naši předmnichovskou armádu, která se však zdaleka nemůže rovnat s kvalitou naší armády nyní. Po obědě jsme vypili ve vedlejší saloně kávu a při tom mi zejména ženy sdělovaly, že se jim oběd velmi líbil. Rozloučil jsem se s nimi velmi srdečně... Po obědě jsem uspořádal pro příslušníky vyslanectví menší slavnost, na které jsem společně s nimi zpíval pokrokové písně. To se protáhlo až do 19:00, kdy jsem s manželkou odjel do úřadu VLP (Vojenského leteckého přidělence – pozn. autora) v Liebefeldu.“⁷⁴ Jeho pracovní deník se skládal z popisů slavností a událostí zahrnujících alkoholické nápoje do té míry, že byl v roce 1953 z důvodu špatných výsledků z funkce odvolán.⁷⁵

⁷² ŠTAIGL, Jan. Organizácia a hlavné smery činnosti čs. vojenského výzvedného spravodajstva (rozvedky) v rokoch 1945–1967. In: Historie a vojenství. Časopis Historického ústavu Armády České republiky. Praha: Historický ústav Armády České republiky 50, č. 2 (2001), s. 422.

⁷³ Zájmový prostor (ZP) – území několika států, jednoho státu nebo části jednoho státu, které je předmětem zpravodajského zájmu vojenského výzvedného spravodajství. Viz Agenturní terminologie ZS/GŠ – Praha 1983.

⁷⁴ Připsána poznámka: „Hlášení po instruktaži zlepšeno.“ ABS. f. ZS/GŠ. Hlášení o činnosti za měsíc březen a říjen. 1952, s. 1–2.

⁷⁵ ŠTAIGL, Jan. Organizácia a hlavné smery činnosti čs. vojenského výzvedného spravodajstva (rozvedky) v rokoch 1945–1967. In: Historie a vojenství. Časopis Historického ústavu Armády České republiky. Praha: Historický ústav Armády České republiky 50, č. 2, (2001), s. 423.

Přes částečnou konsolidaci situace v roce 1953 byl po celou dobu padesátých let nedostatek příslušníků ZS/GŠ, který se projevoval zvýšeným tlakem na pracovní nasazení stávajících příslušníků. Na konci padesátých let byla ZS/GŠ ochromena následky sběhnutí vojenského přidělence v USA Františka Tišlera.⁷⁶ Vojenská kontrarozvědka (VKR) po analýze následků Tišlerovy aféry v souhrnné zprávě konstatovala, že „zásadní nedostatky se projevují již při samotném výběru příslušníků ZS/GŠ, zejména v přeceňování vojenských znalostí a znalostí jazyka a nedoceníení třídních a morálně politických hledisek.“⁷⁷ Zpráva byla doplněna o data k třídnímu původu příslušníků ZS/GŠ a délce jejich členství v komunistické straně. Dle zprávy 41 % příslušníků nemělo dělnický nebo malorolnický třídní původ (v celé armádě bylo jen 25,7 % příslušníků jiného než dělnického či malorolnického původu) a 40 % příslušníků vstoupilo do komunistické strany až po převratu roku 1948.⁷⁸ VKR dále píše, že „při výběru kádrů se nehledělo především na třídní původ, politickou vyspělost a délku členství ve straně.“ Požadavek vedení ZS/GŠ byl, aby přicházely kádry s vysokoškolským vzděláním, ať už vojenským nebo civilním. Mimo to byl hlavní důraz kladen na jazykové znalosti. Přes snahu kádrových orgánů zpravodajské správy této dle nich nesprávné praxi zamezit, trvalo tehdejší vedení (generálmajor Racek, plukovník Rak, podplukovník Veverka) až do doby XI. sjezdu KSČ (18.–21. června 1958 – pozn. autora) na této nesprávné linii. Výběr do kursu zpravodajské správy byl podle stranických zásad kádrové práce zodpovědně proveden až v roce 1958.⁷⁹

Vojenská kontrarozvědka měla dle archivních dokumentů i výpovědi pamětníků se ZS/GŠ často napjaté vztahy a z tohoto důvodu mohla zprávu poněkud nadsadit. Zároveň ale daná zpráva podle Petra Blažka nijak nevybočuje z politického trendu padesátých let, kdy za příčinu neúspěchu bylo často považováno „přeceňování odbornosti“ a naopak „podceňování

76 František Tišler po maturitě v roce 1943 studoval filozofii na FF UK, kterou ale podobně jako Slavomír Horák nedokončil a nastoupil základní vojenskou službu. Později, již jako důstojník z povolání, vystudoval Vojenskou akademii Klementa Gottwalda a v roce 1954 byl převelen k ZS/GŠ. Krátce na to v roce 1955 byl vyslán na místo vojenského přidělence ve Washingtonu. Ve Washingtonu došlo k jeho naverbování americkou FBI, která dodávala Tišlerovi dezinformační materiály, které pak odesílal na Hlavní ústředí v Praze. V roce 1959 měl být odvolán, ale paradoxně nikoli kvůli podezřelému zdroji informací, ale kvůli poměru s pracovníci velvyslanectví. Předtím, než k tomu ale došlo, Tišler vybral utajované dokumenty na velvyslanectví, které předal zpravodajcům z FBI a již druhého dne byl i s celou rodinou neznámo kde. SIEBER, Karel. Tišlerova aféra. Epizoda z dějin československého vojenského zpravodajství. PWSV. Praha, vol 1. 2002 [cit. 20. 7. 2019]. Dostupné z: <http://www.praguecoldwar.cz/tisler.htm>.

⁷⁷ VOJTÁSEK, František – ŽÁČEK, Pavel. Francouzský krtek: v první linii studené války. Cheb 2003, s. 200.

⁷⁸ Tamtéž, s. 200.

⁷⁹ Tamtéž, s. 202.

třídních, politických a morálních kvalit“.⁸⁰ Odbornost a jazyková znalost byla ale klíčovým faktorem pro úspěch příslušníků oddělení strategické rozvědky (B/3) při jejich působení v zahraničí. Dle tvrzení komise Politbyra ÚV KSČ bylo právě na oddělení B/3 jedno z nejnižších procentuálních zastoupení důstojníků s dělnickým nebo rolnickým původem (59 %). Na oddělení B/3 měly být vysokoškolské vzdělání a jazykové znalosti nejvíce přeceňovány, což považovala komise za problematické, protože pak docházelo k obsazování důležitých zahraničních funkcí operativními pracovníky, kteří neměli potřebné třídní a politické kvality.⁸¹

Kvůli dlouhodobému nedostatku pracovníků a dekonspiraci řady zpravodajců v důsledku defekce⁸² Františka Tišlera začala ZS/GŠ na začátku šedesátých let razantně navyšovat personální stavy a zároveň klást větší důraz na třídní původ a otázku členství v komunistické straně. Již na konci roku 1961 bylo ze 102 důstojníků 4. oddělení strategického agenturního průzkumu 77 (81 %) dělnického nebo rolnického původu, 68 (72,3 %) vstoupilo do komunistické strany ještě před rokem 1948 a 26 (27,6 %) po roce 1948.⁸³

Zpravodajská správa Generálního štábu byla vojenskou rozvědkou, proto velká část jejich příslušníků absolvovala vojenské vzdělání. V roce 1961 působilo na 4. oddělení strategického agenturního průzkumu 59,5 % důstojníků s vojenským vzděláním.⁸⁴ Oproti tomu jen 18,1 % důstojníků absolvovalo civilní vysokou školu.⁸⁵ V některých případech byli zpravodajskou službou naverbováni čerství absolventi vysokých škol či vojenských akademií. Tak tomu bylo v případě Ladislava Bittmana,⁸⁶ který byl pozván na pohovor ihned po absolvování studií na Fakultě mezinárodních vztahů na Univerzitě Karlově, nebo v případě

⁸⁰ Tamtéž, s. 200.

⁸¹ Tamtéž, s. 203.

⁸² Defekce je zpravodajský termín používaný pro zpravodajské důstojníky, kteří přeběhli k nepřátelské zpravodajské službě či požádali o politický azyl zpravidla v zemi opačného tábora. V materiálech se vyskytuje spíše pod označením „zrádce“.

⁸³ ABS. f. ZS/GŠ. Poř. č. 00500/1961. Hodnocení 4. oddělení za rok 1961. 28. 12. 1961, s. 2.

⁸⁴ 21,2 % absolventů Vojenské akademie (VA); 13,8 % absolventů Vojensko-politické akademie (VPA); 13,8 % absolventů Vojensko-technické akademie (VTA); 7,5 % absolventů sovětského vojenského vzdělání; 3,2 % absolventů zpravodajského kurzu v SSSR. ABS. f. ZS/GŠ. Poř. č. 00500/1961. Hodnocení oddělení za rok 1961. 28. 12. 1961, s. 2.

⁸⁵ Tamtéž, s. 2.

⁸⁶ BITTMAN, Ladislav. Špionážní oprátky: pohledy do zákulisí československé zpravodajské služby. V ČSFR vyd. 1., (Rozš. oproti vyd. nakl. 68 Publishers v r. 1981). Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0266-7, s. 15. Ladislav Bittman byl zpravodajským důstojníkem I. správy SNB, tedy zahraniční rozvědky STB. Jeho případ jsem použil záměrně, protože v této části práce vycházím z premisy, že výběr zpravodajců a navazování spolupráce bylo u obou rozvědek velmi podobné.

Františka Vojtáska,⁸⁷ který byl k 248. provoznímu pluku přeřazen krátce po absolvování vojenské akademie. Podobně tomu bylo i u Oldřicha Jurmana, který byl naverbován krátce po dokončení dálkového studia na Vysoké škole ekonomické.⁸⁸

Výběr budoucích zpravodajských důstojníků prováděl kádrový orgán ZS/GŠ. Ten měl za úkol vyhledat vhodného kandidáta a přimět ho k podepsání spolupráce. Kádrovému orgánu mohla být daná osoba doporučena na základě osobních známostí nebo ji v některých případech mohl vyhledat v evidenci kádrové správy Ministerstva národní obrany (MNO) na základě znalosti jazyka či jiných kritérií.⁸⁹ Výběr vhodných kandidátů byl prováděn i na základě pohovorů s veliteli jednotlivých vojenských útvarů, kteří měli přehled o svých ambiciózních, jazykově vybavených a obecně schopných podřízených. Po výběru vhodné osoby bylo o ní třeba nashromáždit co největší množství informací.⁹⁰ Kádrový orgán sepsal návrh a plán na získání ke spolupráci, které musely být nejprve odsouhlaseny nadřízeným důstojníkem ZS/GŠ a teprve poté mohl být plán na získání zpravodajce realizován. Samotný průběh rozhovoru nutného k získání zpravodajce nebyl nijak specifikován, ale je pravděpodobné, že probíhal v soukromí za přítomnosti jednoho nebo dvou příslušníků ZS/GŠ. Po krátkém rozhovoru mohlo dojít k podepsání spolupráce. Jak mohl celý proces vypadat konkrétně popisuje ve své knize Vladimír Mohyla, který byl naverbován v době svého působení u raketového útvaru ve Vimperku. Mohyla byl v roce 1970 po návratu ze služební cesty předvolán do kanceláře velitele oddílu, kde kromě velitele byli přítomni dva další neznámí důstojníci, kteří se ho po velitelově odchodu začali vyptávat na průběh služby, rodinné vztahy, na členství v KSČ a další služební i osobní informace. Po zhruba třicetiminutovém rozhovoru mu byla položena otázka, zda by měl zájem o službu u „speciálního průzkumu“. Po jeho souhlasu mu bylo sděleno, že pokud projde širším výběrem, bude pozván na kádrový pohovor do Prahy.⁹¹

Konkrétní důvody, které vedly k výběru konkrétního zpravodajského důstojníka nelze jednoznačně určit. Záleželo na mnoha faktorech (přesněji na kombinaci mnoha faktorů), které

⁸⁷ VOJTÁSEK, František – ŽÁČEK, Pavel. Francouzský krtek: v první linii studené války. Cheb 2003, s. 202.

⁸⁸ JURMAN, Oldřich. Špion: 30 let ve službách armádní rozvědky. Praha 2015, s. 32.

⁸⁹ VOJTÁSEK, František – ŽÁČEK, Pavel. Francouzský krtek: v první linii studené války. Cheb 2003, s. 202.

⁹⁰ Pro tuto praxi se ve zpravodajské terminologii používal pojem „typování“. Jednalo se o konspirativní shromažďování údajů o zájmové osobě buďto v průběhu osobního styku s ní nebo mimo něj, s cílem shromáždit dostatečné podklady k zahájení rozpracování. Viz Agenturní terminologie ZS/GŠ – Praha 1983.

⁹¹ MOHYLA, Vladimír. Rozvědky: historie Československého výzvědného zpravodajství 1918–1990: z pohledu bývalého důstojníka zpravodajské správy generálního štábu ČSLA. Praha 2018, s. 20.

byly u každého adepta posuzovány individuálně. Přesto se v následujících řádcích, s vědomím toho, že se jedná spíše o domněnky, pokusím rozebrat možné důvody výběru Slavomíra Horáka.

Se Slavomírem Horákem byl „přijímací pohovor“ proveden 17. 10. 1953. V návrhu na povolání do speciálního kurzu ZS/GŠ je krátký soupis osobních i profesních informací. V textu byla zvýrazněna informace o dobré znalosti němčiny a částečně také francouzštiny. K návrhu se vyjádřil jak velitel 38. mechanizovaného pluku a tedy Horákův nadřízený, tak náčelník kádrového oddělení ZS/GŠ, náčelník ZS/GŠ i zástupce Hlavní správy vojenské kontrarozvědky (HS VKR).⁹² Jednou ze základních podmínek pro výběr bylo členství v KSČ. O oddanosti KSČ Slavomíra Horáka vzhledem k jeho poměrně značné aktivitě a zastávaných funkcích nemohlo být pochyb. Ve všech jeho politických aktivitách i ve výkonu služby byl vždy velmi dobře hodnocen. Dle četných hodnocení byl velmi organizačně schopný, sečtělý, měl velmi dobrý poměr k lidem a byl velice oblíben. Byl výborným řečníkem, který dokázal své obecenstvo zaujmout.⁹³ V posledním posudku před navázáním spolupráce se zpravodajskou službou se píše: „...je politicky velmi vyspělý, theoreticky jeden z nejlepších důstojníků útvaru. Každý jeho politický projev je uvážený, do hloubky jdoucí, přesvědčivý. Jeho uvědomění se projevuje v práci – pracuje bez ohledu na čas. Je členem výboru útvarové organizace KSČ, a to členem velmi iniciativním... velmi dobře vedl podřízené, dbal kázně i pořádku i vyžadoval plnění všech povinností. Je schopný a nadaný velitel sebevědomého, ukázněného vystoupení, vojenského chování... je energický, kamarádský, slušný, důsledný. Fyzicky zdatný. O studium na Vojenské akademii (VA) má zájem a bude ji nejvýš pravděpodobně s úspěchem absolvovat. Doporučuji.“⁹⁴ Jeho působení na lidi a řečnické schopnosti v kombinaci se znalostí němčiny (částečně též francouzštiny a ruštiny) a rozsáhlými všeobecnými znalostmi byly pravděpodobně důvodem pro jeho budoucí zařazení u zpravodajské služby na pozici pátrače,⁹⁵ respektive příslušníka strategického agenturního průzkumu.

Jako problematický se mohl jevit jeho třídní původ. Jako syn rotmistra prvorepublikové Československé armády i přes jím zdůrazňované skromné rodinné poměry nespadal do dělnického ani do rolnického sociálního prostředí. Jeho vzdělání v podobě pěti semestrů

⁹² ABS. f. ZS/GŠ. Os. spis. č. 5930. Návrh povolání do spec. kurzu zprav. správy GŠ ze dne 17. 10. 1953.

⁹³ ABS. f. ZS/GŠ. Os. spis. č. 5930. Kádrové posudky z let 1949–1953.

⁹⁴ ABS. f. ZS/GŠ. Os. spis. č. 3283. Služebně politická charakteristika.

⁹⁵ Pátrač – orgán pracující na úseku náboru a řízení agenturních prostředků. Viz Agenturní terminologie ZS/GŠ – 1983.

filozofie a českého jazyka rovněž nebylo zcela běžné, nicméně v hodnoceních jsou ceněny především jeho všeobecné znalosti. Často byla zmiňována absence vojenského vzdělání a to, že neabsolvoval žádnou vojenskou školu bylo tolerováno jen díky jeho odborným znalostem zpravodajské práce. V hodnoceních mu bylo doporučováno vojenské vzdělání doplnit.⁹⁶ V šedesátých letech pak tlak na doplnění vzdělání tohoto typu ještě vzrostl, přesto ale do konce svého působení u ZS/GŠ Slavomír Horák na vojenskou akademii nenastoupil.⁹⁷

To, že vojenské vzdělání nebylo nezbytně nutné dokazuje i případ náčelníka ZS/GŠ v letech 1960–1968 Oldřicha Burdy, který rovněž jako Slavomír Horák nebyl absolventem vojenské školy a z počátku mu byla v hodnoceních vyčítána neznalost operačních a taktických norem i celkového nepochopení úkolů armády. Oldřich Burda byl na druhou stranu dle hodnocení podobně jako Slavomír Horák organizačně schopný a pracoval na prohlubování svých znalostí. V hodnocení z roku 1966 již bylo konstatováno, že své dřívější nedostatečné znalosti hlavně v oblasti řízení vševojskového průzkumu a operativy doplnil a ZS/GŠ pod jeho vedením dosahuje dobrých výsledků.⁹⁸

Závěrem lze konstatovat, že nezbytnou podmínkou pro vstup do zpravodajských služeb bylo členství ve straně, a to ideálně ještě před únorem 1948. Kromě členství byly nezbytné správný třídní původ a naprostá oddanost socialistickému zřízení. Dalším podstatným kritériem byla znalost cizích jazyků, která byla nezbytnou podmínkou pro úspěšné plnění pracovních povinností v zájmových prostorách. Jedním z kritérií bylo i vzdělání, které mělo být v ideálním případě vojenské, ale za předpokladu dobrých odborných znalostí bylo ceněno i civilní vzdělání. Další kritéria již byla podstatně více proměnlivá a závisela na charakterových rysech každého jedince.

4.2 Zpravodajský kurz

Výcvik byl a stále je důležitou součástí života zpravodajce. Během výcviku by si měl začínající zpravodajec osvojit teoretické i praktické postupy zpravodajské práce a ty poté v průběhu svého působení v zahraničních službách dále rozvíjet. V padesátých letech v období

⁹⁶ Viz výše: ABS. f. ZS/GŠ. Os. spis. č. 3283. Služebně politická charakteristika.

⁹⁷ ABS. f. ZS/GŠ. Os. spis. č. 3283. Hodnocení 1963: „Po vojenské stránce potřebuje dosáhnout vyššího vojenského vzdělání ve zdokonalovacím kurzu.“

⁹⁸ MICHL, Jan. Oldřich Burda – náčelník vojenské rozvědky v letech 1960–1968. In: Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů. Praha: Odbor archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra České republiky, 3/2010, s. 94–97.

relativního nedostatku zpravodajců byla doba výcviku kratší než v období, kdy byla ZS/GŠ lépe personálně zabezpečena.⁹⁹ Živelné doplňování kádrů v brzkém poúnorovém období a určitou nesystematičnost v přípravě zpravodajců lze ukázat na případě důstojníka O. Taschnera, který se v roce 1950 stal vojákem z povolání a již v roce 1951 byl vyslán do Kanady jako vojenský atašé. Způsob své přípravy popsal takto: „Dopoledne jsem se učil řeč, odpoledne bylo školení zpráv, práce, několik hodin v týdnu jsme studovali ‚prostor‘... Ofenzivní zpravodajství nás učili důstojníci, kteří sami jako přidělenci venku nepracovali... začal jsem studovat materiály o Kanadě, které pozůstávaly asi z pěti obrázkových knih a 50 stránek výstřižků z novin. O organizaci kanadské armády zde správy nebyly a já jsem si ji nevěděl představit. Organizaci čs. armády ani její zbraně jsem rovněž neznal.“ Ze své funkce byl podobně jako výše zmiňovaný vojenský přidělenec ve Švýcarsku¹⁰⁰ v roce 1953 odvolán.¹⁰¹

Přesná podoba zpravodajského kurzu v padesátých letech není známa. V Archivu bezpečnostních složek se z tohoto období dochovala stručná osnova části zpravodajského kurzu z roku 1951. Ačkoli se jedná jen o torzo celého zpravodajského kurzu, je z něj patrný nedostatek informačních podkladů, praktických cvičení i zrychlený běh celého zpravodajského kurzu.

Zmíněná část dochovaného zpravodajského kurzu z roku 1951 začínala poslední týden v srpnu a formou přednášek se věnovala stručnému rozboru zpravodajských služeb v jednotlivých státech, které byly v některých případech seskupeny do větších celků – například výše jmenované Německo a Rakousko. Na každý takový celek připadala dvouhodinová přednáška, ve které se rozebíraly zpravodajské služby, jejich názvy, organizace, dislokace a činnost v daných státech. Ve druhém sledu se rozebíraly metody práce nepřátelských obranných zpravodajských složek a také v té době rozšířené „využití uprchlíků.“¹⁰² Každá přednáška pak

⁹⁹ Po počátečním personálním propadu z konce čtyřicátých let se personální stav ZS/GŠ během padesátých let částečně stabilizuje a v šedesátých letech se dále zlepšuje. Propad nastane po roce 1971, kdy bylo z rozvědky propuštěno velké množství „politicky nespolehlivých“ příslušníků.

¹⁰⁰ Vojenský a letecký přidělenec v Bernu plk. Ludvík Sochor.

¹⁰¹ ŠTAIGL, Jan. Organizácia a hlavné smery činnosti čs. vojenského výzvedného spravodajstva (rozvedky) v rokoch 1945–1967. In: Historie a vojenství. Časopis Historického ústavu Armády České republiky. Praha: Historický ústav Armády České republiky 50, č. 2, (2001), s. 422–423.

¹⁰² Poměrně populární zpravodajskou metodou 20. století bylo využívání uprchlíků jako informátorů či vysílání zpravodajců, kteří se smísili s proudem uprchlíků a pronikli tak snadno na území cílového státu. Motivace informátorů z řad uprchlíků byla kvůli nelehké životní situaci nejčastěji materiální povahy.

byla zakončena třemi příklady z praxe. Na tematické celky Francie a Beneluxu nebo Itálie a Jugoslávie připadala dokonce jen jedna hodina.¹⁰³

V poznámce na konci této části zpravodajského kurzu je otevřeně uvedeno: „Přednáška ad 1 má za cíl podle k dispozici jsooucích pramenů podat přehled metod práce nepřátelských obranně-zprav. složek tak, aby pátrač zhruba věděl, s čím musí počítat při výstavbě agenturní sítě. Je třeba počítat s tím, že prameny dosud k dispozici jsou v některých částech značně kusé.“¹⁰⁴

Ve druhé části zpravodajského kurzu byla přidána ještě tříhodinová přednáška o povaze práce pomocníka vojenského přidělence v západních státech, která měla posluchače krátce seznámit s charakteristikou práce, přípravou na odjezd do zájmového státu, s příchodem do zájmového prostoru a s přípravou agenturní činnosti. K této části bylo poznamenáno: „Přednáška ad 2 má za cíl obeznámit frekventanty všeobecně s činností pomocníka voj. přidělence v záp. státech. Do podrobností nelze ani v předn. 1 ani v předn. 2 zabíhat –vzhledem k malému časovému rozpětí.“¹⁰⁵ Z uvedených poznámek i samotného rozsahu této části zpravodajského kurzu je patrný jeho zrychlený běh i nedostatek učebních podkladů.

Ve zpravodajském kurzu z roku 1951 je Západní Německo přednášeno společně s Rakouskem,¹⁰⁶ což bylo pravděpodobně způsobeno společným jazykem, ale i rozdělením Rakouska na čtyři okupační zóny, ve kterých kromě Sovětů operovaly i západní armády a zpravodajské služby. V období po rakouské státní smlouvě (1955), odchodu okupačních armád a ústavním zakotvení neutrality pro zařazení Rakouska do společného bloku se Západním Německem patrně pro společnou výuku již nebyl důvod, a proto se již v šedesátých letech Západní Německo probírá ve zpravodajském kurzu zvlášť a Rakousko bylo přiřčeno k „méně významným“ respektive více specifickým státům vedle Beneluxu a Švýcarska. Později v souvislosti s evropskou integrací narůstá pro ZS/GŠ i význam Bruselu a dalších zájmových prostorů.

O podobě zpravodajského kurzu padesátých let ve svých pamětech píše František Vojtásek. Ten do zpravodajského kurzu nastoupil v roce 1957. V té době byl zpravodajský kurz

¹⁰³ ABS. f. ZS/GŠ. Stručná osnova přednášek pro kurz v roce 1951. 18. 5. 1951, s. 1.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 2.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 2.

¹⁰⁶ ABS. f. ZS/GŠ. Stručná osnova přednášek pro kurz v roce 1951. 18. 5. 1951, s. 1.

stále ještě desetiměsíční, podobně jako tomu bylo v případě kurzu, který absolvoval Slavomír Horák v letech 1953–1954. Byl rozdělen na část teoretickou, jejíž součástí byla výuka teorie zpravodajského řemesla, zásady agenturní práce aj., a praktickou, která teorii doplňovala o řadu praktických cvičení, například o zakládání a vyhledávání MAS,¹⁰⁷ fotografický výcvik v terénu, zjišťování agenturní situace objektů nebo provádění průzkumů vojenských objektů. Značná pozornost byla věnována i jazykovému vzdělání a řidičskému výcviku.¹⁰⁸

Podobný průběh zpravodajského kurzu zažil pravděpodobně i Slavomír Horák. Ten byl 31. 10. 1953 na „vlastní žádost propuštěn“¹⁰⁹ z funkce velitele roty a dne 1. 11. 1953 nastoupil na zpravodajský kurz. V ten samý den se stal také úředníkem ministerstva zahraničních věcí. To bylo ovšem jen krycí zaměstnání, po celou dobu až do 30. 11. 1954 byl posluchačem zpravodajské školy, kterou zakončil závěrečnými zkouškami s výborným hodnocením.¹¹⁰

Výše zmiňovaná zpráva Vojenské kontrarozvědky (VKR) z konce padesátých let rovněž probírá či spíše kritizuje průběh zpravodajských kurzů zajišťovaných ZS/GŠ. Přes svoji zřejmou předpojatost proti ZS/GŠ nám může poskytnout určitou představu o teoretické části přípravy zpravodajských důstojníků. VKR podle historika Pavla Žáčka ve své zprávě uvádí, že hlavním předmětem zpravodajského kurzu bylo studium mezinárodního dělnického hnutí „s těžištěm na současné otázky hlavních kapitalistických zemí“. VKR ZS/GŠ doporučovala zařadit do výuky více studia dějin Komunistické strany Československa i Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS) a soustavně prohlubovat „socialistickou uvědomělost a oddanost v dělnické třídě...[tak], aby soudruzi, pracující v zahraničí dovedli čelit tlaku buržoazní ideologie a morálky“. ZS/GŠ se měla více zaměřit na „prohlubování stranickosti“ svých příslušníků. „Dějiny KSČ nebo KSSS se nestudují vůbec a většina soudruhů studuje problémy marxistické filosofie nebo mezinárodní vztahy.“ Zpravodajský kurz se podle VKR zaměřoval více na seznámení studentů s politickou situací v zemi, kde bude pracovník působit, než na aktuální „problémy ČSR nebo SSSR“, které jsou ke zpravodajskému kurzu pouze přidruženy. VKR sice připouští, že takový postup dokáže zpravodajci přiblížit prostor, ve kterém bude pracovat, ale nepřispívá k jeho „stranické zakalenosti“. Zpráva také kritizovala úroveň některých řídicích

¹⁰⁷ Mrtvá agenturní schránka (MAS) – prostředek neosobního agenturního spojení představující smluvené a v případě nutnosti předem vybudované tajné místo nebo předmět, které jsou používány k předání nebo tajné úschově zamaskovaného agenturního materiálu. Viz Agenturní terminologie ZS/GŠ – Praha 1983.

¹⁰⁸ VOJTÁSEK, František – ŽÁČEK, Pavel. Francouzský krtek: v první linii studené války. Cheb 2003, s. 13–14.

¹⁰⁹ Ve skutečnosti byl spíše přeložen.

¹¹⁰ ABS. f. ZS/GŠ. Zpráva o absolvování kursu z 1. prosince 1954.

orgánů organizujících vysílání pátračů do zahraničí. Ti měli v některých případech údajně nižší úroveň než příslušníci jimi vysílání.¹¹¹

V šedesátých letech byla výcviku zpravodajců věnována větší pozornost. V hodnocení 4. oddělení strategického agenturního průzkumu v roce 1964 bylo uvedeno, že příchozí zpravodajští důstojníci z posledních kurzů jsou vybaveni dobrým odborným, jazykovým a ve většině případů i politickým a vojenským vzděláním. Nedostatky pak u absolventů byly především v chybějící praxi a všeobecném vzdělání.¹¹² Bylo proto nutné zpravodajský kurz prodloužit a především více zaměřit na praktická cvičení.

Následující stránky budou věnovány podobě kurzu z poloviny šedesátých let. Oproti kurzu z let předchozích měla být zásadně posílena výuka jazyků i přidána praktická cvičení. V porovnání s padesátými lety se také proměnil význam některých států ze zpravodajského hlediska. Dne 31. března 1965 náčelník ZS/GŠ Oldřich Burda¹¹³ předložil ke schválení plán pro základní zpravodajský kurz pro důstojníky pátracích oddělení a skupin ZS/GŠ na rok 1965–1968. Nařízením měla být stanovena délka zpravodajského kurzu na 30 měsíců, ve kterých měla být zahrnuta již šestiměsíční jazyková příprava.¹¹⁴ Rozvržení kurzu bylo následující:

- šest měsíců jazykové přípravy,
- 21 měsíců vlastní výuky v kurzu,
- dva měsíce řádné dovolené frekventantů,
- jeden měsíc závěrečných zkoušek.

Někteří z frekventantů po skončení kurzu podstoupili navíc automobilový výcvik.

Předměty zpravodajského kurzu byly řazeny do tří kategorií:

a) **Hlavní předměty** se závěrečným přezkoušením před komisemi stanovenými náčelníkem ZS/GŠ. Patřily k nim:

1) agenturní příprava (teorie a praxe) – o celkové dotaci 870 hodin (320 hodin teorie a 550 hodin agenturní praxe),

¹¹¹ VOJTÁSEK, František – ŽÁČEK, Pavel. Francouzský krtek: v první linii studené války. Cheb 2003, s. 204.

¹¹² ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 0067004/18. Hodnocení 4. oddělení za I. pololetí 1964. 20. 6. 1964, s. 15.

¹¹³ Oldřich Burda – náčelník ZS/GŠ v letech 1960–1968. Více viz MICHL, Jan. Oldřich Burda – náčelník vojenské rozvědky v letech 1960–1968. In: Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů. Praha: Odbor archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra České republiky, 3/2010. ISSN 1802-8241.

¹¹⁴ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 1.

2) politická příprava – dotace 300 hodin,

3) jazyková příprava – dotace 1550 hodin.

b) **Průpravné předměty** se závěrečnými zkouškami vždy po jejich ukončení před komisemi stanovenými náčelníkem zpravodajské služby:

4) „kapitalistické armády“ a jejich technika (SRN, Francie, Velká Británie, USA, Itálie, NATO se zaměřením na výstavbu „středoevropského válčiště“, informativně oblast Beneluxu, Rakousko a Švýcarsko) – dotace 160 hodin,

5) agenturní situace¹¹⁵ zájmových států – včetně kulturního a společenského života hlavních „kapitalistických států zpravodajského zájmu československého vojenského výzvědného zpravodajství“ (SRN, Francie, Velká Británie, Itálie a jen informativně oblast Beneluxu, Rakouska a Švýcarska) – dotace 160 hodin,

6) agenturní fototechnika – dotace 100 hodin,

7) agenturní radiotechnika – dotace 80 hodin,

8) „vševojsková příprava ve vztahu k agenturní práci“ – dotace 100 hodin.

c) **Doplňkové předměty** se zápočty po zakončení, které udělovali učitelé přednášející látku:

9) tělesná příprava (přezkoušení dle platných předpisů) – dotace dvě hodiny týdně,

10) psychologie se zaměřením na agenturní práci – dotace 40 hodin,

11) mezinárodní právo a diplomatický protokol – dotace 70 hodin,

12) společenské chování a estetika ve vztahu k hlavním zájmovým prostorům a k agenturní práci – dotace 40 hodin,

13) doplňková agenturní technika (odposlechy, tajnopisy, maskování atd.) – dotace 20 hodin,

14) psaní na psacím stroji – dotace 30 hodin.

¹¹⁵ Agenturní situace (AS) – souhrn všech skutečností, které ovlivňují agenturní činnost v zájmovém prostoru. Viz Agenturní terminologie ZS/GŠ. Praha 1983.

Plánovaný počet frekventantů kurzu začínajícího 1. září 1965 byl přibližně 20. Ti byli rozděleni do jazykových skupin. Největší byla jazyková skupina německá, ve které mělo studovat 9–10 studentů (tedy přibližně 45–50 %), 5–6 studentů studovalo ve francouzské skupině (přibližně 25–30 %) a 4–5 studentů studovalo v anglické skupině (přibližně 20–25 %).¹¹⁶ Procentuální zastoupení odpovídalo bezpečnostním prioritám státu, který za největší hrozbu považoval Spolkovou republiku Německo a státy NATO.

Oproti kurzům v předchozích letech bylo nejvíce studijních hodin přidáno pro jazykovou přípravu a agenturní praxi. Byla pozměněna i samotná náplň některých předmětů. V následující části se budu věnovat konkrétní podobě jednotlivých předmětů a jejich případným změnám oproti předchozím zpravodajským kurzům.

4.2.1 Agenturní příprava

Převážná většina všech informací získaných ZS/GŠ pocházela z vlastního průzkumu zpravodajských důstojníků a menší část ze sítě agentů a vědomých informátorů. Postupně se ale podíl informací získaných z agenturní sítě zvyšoval.¹¹⁷ Proto byl na agenturní přípravu kladen velký důraz, čemuž odpovídá i poměrně velkorysá dotace 870 hodin. Celkový počet hodin byl již v předchozích kurzech nastaven tak, aby byl v poměru 2:1 ve prospěch praktických cvičení.¹¹⁸

Výuka agenturní teorie měla být více zaměřena na úzké propojení se soudobou praxí. Toho mělo být docíleno komplementárními přednáškami externistů z řad náčelníků a odpovědných pracovníků oddělení a skupin pátracího úseku i řady dalších expertů z řad ZS/GŠ. Poměr školitelů z řad zpravodajské školy ZS/GŠ a externistů z praxe měl nově dosáhnout 1:1. Ve výuce byl kladen důraz na důkladnou znalost otázek typování¹¹⁹ a náborové činnosti,

¹¹⁶ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 7.

¹¹⁷ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 0067004/18. Hodnocení plnění plánu 4. oddělení za I. pololetí 1964. Zhodnocení informační činnosti, s. 1.

¹¹⁸ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 8.

¹¹⁹ Typování – cílevědomá a plánovitá činnost orgánů a agenturních prostředků AP (agenturního průzkumu) spočívající v konspiračním shromažďování údajů o zájmové osobě, buď v průběhu osobního styku s ní nebo mimo něj, s cílem shromáždit dostatečné podklady k zahájení rozpracování. Viz Agenturní terminologie ZS/GŠ. Praha 1983.

konspirace práce, agenturního spojení¹²⁰ a řízení agenturních sítí. Výuka byla doplněna o praktické příklady a filmy s agenturní tematikou.¹²¹

Výuka agenturní praxe byla oproti předchozím zpravodajským kurzům rozšířena o 70 hodin, které měly být věnovány zejména prohloubení kontrarozvědných praktik, a to přímo ve spolupráci se zpravodajskými důstojníky vojenské kontrarozvědky. Spolupráce s kontrarozvědkou měla být všeobecně více rozvíjena tak, aby se praktická část kurzu co nejvíce přiblížila podmínkám v zájmových prostorech a absolventi získali návyky potřebné pro obranu proti nepřátelské kontrarozvědce.¹²²

Ve druhém roce kurzu měla být zavedena „simulace složky“, tedy cvičení, které mělo výcvik co nejvíce přiblížit podmínkám zahraničních rezidentur. Jednotliví frekventanti se měli střídát ve funkci náčelníka fiktivní rezidentury pod vedením a kontrolou učitele. Dále byla prováděna různá agenturní cvičení v cizích jazycích jako součást jazykové výuky.¹²³

Součástí praktických cvičení bylo zakládání a vybírání mrtvých agenturních schránek (MAS), provádění průzkumu civilních i vojenských objektů, sledování daných osob nebo naopak nacvičování schopnosti pronásledující setřást. Při cvičeních vojenská rozvědka spolupracovala s vojenskou kontrarozvědkou. Vladimír Mohyla ve své knize popisuje, jak nácvik sledování probíhal na počátku sedmdesátých let. Jako výchozí bod sledování byla určena budova městského soudu na Karlově náměstí, před kterou se měla sledovaná osoba v určitý čas dostavit. Poznávacím znamením mělo být čtení Rudého práva. Sledovaný měl nejdříve před budovou soudu počkat deset minut, než si ho sledovací brigáda kontrarozvědky dostatečně prohlédne a poté se vydat na cestu. Sledování mohlo být pěší (s využitím dopravních prostředků) nebo v kombinaci s vozidly. Sledování zpravidla prováděla sledovací brigáda v počtu 12 osob a 3–4 vozidel.¹²⁴ Takřka shodný průběh sledování podstoupil ve druhé polovině šedesátých let v rámci přípravy na výjezd do Vídně i Slavomír Horák, který také začínal s Rudým právem v ruce na Karlově náměstí a jeho úkolem bylo uniknout 12 sledujícím v pěti

¹²⁰ Agenturní spojení – souhrn prostředků a způsobů spojení zabezpečujících tajné (konspirativní) řízení činnosti agenturně výzvědné sítě k řešení výzvědných a organizačních úkolů. Viz Agenturní terminologie ZS/GŠ. Praha 1983.

¹²¹ ABS. f. ZS/GŠ. Č.j. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 8.

¹²² ABS. f. ZS/GŠ. Č.j. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 8.

¹²³ Tamtéž, s. 8.

¹²⁴ MOHYLA, Vladimír. Rozvědky: historie Československého výzvědného zpravodajství 1918–1990: z pohledu bývalého důstojníka zpravodajské správy generálního štábu ČSLA. Praha: Brána, 2018, s. 26–27.

automobilech, což podle zápisu zvládl za necelých 20 minut a k tomu odhalil a popsal dva sledovače.¹²⁵

4.2.2 Politická příprava

Výuka byla oproti dřívějším kurzům navýšena o deset hodin, ale obsah politické přípravy doznal jen menších změn v podobě aktualizací a doplnění o poslední politický vývoj. Celý předmět byl věnován otázkám světového vývoje, mezinárodních vztahů a mezinárodnímu dělnickému hnutí v historii i v současnosti. Důraz byl kladen také na dějiny a politiku komunistické strany. Těžištěm výuky bylo období po druhé světové válce.

V úvodní části politické přípravy bylo probíráno „Leninské učení o revoluci, teoretický základ revoluční politické strategie a taktiky“. Dále pak „světová socialistická revoluce, boj o získání mas pro revoluci a vztah demokratického a socialistického hnutí“. Výuka mezinárodních vztahů začínala až rokem 1945. Kurz se dále věnoval rozpadu koloniálních mocností a „perspektivy rozvoje osvobozených zemí“. Každý frekventant měl reflektovat soudobou politiku strany a zvláště se zajímat o stranické sjezdy. Politika Sovětského svazu a států Varšavské smlouvy v mezinárodním kontextu byla pojímána jako „mírová“ a tento aspekt měl být pak frekventanty akcentován při jejich působení v zahraničí a zejména při vysvětlování politických kroků sovětského bloku. Politický výcvik se také zaměřoval na možnosti „pokojného přechodu od kapitalismu k socialismu“ v západních zemích. Probírán byl i „boj proti revizionismu, dogmatismu a stranickým úchylkám“ v politice komunistické strany.¹²⁶ Velká část politické přípravy pak byla věnována dějinám a politice KSČ, která měla za úkol vyložit dějiny komunistické strany od roku 1918 až po soudobou (1965) stranickou politiku.¹²⁷

Politická příprava tedy pojímala dějiny i mezinárodní vztahy skrze perspektivu marxismu-leninismu a úžeji pak skrze dějiny Komunistické strany Československa, Komunistické strany Sovětského svazu a dějiny mezinárodního dělnického hnutí. Z frekventantů se snažila vytvářet oddané vlastence a zároveň „stranicky uvědomělé“ a loajální zpravodajce s pevně daným světovým názorem.

¹²⁵ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek VII. Svodka sledování objektu HORA ze dne 12. 8. 1968, s. 1.

¹²⁶ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Příloha č. 2. Plán výuky v politické přípravě, s. 4.

¹²⁷ Tamtéž, s. 7–8.

4.2.3 Jazyková příprava

Nejpodstatnější změna nastala ve výuce cizích jazyků. Výuka byla rozšířena o 350 hodin na celkový objem 1550 hodin. Nově byl zařazen před začátek zpravodajského kurzu šestiměsíční přípravný jazykový kurz, který měl zmírnit tlak na studenty během hlavní části zpravodajského kurzu. Během půlroční přípravné jazykové části měli studenti projít nejobtížnější částí jazykové přípravy, tedy naučit se mluvnici a dosáhnout slovního základu 2 000 slov, aniž by byli zatěžováni další výukou. Tato část kurzu měla současně prověřit jazykové schopnosti i předpoklady pro úspěšné pokračování frekventantů ve zpravodajském kurzu.¹²⁸

Zpravodajská škola nabízela výuku tří cizích jazyků: němčiny, angličtiny a francouzštiny. Během 27 měsíců výuky se měl každý frekventant naučit cizí jazyk tak, aby byl schopen plynule, foneticky i mluvnicky správně hovořit s cizincem o všech otázkách běžného života, i o otázkách speciálních a odborných. Každý frekventant měl na konci kurzu dosáhnout slovní zásoby 5 500 slov. Ve slovní zásobě byly kromě všeobecných slov zahrnuty i agenturní, vojenské a hospodářsko-politické termíny.¹²⁹

Jak probíhala výuka jiných jazyků, například italštiny, která v jazykové přípravě nefiguruje i přesto, že rezidentura v Římě byla jednou z informačně produktivnějších rezidentur, není zcela zřejmé. Je pravděpodobné, že výuka ze zpravodajského hlediska méně významných jazyků byla zajišťována individuálně (pod vedením jazyka znalého zpravodajce) či formou stáží na rezidenturách. Ačkoli se dobrá znalost jazyka zdá být důležitým faktorem pro úspěch zpravodajského důstojníka v zahraničí, v některých případech byl na rezidenturu v zahraničí odeslán i zpravodajský důstojník, který daný jazyk zcela neovládal. Tak tomu bylo v případě vojenského leteckého přidělence na rezidentuře v Ankaře, který v hodnocení informační činnosti konstatoval: „V otázce vyhodnocování tureckého tisku byly z počátku potíže pro neznalost jazyka. Na zahraničním úřadě sice jeden soudruh turecky zná, ale tisk soustavně nezpracovává. Proto jsem se obrátil na pomoc VP-SSSR (vojenského přidělence Sovětského svazu – pozn. autora), jehož oba pomocníci turecky znají a od něho dostávám jeden průklep překladu z tisku v ruštině. Tato pomoc mi umožňuje informovanost a já naopak jemu

¹²⁸ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 9.

¹²⁹ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Příloha č. 3, 4, 5. Plány výuky jazyka německého, anglického a francouzského.

dávám jedny krajské turecké noviny, které oni přes objednání nedostávají.“¹³⁰ O nic lépe na tom nebyli ani jeho spolupracovníci. Jeden z nich se teprve na rezidentuře začal učit základy turečtiny, aby „při cestách po prostoru se mohl orientovat v různých nápisech a vyřídit si základní věci v hotelu apod.“¹³¹

Zpravodajská škola k jazykovým kurzům zajišťovala učební pomůcky a učebnice. V kurzech byly využívány učebnice Linguaphone,¹³² a to pro německý, anglický nebo francouzský jazyk. Učebnice byly doplněny o vojenské a hospodářsko-politické texty, slovníky a obrázkové materiály.¹³³

4.2.4 Agenturní situace zájmových států

Agenturní situace je souhrn všech skutečností, které ovlivňují agenturní činnost v zájmovém prostoru. Jinými slovy výuka agenturní situace zájmových států znamenala v širokém slova smyslu popis podmínek pro působení zpravodajců v zahraničí, především pak ve Francii a Západním Německu. Oproti minulým kurzům byla celková délka této části zpravodajského kurzu navýšena o 60 hodin, které měly být věnovány kulturnímu a společenskému životu v těchto státech. To mělo co nejvíce přiblížit frekventantům skutečnou situaci ve státech, kam měli být vysláni. V kurzu vyučovali externisté z řad zpravodajských důstojníků (pátračů), kteří se vrátili ze zahraničí. Kromě toho měly být frekventantům zajištěny doplňkové materiály pro studium zájmových prostorů v češtině i v cizím jazyce, který studovali.¹³⁴

Konkrétní náplň tohoto předmětu je možné ukázat na příkladu výukového plánu agenturní situace Západního Německa. Probírána byla celková charakteristika země, vojensko-geografický popis, vojenské pakty, smlouvy, vojensko-politická charakteristika, „administrativní a policejní režim“ daného státu, silové prostředky, formy a metody práce, pasy, doklady; charakteristika obyvatelstva, mentalita a psychologie, zvyklosti nebo kultura a

¹³⁰ ABS. f. ZS/GŠ. Poř. č. 00166/-OS-59. Hlášení za měsíc říjen 1959. 28. října 1959, s. 1.

¹³¹ ABS. f. ZS/GŠ. Poř. č. 00149-OS/59. Hlášení za III. čtvrtletí 1959 ze dne 30. září 1959, s. 3.

¹³² O stejných učebnicích se zmiňuje i Vladimír Mohyla: „...ke studiu jsme obdrželi učebnice, v případě anglického jazyka (AJ) LINGUAFON včetně nahrávek na páskách a magnetofonu B-4 pro každého posluchače.“ MOHYLA Vladimír, s. 23.

¹³³ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Příloha č. 3,4,5. Plány výuky jazyka německého, anglického a francouzského.

¹³⁴ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 10.

společenský život.¹³⁵ Stejně rozvržení bylo i u výuky agenturní situace Francie, Velké Británie, Itálie, Beneluxu, Rakouska a Švýcarska.

4.2.5 Výuka o cizích armádách

Cílem této části kurzu bylo posluchačům předat aktuální informace o početních stavech, organizaci a dislokaci armád států NATO a západních neutrálních států.¹³⁶ Speciální pozornost byla věnována armádám ve středoevropském prostoru. Výuka byla věnována i základním takticko-technickým datům bojové techniky a jejímu rozpoznávání s důrazem na zbraně hromadného ničení a jejich nosiče.

Celková dotace předmětu byla stanovena na 160 hodin a oproti předchozím kurzům byla navýšena o 10 hodin. Jednotlivým státům byla věnována různá pozornost v závislosti na jejich významu.¹³⁷

Tabulka 1 Časová dotace podle významnosti státu

Západní Německo	25 hodin
Francie	25 hodin
Velká Británie	18 hodin
Itálie	13 hodin
Benelux, Rakousko, Švýcarsko	8 hodin
USA	23 hodin
NATO	23 hodin

Zdroj: ABS. f. ZS/GŠ. MNO ZS. Čj. 00623/1965/10. Příloha č. 7. Plán výuky cizích armád, s. 1.

4.2.6 Vševojsková příprava

Rozsah tohoto předmětu zůstal zachován na 100 hodinách výuky, ale došlo ke změně v jeho obsahu. Do té doby byla výuka zaměřena na problematiku vojskového průzkumu v míru a za války, na prostředky hromadného ničení a praktickou ochranu proti nim. Od roku 1965 měl být předmět zaměřen na osvojení soudobých strategických koncepcí předpokládaných nepřátelských států (Západní Německo, USA, Francie, Velká Británie a NATO) s důrazem na příznaky nenadálého napadení a počáteční období konfliktu.¹³⁸ Předmět zahrnoval vojenskostrategické koncepce USA po roce 1945, koncepci „masové odvety“ a koncepci „pružné reakce“. Na to navazovala vojenskostrategická koncepce Velké Británie a „zvláštnosti

¹³⁵ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Příloha č. 6. Rozvrh výuky AS, s. 1.

¹³⁶ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 10.

¹³⁷ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Příloha č. 7. Plán výuky cizích armád, s. 1.

¹³⁸ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 10.

vojenskostrategické koncepce Francie“ zaměřené na „politiku obnovení velikosti Francie“ a budování národní jaderné síly Francie. Předmět se věnoval i strategické koncepci Západního Německa a jeho místa ve strukturách NATO.¹³⁹

4.2.7 Agenturní fototechnika

Časový rozsah zůstal stejný jako v předchozích kurzech, ale předmět měl být více zaměřen na práci s moderními prostředky fototechniky v rámci agenturního spojení¹⁴⁰ a jeho cílem bylo provést frekventanty od úvodu a základů fotografie, přes základy práce v laboratoři, až po filmování 8–16 mm kamerou.¹⁴¹

4.2.8 Agenturní radiotechniky

Stejně jako v předchozích kurzech bylo agenturní radiotechnice věnováno 80 hodin.¹⁴² Předmět byl převážně praktický a zaměřoval se především na cvičení radiového spojení a organizace ilegálního radiového spojení; na radiovou kontrarozvědku a obranu proti ní.¹⁴³

4.2.9 Psychologie

Psychologie byla vyučována v rozsahu 40 hodin a byla doplněna o výuku s externím učitelem z Vojenské politické akademie.¹⁴⁴ Výuka psychologie měla osm tematických okruhů: 1. „psychika a činnost“; 2. místo a úloha psychologických procesů v duševním životě člověka; 3. „psychologie osobnosti v buržoazním a marxistickém pojetí“; 4. vliv soudobé války na psychiku civilního obyvatelstva a vojenských mas; 5. ovlivňování psychiky jedince skupinovou situací; 6. psychologické problémy řízení a základní požadavky na psychiku nadřízeného; 7. psychologické problémy formování člověka v „buržoazní společnosti při přípravě na válku“; 8. charakteristika typických rysů „národní psychiky nejdůležitějších imperialistických států“ (15 hodin z celkového objemu 40 h).¹⁴⁵ Je zjevné, že se předmět více zabíral psychologickým popisem a typologií mas a národních celků a méně vlastním prožíváním osob ve vypjatých a psychicky náročných situacích, ve kterých se zpravodajský důstojník poměrně často ocital.

¹³⁹ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Příloha č. 8. Plán výuky strategických koncepcí hlavních kapitalistických států. 31. března 1965, s. 1–2.

¹⁴⁰ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 10.

¹⁴¹ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Příloha č. 9. Rozvrh fotovýuky, s. 1.

¹⁴² ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 10.

¹⁴³ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Příloha č. 10. Rozvrh radiovýuky, s. 1.

¹⁴⁴ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 10.

¹⁴⁵ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Příloha č. 11. Psychologie, s. 1.

4.2.10 Mezinárodní právo a diplomatický protokol

Předmět byl vyučován v rozsahu 70 hodin a po jeho absolvování měl být frekventant schopen se „správně orientovat v mezinárodních otázkách“. Obsahem předmětu byly obecné zásady teorie státu a práva; základní pojmy mezinárodního práva; subjekt mezinárodního práva; obyvatelstvo státu; území a hranice států; státní orgány pro mezinárodní styky; mezinárodní smlouvy; mezinárodní orgány a organizace (NATO, státy Varšavské smlouvy aj.); pokojné řešení mezinárodních sporů; donucovací opatření a ozbrojený konflikt (pojmy agrese, války, retorze, represálie; neutralita, kapitulace aj.); mezinárodní právo soukromé (kolisní normy, mezinárodní ochrana průmyslových práv, způsoby řešení sporů z obchodní činnosti podniků zahraničního obchodu); diplomatický protokol (organizování státních a jiných oficiálních návštěv ministerstvem zahraničních věcí a jinými státními orgány, práce diplomatického zastoupení v zahraničí, zvláštnosti v jednotlivých státech, práce oficiálních zastoupení při OSN a v jiných mezinárodních organizacích, diplomatický protokol, uvedení do funkce, ukázky nejčastějších chyb a faux pas aj.); základní úpravy a odlišnosti státu a práva v jednotlivých zájmových prostorech (právní režim, orgány státní moci a správy, základní právní normy jednotlivých zájmových prostor).¹⁴⁶

4.2.11 Společenské chování a estetika

Tento předmět byl nově zařazen do výuky kvůli nedostatečné znalosti frekventantů společenského chování a etikety. Kromě společenského chování měli posluchači nabýt základního vzdělání v oblasti umění a společenských věd.¹⁴⁷ Během 40 hodin si měli osvojit zásady společenského chování, zvyklosti a odlišnosti v jednotlivých hlavních zájmových státech a možnosti agenturního využití. Dále etiketu, společenský takt, vkus, oblékání, pozdravy, společenský život, společenské chování na návštěvách, společenské podniky, stolování a cestování. Součástí byly i praktické ukázky organizace základních společenských akcí (oběd, recepce, koktejl) spojené s jejich přípravou. V další části předmětu bylo probíráno umění a jeho základní dělení, jednotlivé umělecké styly a jejich hlavní představitelé. Přehled a hodnocení uměleckých stylů v zájmových prostorech (Západní Německo, Francie, Velká Británie, USA aj.), estetika jako pojem a její „úkoly v rozvoji společnosti“, estetika výtvarného

¹⁴⁶ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Příloha č. 12. Osnova výuky předmětu „Mezinárodní právo“, s. 1–4.

¹⁴⁷ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 11.

umění od pravěku až po moderní umění. Dále měli posluchači získat stručný základní přehled o hudbě.¹⁴⁸

Nedostatečné společenské vychování znesnadňovalo zpravodajcům navazování a rozvíjení osobních styků s významnými osobnostmi v zahraničním prostoru. S těmi se mohli setkat právě na různých oficiálních událostech, recepcích, při vojenských průvodech či jiných významných společenských akcích, při kterých bylo třeba dodržovat zásady společenského chování. „Výuka má usnadnit absolventům jednak hlubší poznání, jednak pronikání a nabytí sebejistoty při činnosti ve společnosti zájm. států i při jejím hodnocení.“¹⁴⁹

4.2.12 Psaní na stroji

Dříve se psaní na stroji učil každý frekventant individuálně, což se jevilo jako ne příliš účinné, a proto byl zaveden třicetihodinový organizovaný výcvik s cílem dosáhnout nejméně 150 úderů za minutu, a to všemi deseti prsty.¹⁵⁰ Psaní na stroji bylo nezbytné kvůli samotné povaze práce zpravodajce, který každou akci a událost musel podrobně zapsat a zápis odeslat na Hlavní ústředí (HÚ). Rovněž připravované akce musely být dopředu naplánované a schválené Hlavním ústředím, proto každý zpravodajský důstojník musel sepsat návrh průběhu akce a ten rovněž odeslat na HÚ. Psaní bylo proto podstatnou náplní dne každého zpravodajce.

4.2.13 Tělesná příprava

Tělesná výuka byla zahrnuta nad rámec zpravodajského kurzu. Každý týden byly pro tělesnou výchovu vyhrazeny dvě hodiny s cílem udržovat tělesnou zdatnost, cvičit vytrvalost a obratnost posluchačů. Cvičilo se v zimním i letním období. V zimním období probíhala tělesná příprava v tělocvičně převážně za použití náradí a doplňkových her (odbíjená, stolní tenis, badminton atd.). V létě pak probíhala tělesná příprava na hřišti a na atletické dráze, kde měla být prováděna lehká atletika a vytrvalostní běh. Mimo atletiky hráli frekventanti míčové hry v podobě kopané, odbíjené nebo chodili na hodiny plavání. V létě byly prováděny zkoušky tělesné zdatnosti.

Studentům byla opatřována dostupná literatura k některým v západních státech populárním sportům. Vzhledem k omezeným možnostem (jak technickým, tak personálním)

¹⁴⁸ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Příloha č. 13. Osnova předmětu „Společenské chování a estetika“, s. 1.

¹⁴⁹ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 11.

¹⁵⁰ Tamtéž, s.11.

nemohla zpravodajská škola studentům tyto sporty zprostředkovat. Byla jim proto alespoň doporučována místa a sportoviště, kde se mohli v Československu s méně známými sporty blíže seznámit, přičemž ale bylo zapotřebí dodržovat zásady konspirace.¹⁵¹ Sport byl jedním ze způsobů navazování kontaktů a získávání případných informátorů v zahraničí. Například již zmiňovaný vojenský letecký přidělenec v Ankaře za tímto účelem navštěvoval místní golfový a jezdecký klub.¹⁵²

4.2.14 Doplnková agenturní technika

V tomto předmětu, který měl dotaci pouhých 20 hodin, byly probírány metody odposlechů, využití tajnopisu, maskování a dalších technik. Vyučovali ho především externisté z příslušných oddělení.¹⁵³ Nejdéle (sedm hodin) byly probírány tajné inkousty a možnosti jejich využití v agenturním spojení. Dále odposlechová technika využívaná v zájmových prostorech a na území ČSR nebo bezpečnostní kontejnery pro ukládání dokumentů a materiálu. Nejméně času bylo věnováno „novým druhům technických prostředků“, používaných výzvědným vojenským zpravodajstvím (VVZ).¹⁵⁴ Materiálně byl tento předmět, i přes to, že měl posluchače seznámit s metodami nejnovějších agenturních technik, velmi slabě zabezpečen. Pro potřeby agenturního praktického cvičení bylo k dispozici jen pět starých minifonů. O mnoho lépe na tom nebylo ani materiální zabezpečení dalších předmětů.¹⁵⁵

Zpravodajský kurz zahrnoval celkem 3 613 výukových hodin,¹⁵⁶ což bylo o 613 hodin více než u předešlých kurzů, které měly 3 000 vyučovacích hodin. Nově měly být zpravodajské kurzy řešeny semestrálně. Zimní semestr začínal 1. září a končil v únoru, letní semestr začínal březnem a končil v červenci případně již v červnu, v souvislosti s tím, jestli bylo studijní volno v červenci nebo v srpnu.¹⁵⁷ Zpravodajský kurz začínal prvním semestrem jazykové přípravy a s každým dalším semestrem rostl celkový objem výukových hodin i školní látka.

Výuka přípravného jazykového kurzu začínala v půl osmé ráno a obsahovala pět výukových hodin po 45 minutách. Po polední přestávce, která se konala mezi dvanáctou a

¹⁵¹ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Příloha č. 14. Plán provádění tělesné přípravy. 22. ledna 1965, s. 1.

¹⁵² ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00172/OS-1959. Hlášení za měsíc listopad 1959. 25. listopadu 1959, s. 1.

¹⁵³ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 11.

¹⁵⁴ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Příloha č. 16. Rozvrh výuky doplňkové agenturní techniky, s. 1.

¹⁵⁵ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 25.

¹⁵⁶ 3520 výukových hodin vlastního kurzu doplněných o 93 záložních výukových hodin. Dohromady tedy 3 613 výukových hodin.

¹⁵⁷ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 22.

jednou hodinou odpolední, následovalo ještě individuální studium, pro které mohli studenti libovolně využívat prostory zpravodajské školy až do dvanácti hodin večer.¹⁵⁸ V případě studijního neúspěchu mohlo být studentovi přikázáno povinné studium nad rámec studijního rozvrhu.¹⁵⁹ Jednou měsíčně byla do rozvrhu zahrnuta studijní sobota, při které měl student strávit pět hodin samostudiem. Studenti s místem bydliště a rodinou mimo Prahu měli povolen jeden den měsíčně pro její návštěvu.¹⁶⁰ I v tento den museli studenti strávit pět hodin studiem, stejně tak jako ti, kteří bydleli v Praze.¹⁶¹

Školní den vlastního zpravodajského kurzu, který následoval po šestiměsíční jazykové přípravě, začínal také v půl osmé ráno a zahrnoval šest výukových hodin po padesáti minutách. Polední přestávka byla až mezi jednou a druhou hodinou odpolední. Po výuce následovalo stejně jako v případě jazykové přípravy individuální studium opět s možností využití prostor školy až do dvanácti hodin večer. Objem studia byl tedy vyšší než u jazykové přípravy a postupně ke konci kurzu se objem a intenzita studia ještě zvyšovala.¹⁶² Podle Vladimíra Mohyly, který absolvoval zpravodajský kurz na počátku sedmdesátých let, chodili frekventanti spát kvůli množství učiva zřídka dříve než ve dvanáct hodin večer.¹⁶³

Obědy byly zajištěny v závodní jídelně KS MV v Bartolomějské ulici.¹⁶⁴ Zbylá jídla si měli frekventanti zajistit sami.¹⁶⁵ Zpravodajský kurz probíhal od sedmdesátých let ve Zpravodajském institutu v ulici Karolíny Světlé v Praze,¹⁶⁶ ve kterém bylo pro zpravodajskou školu vyhrazené celé jedno patro se čtyřmi učebnami a šesti studijními místnostmi, které měly sloužit v případě potřeby i jako místnosti pro ubytování frekventantů. Studenti žijící v Praze na ubytování na internátě neměli nárok. Dále měla zpravodajská škola k dispozici i fotokomoru a

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 12.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 13.

¹⁶⁰ Podle studijního plánu byla většina studentů mimopražských. ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 16.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 16.

¹⁶² Tamtéž, s. 15–16.

¹⁶³ MOHYLA, Vladimír. Rozvědky: historie Československého výzvědného zpravodajství 1918–1990: z pohledu bývalého důstojníka zpravodajské správy generálního štábu ČSLA. Praha: Brána, 2018, s. 23.

¹⁶⁴ Krajská správa ministerstva vnitra (KS MV) – pozn. autora.

¹⁶⁵ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 24.

¹⁶⁶ Tuto informaci uvádí Vladimír Mohyla, který nastoupil na zpravodajský kurz v roce 1970. Jeho poměrně podrobný popis průběhu zpravodajského kurzu se v mnohém shoduje s archivními materiály ke zpravodajskému kurzu v roce 1965–1968. Z tohoto důvodu považuji umístění zpravodajské školy do budovy v ulici Karolíny Světlé za pravděpodobné. Viz MOHYLA, Vladimír. Rozvědky: historie Československého výzvědného zpravodajství 1918–1990: z pohledu bývalého důstojníka zpravodajské správy generálního štábu ČSLA. Praha: Brána, 2018, s. 34.

fotodílnu o třech místnostech. V přízemí budovy byla pro zpravodajskou školu také k dispozici dílna pro zpracování krycích a maskovacích předmětů.¹⁶⁷

Lektoři zpravodajského kurzu neměli dbát jen na odbornou přípravu frekventantů, ale také o rozvíjení a posilování jejich identifikace se zpravodajskou službou a československým politickým režimem. U frekventantů mělo být podporováno budování hrdosti na zpravodajskou činnost a její přínos pro bezpečnost československého státu a společnosti: „V průběhu kursu položit důraz na výchovu frekventantů k tvrdosti a nekompromisnímu postoji vůči třídním nepřátelům v kapital. cizině i na vlastním území. Výchovou dosahovat lásku, nadšení a kladný vnitřní vztah k výzvědné zpravodajské práci zdůrazňováním její vysoké čestnosti a záslužnosti ve prospěch naší vlasti a našeho zřízení, jakož i vysoké důvěry ze strany ÚV KSČ i velení armády, všem, kdož tuto práci vykonávají. Výchovou dosahovat u frekventantů plného pochopení nutnosti plnění zpravodajských úkolů bojových úkolů již v době míru.“¹⁶⁸

Zpravodajský kurz se po celou dobu existence poúnorového režimu vyvíjel a proměňoval. Od počátečního období padesátých let, kdy byl z personálních, materiálních a dalších důvodů příliš krátký a více teoreticky zaměřený, docházelo postupně k jeho prodlužování i zkvalitňování. V šedesátých letech byl kladen větší důraz na jazykovou přípravu i na praktické zkušenosti frekventantů. Rovněž byla rozvíjena spolupráce s vojenskou kontrarozvědkou a přípravou frekventantů na kontrarozvědnou situaci v zájmových prostorech. To, že by zpravodajský kurz do roku 1989 probíhal beze změny, je nepravděpodobné, domnívám se ale, že co do základních kontur a rozsahu se již výrazně neměnil. Tuto tezi by však bylo nutné podrobit dalšímu výzkumu.

4.3 První kroky ve zpravodajské službě a vyslání na vídeňskou rezidenturu

Po absolvování zpravodajské školy nastoupil Slavomír Horák službu u skupiny B/3 (oddělení strategického agenturního průzkumu). Při té příležitosti mu byla vydána zpravodajská legitimace a krycí občanský průkaz.¹⁶⁹ Ještě před oficiálním koncem zpravodajského kurzu byl náčelníkem oddělení B/3 navržen na přidělení do funkce náčelníka vojenského oddělení

¹⁶⁷ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00623/1965/10. Plán základního zpravodajského kurzu. 21. března 1965, s. 23–24.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 2.

¹⁶⁹ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní svazek č. 10356. Služební lístek č. 119 ze dne 29. října 1954.

vyslanectví ČSR ve Vídni (!). Ve svém návrhu náčelník oddělení B napsal, že ačkoli Slavomír Horák „nemá dosud praktických zkušeností ve zpravodajské práci, je předpoklad, že vzhledem ke svým schopnostem je mimořádně brzy získá.“¹⁷⁰

Předtím než mohl být do Vídně vyslán, bylo třeba jej připravit na agenturní situaci v Rakousku a rozšířit jeho zpravodajské zkušenosti. Proto měl od 3. do 31. ledna 1955 každý den po práci na Ministerstvu zahraničních věcí od pěti hodin odpoledne studovat agenturní situaci Vídeňské rezidentury a rovněž rakouské dějiny na studijním oddělení (oddělení A) ZS/GŠ.¹⁷¹ Kvůli nedostatku studijního materiálu ZS/GŠ¹⁷² mu byla proplacena koupě dvou knih pro doplnění informací o Rakousku.¹⁷³ Jednalo se o „Rakousko: Zeměpisný, hospodářský, politický a kulturní přehled“ a „Stručné dějiny Rakouska“ historičky Evy Priester.¹⁷⁴

Kromě studia agenturní situace a rakouských reálií plnil v tomto období Slavomír Horák i agenturní úkoly, které zahrnovaly celou škálu zpravodajské činnosti, kterou měl vykonávat později v Rakousku. V jednom případě měl za úkol provést sledování důvěrnice pracující na předsednictvu vlády v Praze, se kterou byl tou dobou dočasně přerušen styk. Slavomír Horák se měl zaměřit na osoby, se kterými se stýká a na místa, kam odchází ze svého pracoviště.¹⁷⁵ Sledování ale neproběhlo podle plánu, Horák v něm příliš neuspěl. Sledovaná, oblečena do kožichu s tygrováním vzorem, po krátké jízdě tramvají z ní vystoupila a zašla do blízkého kina. Slavomír Horák si proto koupil lístek na promítání, ale po konci filmu zjistil, že do tygrovaného kožichu je oblečena jiná dáma než ta, kterou měl od začátku sledovat.¹⁷⁶

Kromě nácviku sledování osob měl za úkol zřídit několik mrtvých agenturních schránek (MAS). MAS byla využívána pro neosobní agenturní spojení. V praxi mrtvá agenturní schránka představovala smluvené a předem vybudované tajné místo k předání nebo úschově zamaskovaného agenturního materiálu.¹⁷⁷ Každá MAS měla své krycí jméno. Zpravodajský

¹⁷⁰ ABS. f. ZS/GŠ. Čj. 00226/54. Schválení návrhu pro odeslání nadporučíka Slavomíra Horáka do zahraničí. 22. 11. 1954.

¹⁷¹ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní svazek č. 10356. č. j. 106/54. Plán školení a instruktáže VP–Vídeň. 18. prosince 1954, s. 1.

¹⁷² Poznámka na okraji: „málo materiálu“. ABS. f. ZS/GŠ. Osobní svazek č. 10356. č. j. 106/54. Plán školení a instruktáže VP–Vídeň. 18. prosince 1954, s. 1.

¹⁷³ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní svazek č. 10356. č. j. 99/55. Zakoupení dvou knih k agenturní situaci. 21. ledna 1955.

¹⁷⁴ Jednalo se o první marxistickou syntézu rakouských dějin od pravěku až po rozpad Rakouska-Uherska. V Československu byla vydána roku 1954.

¹⁷⁵ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní svazek č. 10356. č. j. 335/55. Sledování dův. EK–3. Požadavek B/54. 6. ledna 1955.

¹⁷⁶ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní svazek č. 10356. č. j. 335/55. Sledování dův. EK–3. Požadavek B/54. 6. ledna 1955.

¹⁷⁷ Agenturní terminologie ZS/GŠ. Praha 1983.

důstojník či spolupracovník při zřizování mrtvé agenturní schránky musel dbát na výběr vhodného, většinou méně frekventovaného místa, kam by se dal bezpečně a v tajnosti uložit zpravodajský materiál. Samotná MAS pak mohla mít podobu například dutého otevíratelného žetonu uloženého v dutině stromu na nějakém odlehlém a méně exponovaném místě v parku. V některých případech se v okolí MAS zřizovaly i jednoduché nástroje pro potvrzení toho, že MAS byla vybrána správnou osobou.¹⁷⁸ Příkladem takového nástroje může být třeba špendlík, který se z určitého domluveného místa (například lavičky, kam byl připíchnut) přenesl na jiné domluvené místo v okolí (například strom na druhé straně parku). Kontrolou daného místa pak kontrolní orgán mohl potvrdit předání materiálu.¹⁷⁹ V okolí MAS se také v případě potřeby zřizovala dočasná schránka pro uložení materiálu při cestě zpět po vybrání MAS. Teprve až se zpravodajec přesvědčil, že není nikým sledován, se pro materiál k dočasné schránce vrátil a s tajnými dokumenty pak pokračoval dál v cestě.¹⁸⁰ Obě schránky musely být pečlivě vybrány a zajištěny tak, aby v nich uložený materiál byl zabezpečený (mimo jiné i proti nepřízní počasí) a snadno dohledatelný i pro osobu situace neznalou. Za účelem snadnějšího dohledání MAS byly pořizovány fotografie místa uložení i přilehlého okolí a jeho dominant. MAS představovaly jednu z nejčastějších metod agenturního spojení.

Dalším z řady úkolů bylo provádění agenturního průzkumu určitých objektů, většinou továren, podniků, vojenských objektů nebo důležitých komunikací (mostů, silnic atd.). V jednom z úkolů měl Slavomír Horák provést agenturní průzkum hotelu Alcron v Praze. Zpráva obsahovala základní údaje jako adresu, telefonní čísla a jméno ředitele hotelu. Dále pak obsáhlý popis prostorů hotelu, počet pokojů, jejich ceny i obvyklou obsazenost. Pozorováním Slavomír Horák zjišťoval náležitosti provozu hotelu i pohyb hostů a personálu. Důležitou částí zprávy pak byly informace o možnosti navázání styku se zahraničními hosty. Při provádění průzkumu hovořil s obsluhou hotelu i přítomnou najatou hudební skupinou nebo technickým personálem. Před vstupem do hotelu pak zaznamenal vozidla značek Tudor a Tatraplan, o kterých se domníval, že patří STB a jsou určeny ke sledování.¹⁸¹ V hodnocení agenturní

¹⁷⁸ V některých dokumentech jsem pro tento typ schránky našel termín BAS (bez dalšího vysvětlení), vzhledem k jejímu účelu se nabízí úvaha, že BAS byla zkratka pro „bezpečnostní agenturní schránku“. Viz. např. ABS. f. ZS/GŠ. Osobní svazek č. 10356. Příloha k ÚZ ze dne 5. 1. 1955, s. 1–2.

¹⁷⁹ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní svazek č. 10356. Příloha k ÚZ ze dne 5. 1. 1955, s. 2.

¹⁸⁰ MOHYLA, Vladimír. Rozvědky: historie Československého výzvědného zpravodajství 1918–1990: z pohledu bývalého důstojníka zpravodajské správy generálního štábu ČSLA. Praha: Brána, 2018. ISBN 978-80-7584-057-8, s. 29.

¹⁸¹ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní svazek č. 10356. Agenturní situace hotelu Alcron. 3. 2. 1955, s. 1–5.

průzkumné zprávy jeho řídicím orgánem mu bylo kromě řady poměrně konstruktivních chyb vyčteno „používání cizích slov jako je recepce“.¹⁸²

Součástí dalšího zpravodajského výcviku byla i řada služebních cest po celém Československu. Cílem těchto cest kromě samotného zpravodajského úkolu bylo i zlepšení jeho řídicích schopností a zdokonalení se v získávání spolupracovníků či informátorů v různorodém prostředí.¹⁸³ ZS/GŠ spolupracovala na československém území s Krajskými správami STB, které využívala pro získávání vhodných adres¹⁸⁴ v Rakousku. Krajská správa (KS) STB v Jihlavě procházela dopisy německé menšiny na Jihlavsku směřující k jejich příbuzným do Rakouska a denně zkontrolovala kolem 30–40 dopisů, z nichž 70 % mělo být v českém jazyce.¹⁸⁵ Slavomír Horák s místním náčelníkem KS STB domluvil předávání adres rakouských příbuzných českých Němců ZS/GŠ pro účely navázání spolupráce v zájmovém prostoru.¹⁸⁶

Důležitou součástí práce pátrače byly schůzky a předávání dokumentů důvěrníkům.¹⁸⁷ Proto i setkávání se s důvěrníky bylo součástí přípravy na působení v zahraničí. Důvěrník, se kterým se měl Slavomír Horák setkat vedle veřejných záchodků na třídě Dukelských hrdinů (Praha 7), měl být 42letý pán malé postavy oblečený do tmavě modrého zimníku s šedivým kloboukem a aktovkou pod paží. Pro oboustrannou identifikaci bylo smluveno krátké heslo. Pátrač (Slavomír Horák) se měl důvěrníka optat: „Prosím vás, kde je tady pátá ulice?“ Důvěrník měl odpovědět: „Třetí vlevo, náhodou tam bydlím, dovedu vás tam.“ Pátrač mohl použít při otázce jakékoli číslo ulice až do čísla sedm. Důvěrník pak musel odpovědět tak, aby jeho číslo

¹⁸² ABS. f. ZS/GŠ. Osobní svazek č. 10356. Připomínky k cvičnému úkolu „Agenturní situace hotelu Alcron“, s. 1.

¹⁸³ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní svazek č. 10356. Průzkumná cesta, seznamování se. 25. 2. 1955, s. 1.

¹⁸⁴ Adresa (A) – zájmová osoba, jejíž základní osobní data byla získána bez navázání osobního styku s ní a u níž se objeví náznaky možností nebo motivu, případně schopností pro agenturní spolupráci. Viz Agenturní terminologie ZS/GŠ – Praha 1983.

¹⁸⁵ Na KS STB v Jihlavě v té době nebyl žádný příslušník STB se znalostí německého jazyka. Dopisy psané německy tedy dle zjištění Slavomíra Horáka z těchto důvodů nečetli.

¹⁸⁶ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní svazek č. 10356. Čj. 101/55. ÚZ–průzk. cesta, získání adres. 27. ledna 1955, s. 1–2.

¹⁸⁷ Důvěrník – tento pojem je obvykle spojován s STB, která takto označovala spolupracovníky nižší kategorie, kteří plnili pomocné a méně významné zpravodajské úkoly. (ROEWER, Helmut, SCHÄFER Stefan a UHL, Matthias. Encyklopedie tajných služeb ve 20. století. Praha 2006, s. 103.) Vyskytuje se ale i v materiálech ZS/GŠ v období let padesátých a částečně i šedesátých. V materiálech se přestává objevovat někdy koncem šedesátých let a v terminologii ZS/GŠ z let 1983 pojem důvěrník již vůbec není uveden. Z archivních pramenů vyplývá, že se jedná v širším slova smyslu o agenta. Někdy (důvěrník GONIUS) se ale pojem důvěrník používal i pro „agenta“, který rozvědce vědomě dodával informace, ale který neměl z osobních důvodů zájem vztah se zpravodajskou službou více prohlubovat (zavázat se ke spolupráci a stát se agentem).

dohromady s číslem udaným pátračem dávalo součet osm. Po tomto krátkém rozhovoru měl Slavomír Horák důvěrníka vzít na projížďku služebním vozem, přebírat zpravodajský materiál a vyplatit mu 50 Kčs jako odměnu. Rovněž s ním měla být domluvena další schůzka.¹⁸⁸ Dle zápisu vše proběhlo podle plánu a důvěrník, ačkoli spolupracoval s rozvědkou z ideologických pohnutek, peněžní odměnu přijal „rád a s velkou vděčností“.¹⁸⁹

Po intenzivním teoretickém i praktickém školení v zimních měsících roku 1955 byl Slavomír Horák dne 1. března 1955 ministrem národní obrany Alexejem Čepičkou¹⁹⁰ jmenován „přiděleným důstojníkem u úřadu náčelníka vojenského oddělení vyslanectví ČSR ve Vídni“.¹⁹¹ Oproti původnímu návrhu byl jmenován „jen“ vojenským přidělcem, což byl vzhledem k jeho dosavadním zpravodajským zkušenostem poměrně pochopitelný krok. Následně byl dne 28. dubna 1955 povýšen do hodnosti kapitána.¹⁹² K vyslání zpravodajského důstojníka se také vyjadřovala vojenská kontrarozvědka, která mohla jeho vyslání pozastavit. Souhlas s vysláním na vídeňskou rezidenturu vyjádřil náčelník Hlavní správy vojenské kontrarozvědky necelý měsíc před odjezdem Slavomíra Horáka.¹⁹³

Zpravodajští důstojníci byli vysíláni do zájmových prostorů i se svými rodinami. Svobodný pracovník zahraničního úřadu byl téměř automaticky považován kontrarozvědkou cílového státu za zpravodajce. Život ženy zpravodajského důstojníka ale nebyl jednoduchý. Časté odloučení muže od rodiny nastávalo již na zpravodajském kurzu, během kterého byl pro návštěvu rodiny vyhrazen jeden den v měsíci. Delší časové odloučení mohlo nastat v případě převelení na vzdálené pracoviště ZS/GŠ. Například František Vojtásek dojížděl za svou ženou po dobu pěti let, než jim byl přidělen služební byt v Karlových Varech. Později, po svém převelení do Prahy, opět dojížděl za rodinou do Karlových Varů.¹⁹⁴ Po dobu dvou let, než mu byl přidělen služební byt v Praze, za rodinou s malými dětmi dojížděl i Vladimír Mohyla.¹⁹⁵ Rovněž Slavomír Horák byl od své manželky odloučen po dobu svého působení u berounského

¹⁸⁸ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní svazek č. 10356. Čj. 98/55. Schůzka se spolupracovníkem „H“. Požadavek B/40. 28. ledna 1955, s. 1.

¹⁸⁹ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní svazek č. 10356. Provedení schůzky s důvěrníkem „H“. 21. ledna 1955, s. 1.

¹⁹⁰ Alexej Čepička – Československý ministr národní obrany v letech 1950–1956.

¹⁹¹ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní spis 5930. Č. j. 0041714. Březen 1953.

¹⁹² ABS. f. ZS/GŠ. Osobní spis 5930. Návrh na povýšení do hodnosti kapitána. 31. 4. 1955.

¹⁹³ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní spis 5930. HS VKR. Č. j. 70/1955. Vyjádření. 28. června 1955.

¹⁹⁴ VOJTÁSEK, František – ŽÁČEK, Pavel. Francouzský krtek: v první linii studené války. Cheb 2003, s. 24.

¹⁹⁵ MOHYLA, Vladimír. Rozvědky: historie Československého výzvědného zpravodajství 1918–1990: z pohledu bývalého důstojníka zpravodajské správy generálního štábu ČSLA. Praha: Brána, 2018, s. 72–73.

pluku a posléze během studií na zpravodajském kurzu ZS/GŠ, kde se mohl se svou ženou vídat jen jednou měsíčně.¹⁹⁶ Pro některé tak vidina společného bytu v zahraničí mohla být příjemná, přestože pobyt v zájmovém prostoru kladl velké nároky nejen na zpravodajce, ale i na jeho partnerku.

Manželky zpravodajských důstojníků se v zahraničí musely vyrovnat jak s cizím prostředím a kulturou, tak s určitou mírou samoty, která vyplývala z příjezdu do prostředí bez přátel a příbuzných. ZS/GŠ kladla ženu do podřízeného postavení vůči svému partnerovi, kterého měla všemi způsoby podporovat v jeho zpravodajské práci, aniž by jí bylo umožněno vykonávat zaměstnání plynoucí z její vlastní profese. Manželky doprovázely zpravodajské důstojníky na rozličné oficiální akce a staraly se o domácnost. Proto i ony procházely určitou přípravou pro výjezd do zájmového prostoru. Před odjezdem byly podrobně seznámeny s náležitostmi působení v zahraničí i s krycím zaměstnáním svých manželů. O faktickém důvodu vyslání a funkci svého manžela z pochopitelných důvodů nebyly informovány.

Proto i se Slavomírem Horákem a jeho manželkou byla provedena informační schůzka krátce před jejich plánovaným odjezdem do Vídně. Pohovor se konal v konspiračním bytě za přítomnosti dvou zpravodajských důstojníků a trval přibližně od osmi hodin večer do tří hodin ráno následujícího dne. Účelem této schůzky bylo poznat Horákovu manželku po její charakterové stránce a seznámit ji s životem v „kapitalistické cizině“. Manželka „byla na praktických případech seznámena s tím, jak některé jiné soudružky a lidi kazilo kapitalistické prostředí.“¹⁹⁷ Mimoto byla instruována, jak se má zachovat v případě zadržení i jak se chovat k ostatním zaměstnancům a zaměstnankyním československého zahraničního úřadu. Dále byla upozorněna na to, že manžel bude pracovat jako zaměstnanec zahraničního úřadu (tedy jako zaměstnanec ministerstva zahraničních věcí), ačkoli je příslušníkem československé armády. Bylo jí kladeno na srdce, že má v každém případě zachovat mlčenlivost a svému manželovi být za všech okolností oporou. Vedoucí pohovoru ve zprávě pro rozvědku vyjádřil obavy, aby se manželka pro své „typické chování učitelky“ nestala u ostatních žen zahraničního úřadu neoblíbenou.¹⁹⁸

¹⁹⁶ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní spis 5930. Rozsudek jménem republiky o rozvod manželství ze dne 11. února 1959, s. 1.

¹⁹⁷ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek II. Č. j. 49/55. Pohovor s kapitánem Horákem a jeho manželkou před odjezdem do zahraničí. Pohovor zapsán 27. července 1955.

¹⁹⁸ Tamtéž.

Ačkoli měla být v zahraničí oporou svého manžela, jejich vztah zřejmě nebyl tak spořádaný, jak byl popisován v četných hodnoceních Slavomíra Horáka, protože krátce po návratu ze zájmového prostoru, podala v roce 1959 žádost o rozvod. Příčinou rozvratu manželství pravděpodobně byla Horáková častá nepřítomnost doma z důvodu vojenské služby a zmíněného zpravodajského kurzu, ale mohlo jím být také odlišné politické smýšlení jeho ženy.¹⁹⁹ Od konce roku 1954 žili odděleně a přestali se zcela stýkat. Když však byl Slavomír Horák služebně povolán do Vídně, bylo jeho manželce příslušníkem ZS/GŠ sděleno, že je její „vlasteneckou povinností“ svého muže následovat a pokud tak neučiní, bude odvolán.²⁰⁰ Ve výše popisovaném rozhovoru před výjezdem do zahraničí není o probíhající krizi vzájemného vztahu žádná zmínka. Ani služební hodnocení jakoukoli změnu v jejich manželském vztahu nezaznamenaly. V pravidelném hodnocení Slavomíra Horáka z 25. října 1955 (tedy nedlouho po pohovoru s manželkou před výjezdem do Vídně) je uvedeno: „jeho rodinné poměry jsou v pořádku, manželka mu bude oporou v práci.“²⁰¹ Vůle manželky byla tedy pravděpodobně podřízena hladkému vyslání Slavomíra Horáka do zájmového prostoru.

Horák byl do zájmového prostoru vyslán jako legalista, tedy orgán agenturního průzkumu plnící úkoly vojenského zpravodajství v zájmovém prostoru (nebo na území ČSR) pod krytím pracovníka Ministerstva zahraničních věcí. Legalisté byli zpravidla legalizováni u Ministerstva zahraničních věcí nebo Ministerstva obchodu, některého z podniků zahraničního obchodu (PZO) nebo u některé z mezinárodních organizací.²⁰² Dokumenty k legalizaci pro výjezd na Vídeňskou rezidenturu v roce 1955 se bohužel nedochovaly, proto se tomuto tématu budu podrobněji věnovat v rámci popisu přípravy Slavomíra Horáka na vyslání na Vídeňskou rezidenturu v roce 1968.

Urychlené vyslání ne zcela zkušeného Slavomíra Horáka do zájmového prostoru vykresluje situaci ZS/GŠ padesátých let, kdy byl nedostatek kvalifikovaných a dobře jazykově vybavených zpravodajských důstojníků a rovněž absence „kádrových“ záloh, které by mohly doplnit v případě potřeby stavy rezidentur.

¹⁹⁹ Sama nebyla ve straně a ani se na rozdíl od svého manžela nijak neangažovala v politickém životě.

²⁰⁰ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní spis 5930. Rozsudek jménem republiky o rozvod manželství ze dne 11. února 1959, s. 1.

²⁰¹ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní spis 5930. Č. j. 15122/55. Zhodnocení za dobu od října 1953 do 15. října 1955. 25. října 1955.

²⁰² Agenturní terminologie ZS/GŠ. Praha 1983.

4.4 Vídeňská rezidentura v letech 1955–1958

Slavomír Horák přijel na rezidenturu ve Vídni 22. 7. 1955 a převzal pátrací složku s názvem ETA.²⁰³ Ta plnila výzvědné úkoly pomocí agenturních prostředků²⁰⁴ a kádrových příslušníků vojenského výzvědného zpravodajství. Skládala se z několika operativních důstojníků (pátračů), kteří řídili a budovali agenturní síť (agenturu)²⁰⁵ v zájmovém prostoru. Středem zájmu rezidentury ve Vídni nebyl jen rakouský zájmový prostor, ale přes působení v Rakousku se snažila proniknout především na německé území. Hlavním zpravodajským úkolem Slavomíra Horáka a celé složky bylo získat na Ministerstvu obrany v Bonnu (Spolková republika Německo) důvěrníka, který by dodával informace o výstavbě a aktivitách německé spolkové armády (Bundeswehr). Dalším úkolem bylo získávání informací o dislokaci, výzbroji a aktivitě západních armád dislokováných na území Německa, především pak 7. armády Spojených států amerických, dislokováné do druhé poloviny šedesátých let v kasárnách nedaleko Stuttgartu. Vedlejším úkolem pak bylo sledování výstavby a výzbroje nově budované rakouské armády (Bundesheer).²⁰⁶ K plnění těchto zpravodajských úkolů měli operativní důstojníci využívat co nejvíce agenturní síť, skládající se ze spolupracovníků (SP), důvěrníků, informátorů (I) a dalších. Ti byli v ideálním případě z řad pracovníků ministerstev, armády, průmyslových podniků nebo jiných zájmových objektů. Mohlo se ale jednat například i o německého turistu, který byl, ať už vědomě či nevědomě, využit jako informátor nebo prostředník. Kromě turistů využívala rozvědky i studentů nebo českých krajanů v Rakousku a Západním Německu. Významnou úlohu měli spolupracovníci, kteří byli vybíráni z řad českých občanů a byli využíváni pro značné množství agenturních úkolů a pro seznamování zpravodajských důstojníků s typy.²⁰⁷ Řídící orgány často nehledali spolupracovníky daleko.

²⁰³ Rezidentura měla v rámci organizace ZS/GŠ název „PRŮSEK“ a její součástí byla pátrací složka ETA. Používá se ale často jako synonymum. Součástí rezidentury byl kromě pátračů také pomocný personál v podobě šifřanta atd.

²⁰⁴ Agenturní prostředek (AP) – osoba z řad cizích státních příslušníků nebo občanů vlastního státu, získaná orgány agenturního průzkumu pro agenturní spolupráci s VVZ. Agenturním prostředkem pak byli např. spolupracovníci (SP), informátoři (I), agenti (AG) aj. Agenturní terminologie ZS/GŠ. Praha 1983.

²⁰⁵ Agenturní síť – souhrn všech agenturních prostředků pracujících v zájmových státech i na vlastním území. Agenturní terminologie ZS/GŠ. Praha 1983.

²⁰⁶ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek II. Přehled činnosti od 22. 7. 1955 do 30. 6. 1958., s. 7.

²⁰⁷ Typ (TP) (Rozpracovaný případ) – zájmová adresa, o níž byla shromážděna a prověřena všechna dostupná osobní fakta, prověřeny její agenturní možnosti, motivy a schopnosti pro agenturní práci a vytvořeny předpoklady pro její získání k agenturní spolupráci a pro organizaci základního agenturního spojení. Je zpracován a schválen návrh na získání k agenturní spolupráci. Agenturní terminologie ZS/GŠ. Praha 1983.

Ve sledovaném období (1955–1958) se na rezidentuře vystříдалo postupně sedm spolupracovníků, z nichž pět zastávalo nějakou obchodní funkci přímo na zahraničním úřadě.²⁰⁸

4.4.1 Počáteční období a personální situace na rezidentuře

Během prvních dnů v Rakousku se měl Horák ubytovat a představit se vyslanci a pracovníkům zahraničního úřadu ve Vídni.²⁰⁹ Před pracovníky zahraničního úřadu vystupoval pod krytím úředníka Ministerstva zahraničních věcí přiděleného k československé vojenské misi ve Vídni.²¹⁰ Ta ovšem byla krátce po uzavření rakouské státní smlouvy zrušena (stejně jako na dalších zahraničních úřadech cizích států), proto až do svého odvolání v roce 1958 zastával na zahraničním úřadě funkci úředníka pověřeného likvidací a správou majetku bývalé vojenské mise.²¹¹ Po oficiálním uvedení na zahraniční úřad se měl seznámit s operativními důstojníky a později převzít pátrací složku.²¹² Na rezidentuře v té době byli kromě Horáka tři pátrači, kapitán Tuček (ROTE), kapitán Palán (RALP) a nadporučík Král (WIKR).²¹³ Kromě pátračů byl na rezidentuře i pomocný personál v podobě šifranta, technika a dalších osob. Začátkem srpna 1955 byl kapitán Palán odvolán, protože byl legalizován jako zástupce náčelníka vojenské mise a ta byla zrušena, proto se musel vrátit zpět do Československa.²¹⁴ Po jeho odjezdu se stal náčelníkem pátrací složky (rezidentem)²¹⁵ zpravodajsky nezkušený Horák, od jehož dokončení zpravodajského kurzu neuplynul ještě ani rok. Není proto divu, že služebně starší a zkušenější pátrači ve složce se dle jeho vlastních slov k němu chovali z počátku „familiárně a protektorsky“. Napjatý vztah měl Slavomír Horák především s nadporučíkem Králem, který patřil ke složce, ale jeho legalizační pracoviště bylo od československého zahraničního úřadu vzdáleno, a tak nemohl být kontrolován. Svého nového nadřízeného

²⁰⁸ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek II. Přehled činnosti od 22. 7. 1955 do 30. 6. 1958, s. 1.

²⁰⁹ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek I. Č. j. 158/55. Plán činnosti k zahájení a rozvinutí spolupráce na složce VP–Viedeň, s. 1.

²¹⁰ O pracovnících ZS/GŠ byli informováni jen pracovníci MV (VKR či STB), přesto pracovníci ZÚ o přítomnosti důstojníků ZS/GŠ a o tom, kdo z pracovníků ZÚ by to mohl být, jak se později ukázalo, měli poměrně jasnou představu. ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek III. Č. j. 17/56. Záznam o poradě s pátrači složky ETA v Brně. 30. 1. 1956, s. 5.

²¹¹ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek II. Přehled činnosti od 22. 7. 1955 do 30. 6. 1958, s. 1.

²¹² ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek I. Č. j. 158/55. Plán činnosti k zahájení a rozvinutí spolupráce na složce VP–Viedeň, s. 1.

²¹³ Horákovo krycí jméno v archivních materiálech rezidentury je ROUB. Viz „V agenturní činnosti používejte na všech písemnostech přezdívku „ROUB“. V 60. letech se pak začaly používat číselné kódy – Horák byl tak nadále označován pod kódem 417. ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Č. j. 219/55-B-38. Směrnice pro přiděleného důstojníka vojenského oddělení ve Vídni nadporučíka Slavomíra Horáka. 21. červenec 1955.

²¹⁴ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek II. Přehled činnosti od 22. 7. 1955 do 30. 6. 1958, s. 1.

²¹⁵ Rezident (R) – orgán agenturního průzkumného zpravodajství, agent nebo spolupracovník (SP), který řídí agenturní práci rezidentury. Agenturní terminologie ZS/GŠ. Praha 1983.

nerespektoval a na povinné pravidelné schůzky a porady na rezidentuře se nedostavoval.²¹⁶ Slavomíru Horákovi bylo podobně jako v hodnocení z období jeho působení u berounského pluku vyčítáno, že je ve vedení složky nedůsledný a na své podřízené příliš měkký. „Jako náčelník pracoviště projevuje snahu a úsilí řídit správně podřízené, chybí mu však tvrdost, což je příčinou, že jeho podřízení ne zcela dostatečně plní stanovené úkoly.“²¹⁷

V počátečním období na rezidentuře se měl Horák za úkol seznámit se všemi rozpracovanými agenturními případy i s prací jednotlivých pátračů a jejich styky. Připravoval se na převzetí důvěrníků, informátorů a spolupracovníků po odcházejícím kapitánu Palátovi. To zahrnovalo prostudování důvěrníkova svazku; probrání okolností, za jakých byl důvěrník získán a projednání charakterových vlastností důvěrníka i jeho manželky. Bývalý řídicí orgán měl Horáka informovat o tom, jak důvěrník plnil úkoly a jak hodnotné zprávy dodával. Zvláště důležité bylo rozhodnout, jakým způsobem navázat na odcházejícího řídicího orgána a jak důvěrníka vyzvat na schůzku a zajistit pro něj spojení s novým řídicím orgánem.²¹⁸ Dále se v počátečním období jeho působení na rezidentuře měl věnovat důkladnému prozkoumání agenturní situace Vídně. To v praxi znamenalo poznat město a jeho nejbližší okolí, společenské prostředí a zvyky. Za tímto účelem měl navštěvovat místní kavárny, restaurace a v nich navazovat známosti. Seznamováním rozvíjel německý jazyk a teoreticky se mohl seznámit i s potenciálním informátorem. Rovněž se měl seznámit se všemi druhy dopravy po městě i mimo něj. Za úkol měl navštěvovat nádraží, okolí vládních budov a hledat vedlejší uličky pro možnost úniku při případném sledování kontrarozvědkou. Přitom si měl také všimnout vhodných míst pro umístění MAS nebo pro osobní schůzky s důvěrníky.²¹⁹

V tomto období byla jeho zpravodajská činnost omezená. Skládala se převážně ze čtení tisku, připravování materiálů pro schůzky s důvěrníky, odpoledním procházením města a navštěvování památek (např. Prater).²²⁰ Svoji zpravodajskou aktivitu začal rozvíjet pozvolna až v září, kdy kromě každodenní četby tisku vyhledal a zpracoval několik MAS. Stále ale ještě byla jeho práce více zaměřena na poznávání města a seznamování se s agenturní situací jednotlivých čtvrtí města i s místními obyvateli. Například se měl seznamovat v kavárnách

²¹⁶ Tamtéž, s. 9.

²¹⁷ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní spis č. 5390. Zhodnocení za dobu od 16. října do 20. srpna 1957.

²¹⁸ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek III. Č. j. 551/55. Příprava na poradu s Roub, s. 1.

²¹⁹ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek I. Č. j. 158/55. Plán činnosti k zahájení a rozvinutí spolupráce na složce VP–Videň, s. 1.

²²⁰ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek II. Denník činnosti za dobu od 22. 7. do 31. 7. 1955.

kolem spolkových úřadů ve Vídni.²²¹ Široký okruh známostí měl také mást a ztěžovat práci rakouské kontrarozvědky. Právě za nedostatečné seznamování byl Horák často kritizován a bylo mu připomínáno, že by takto mohl být dekonspirován.²²² Sám Horák se bránil tím, že jeho legalizační funkce vojenského přidělence není pro navazování kontaktů vhodná, a právě z obav z dekonspirace se více zaměřoval na řízení stávající agenturní sítě.²²³ V pozdějších měsíčních plánech práce, které po poradě složky (a s řídícím orgánem rezidentury)²²⁴ vypracovával každý pátrač sám a předkládal HÚ ke schválení, již převládalo řízení důvěrníků a spolupracovníků, a činnosti jako četba tisku nebo poznávání agenturní situace Vídně se v nich již nevyskytuje. Řízení důvěrníků a informátorů probíhalo pomocí osobních schůzek na předem vyhlédnutých místech, buďto v autě nebo v prověřených hostinských podnicích. V létě pak nejčastěji venku. Důvěrníci byli instruováni v používání smluvených hesel a signálů. Agenturní spojení s důvěrníkem mělo být pro záložní případy řešeno více způsoby. Proto se školili v používání MAS, které ale část důvěrníků odmítala či se zdráhala používat.²²⁵

Vojenská rozvědka byla téměř výhradně složena z mužů. Ženy byly zařazeny většinou v pomocných odděleních rozvědky a samotná výzvědná činnost byla spíše mužskou doménou. Přesto v prosinci roku 1955 přibyla na složku pátračka Čejková (RÁČE).²²⁶ Přestože byla ve složce zařazena na stejné pozici jako její mužští kolegové, byly jí svěřovány jen vedlejší úkoly.²²⁷ V rámci práce na rezidentuře vyhodnocovala tisk, pracovala ve fotokomoře (s pomocí šifranty), obstarávala legální prostředky (tisk, letáky, knihy aj.) a různé nákupy, zpracovávala MAS, pomáhala zajišťovat agenturní akce a vedla některé spolupracovníky.²²⁸ Pátračka Čejková byla na složku vyslána sama bez manžela, který zůstal v ČSR. Důvodem toho mohla být obava ZS/GŠ z její emigrace, protože jako jedna z mála nebyla „dělnického ani rolnického původu“ a tudíž jí bylo méně důvěřováno. Kvůli jejímu původu byla rovněž pomlouvána mezi manželkami ostatních důstojníků.²²⁹ Čejková byla kritizována za své příliš časté cesty do ČSR

²²¹ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek II. Č. j. 402/55. Plán na měsíc září 1955 ze dne 5. září 1955, s. 1.

²²² ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek II. Poř. č. 00299/57. Příloha ze dne 16. 10. 1957.

²²³ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní spis č. 5390. Zhodnocení za dobu od 16. října do 20. srpna 1957, s. 2.

²²⁴ Řídící orgán rezidentury (ŘOR) – orgán HÚ řídící chod rezidentury. V letech 1955–1958 jím byl nadporučík Jiří Chudoba.

²²⁵ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek III. Příloha k č. j. 93/56. Přehled činnosti přiděleného pátrače kapitána Slavomíra Horáka, s. 4–5.

²²⁶ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní spis č. 5390. Zhodnocení za dobu od 16. října do 20. srpna 1957, s. 1.

²²⁷ Tamtéž, s. 9.

²²⁸ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Dopis soudruhu generálovi [Antonínu Rackovi] ze dne 7. února 1957, s. 4.

²²⁹ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek II. Č. j. 94/1956. Hlášení o situaci na složce Vídeň. 24. března 1956, s. 3.

(obvykle se pátrači vraceli do ČSR přibližně jednou měsíčně na porady s řídicím orgánem rezidentury nebo po předvolání na hlavní úřad v Praze), ačkoli podle směrnice každou cestu muselo předem schválit hlavní ústředí (stejně jako dovolené).²³⁰

Slavomír Horák byl kontrolován a řízen svým řídicím orgánem (ŘOR) Jiřím Chudobou, působícím na HÚ v Praze, se kterým se setkával na poradách složky nejčastěji v krycích bytech (KB) v Brně nebo v jiných převážně jihomoravských městech. Horák byl osobně zodpovědný za práci ostatních pátračů složky a jakákoli jejich kritika tak padala na jeho bedra. Problematický byl tento způsob řízení rezidentury především v situaci, kdy na složce nepanovaly dobré vztahy a náčelník složky neměl u některých svých podřízených dostatečný respekt. Vzájemná nevraživost členů vídeňské složky zašla až tak daleko, že ji bylo nutné řešit na speciální poradě s řídicím orgánem náčelníka složky. Neshody ve složce byly způsobené patrně hlavně tím, že do složky přišel nový nezkušený pátrač, který převzal její vedení a řídil zkušenější pátrače, kteří na rezidentuře působili podstatně déle. Vztahy na rezidentuře se ještě vyhrotily kvůli zmizení 9 000 rakouských šilinků z trezoru. Pravděpodobnost ztráty takové sumy se jevila jako malá. Za jedinou možnost tak bylo považováno jejich záměrné odcizení. Jednotliví pátrači a jejich manželky začali mezi sebou šířit pomluvy a ze složky dokonce unikly důvěrné informace.²³¹ V konečném důsledku byl za viníka špatných vztahů na rezidentuře pokládán Horák, protože jako náčelník složky „sám připustil, aby na složce došlo k neshodám mezi pátrači“.²³² Na podzim roku 1956 byl z rezidentury odvolán kapitán Král (WIKR), po jehož odchodu se situace výrazně zlepšila.

4.4.2 Zpravodajská činnost a jednotlivé případy

Rezidentura byla poměrně úspěšná v pronikání do klíčových institucí Rakouska. Horák řídil důvěrníka na rakouském ministerstvu vnitra, který měl v roce 1956 z popudu vojenské rozvědky podat žádost na přeražení z Ministerstva vnitra na Úřad pro obranu země.²³³ Důvěrník ROLER byl řízen osobními schůzkami, které probíhaly každý měsíc.²³⁴ To bylo ale i přes

²³⁰ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Č. j. 219/55-B-38. Směrnice pro přiděleného důstojníka vojenského oddělení ve Vídni nadporučíka Slavomíra Horáka. 21. červenec 1955, s. 4.

²³¹ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek II. Č. j. 94/1956. Hlášení o situaci na složce Vídeň. 24. března 1956, s. 1–3.

²³² ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Zhodnocení kapitána Horáka za I. čtvrtletí 1956. 4. dubna 1956.

²³³ „Podle školení pátrače si podal žádost k přestupu z MV na Úřad pro obranu země...“ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek III. Poř. č. 17/56. Záznam o poradě s pátrači složky ETA v Brně. 30. 1. 1956, s. 1.

²³⁴ Větší frekvence schůzek bylo mohla dekonspirovat jak pátrače, tak jeho objekt zájmu. V některých případech byly osobní schůzky prováděny i méně často a více se užívalo agenturní spojení pomocí MAS.

neustálé měnění času i místa schůzek z konspiračního hlediska nedostatečné, proto byl instruován v používání MAS, které ale odmítl používat.²³⁵ Dalším úspěchem vídeňské složky bylo získání důvěrníka Ing. FALTÝNKA, který pracoval na leteckém štábu Bundesheeru a byl schopen dodávat zprávy o současném stavu rakouského letectva.²³⁶

Méně úspěšná byla složka v plnění úkolů zaměřených na Západní Německo. Hlavní úkol získat důvěrníka na Ministerstvu obrany v Bonnu se jí za celé tříleté období splnit nepodařilo.²³⁷ Její činnost spočívala hlavně v budování systému MAS při západních hranicích Rakouska pro agenturní spojení s místní agenturní sítí. Ty byly zřizovány během několikadenních cest do oblasti Salzburska. Bylo zřízeno i několik pohyblivých MAS (PoMAS) v dopravních prostředcích mezistátních spojů. Jediným větším a velmi ceněným úspěchem bylo v roce 1957 získání důvěrníka GONIUS, kterého zkontaktoval Horák přes svého spolupracovníka VĚNEC (obchodní delegát PZO Artia). GONIUS byl obchodník, který dodával materiály jen proto, aby neztratil obchodní spojení s účetním podnikem Metalimex, ve kterém pracoval spolupracovník VĚNEC.²³⁸ GONIUS předával technické předpisy amerických ozbrojených sil dislokovaných v Západním Německu a jiný technický materiál, které získával přes informátora pracujícího v kasárnách americké armády v Západním Německu. GONIA se po celou dobu nepodařilo zavázat a přimět k organizované spolupráci („zbourat“).²³⁹ Materiály, které dodával, byly rozvědkou hodnoceny jako cenné, ale jejich předávání bylo spíše živelné, bez vybudovaného řádného agenturního spojení. Později se ale jeho řízení zlepšilo a GONIUS sám vyhledal dva nové informátory s přístupem k dokumentům o americké armádě v SRN.²⁴⁰ Za řízení důvěrníka GONIUS byla Horákovi udělena peněžitá odměna ve výši 3 000 Kčs, které měl obdržet po návratu do ČSR. Důvěrník GONIUS dodal rozvědce 11 kusů předpisů klasifikace 5 (nejvyšší hodnota), 16 kusů předpisů klasifikace 4 a 22 kusů klasifikace 3 a dohromady tak dodal 3/4 celoročního plánu požadovaných informací.²⁴¹

²³⁵ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek III. Příloha k č. j. 93/56. Úkoly VP–Viedeň na II. čtvrtletí, s. 1.

²³⁶ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek II. Příloha k č.j. 273/1956. Úkoly složky VP–Viedeň na III. čtvrtletí 1956, s. 1.

²³⁷ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek II. Přehled činnosti od 22. 7. 1955 do 30. 6. 1958, s. 10.

²³⁸ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek III. Příloha k č. j. 320/57. Záznam o poradě s kapitánem Horákem. 30. dubna 1957, s. 4.

²³⁹ Bourání (bourací činnost) - cílevědomá a plánovitě připravená činnost orgánů a agenturních prostředků APz k získání typu pro agenturní spolupráci. Agenturní terminologie ZS/GŠ. Praha 1983.

²⁴⁰ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Hodnocení kapitána Horáka za II. čtvrtletí 1957. 2. července 1957.

²⁴¹ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Poř. č. 00285/1957-B/3. Návrh na udělení odměny kapitánu Slavomíru Horákovi. 5. září 1957.

Rezidentura také řídila důvěrníci RAMONA s možností získávání informací o americké armádě dislokované v severní Itálii. RAMONA byla mladá žena, která udržovala poměr s příslušníkem americké armády, od něhož získávala vojenské předpisy americké armády, které dále předávala svému řídicímu orgánu pomocí osobních schůzek a později také pomocí MAS (zabudovaných ve rtěnce nebo zapalovači). Určitý problém představovala její lehkovážnost při provádění agenturních úkolů a nedostatečné dodržování zásad konspirace. Na druhou stranu se dopustil řady chyb i její řídicí orgán kapitán Tuček, který s ní prováděl až příliš mnoho osobních schůzek (!), takže vystavoval celý případ možné dekonspiraci.²⁴² Později byl její informátor na čas odvelen do USA a RAMONA mezi tím navázala milostný poměr se zámožným podnikatelem, za kterého se posléze vdala, o spolupráci s rozvědkou přestala jevit zájem a nereagovala ani na výzvy předání jejího informátora přímo do rukou řídicího orgána.²⁴³

Práce zpravodajského důstojníka ale nespočívala jen v organizaci schůzek s důvěrníky a spolupracovníky. Časté byly i průzkumné cesty do okolí rakouských průmyslových podniků (nebo spolkových úřadů), do kterých měl zpravodajec pod krycí legendou proniknout a prozkoumat je. Cílem jedné průzkumné cesty byla chemická továrna v Treibach-Althofen v Korutanech. Pátrači měli zjistit, jestli v ní neprobíhá jaderný výzkum a pořídit snímky továrny a okolí.²⁴⁴ Každá taková průzkumná cesta měla více cílů a úkolů, například vybudovat v okolí několik MAS, zjistit propustnost místní železniční tratě a navázat známost s některým z místních či přímo s pracovníkem v podniku. Patrně nejvíce času ale operativní důstojníci strávili sepsáním dokumentů pro hlavní ústředí. Slavomír Horák měl jako náčelník složky v tomto ohledu oproti ostatním pátračům více povinností. Musel ústředí písemně informovat o veškeré agenturní činnosti a nově získaných poznatcích. Každý měsíc měl získat a odeslat alespoň jednu informační zprávu s podklady získanými z rozhovorů s různými lidmi o vojenskopolitické situaci ve světě a v Rakousku, zejména pak v případě závažných událostí (např. maďarského povstání). Každý měsíc měl také s využitím tisku a dalších legálních pramenů zpracovávat „doplňky k agenturní situaci Rakouska.“ Mnoho informací například o rakouské armádě pocházelo z tiskovin a jiných veřejných zdrojů (ty jsou dnes zahrnuty do tzv.

²⁴² ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek III. Příloha k č. j. 427/56. Záznam o poradě s kapitánem Horákem. 16. 10. 1956, s. 3–4.

²⁴³ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek III. Č. j. 200124/57. Přehled činnosti za dobu od 1. 1. 1957 do dnešního dne. 10. 12. 1957, s. 2.

²⁴⁴ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek I. Č. j. 158/55. Plán činnosti k zahájení a rozvinutí spolupráce na složce VP–Videň, s. 2.

Open Source Intelligence – OSINT).²⁴⁵ Patrně nejvíce zpráv pocházelo z veřejných zdrojů, ty ale pochopitelně nebyly hodnoceny jako informace získané prostřednictvím důvěrnické sítě. Dále měl zpracovávat pravidelná hodnocení práce ostatních pátračů.²⁴⁶ Měl také na starost vyúčtování zahraničního prostoru a jinou administrativu. Všechny písemnosti měly být uloženy v zapečetěném obalu a zasílány nejbližším kurýrem na adresu Ministerstva národní obrany (MNO). Neodkladné zprávy měly být zasílány pomocí šifrovaných radiogramů.²⁴⁷

Nezanedbatelnou součástí života v zájmovém prostoru bylo i provádění politických porad s cílem „zvyšovat politickou vyspělost a uvědomělost příslušníků složky a tím i jejich odpovědnost při plnění úkolů.“ Politické schůze probíhaly každý týden. Jednou za čtrnáct dní složka organizovala „kulturně-osvětové a politické besedy“ se zapojením manželek pátračů. Jednou za čtrnáct dní bylo pořádáno vojenské školení, jehož tématem měly být rozbor „vedení boje s vojsky za použití atomových zbraní“, organizace americké armády a její dislokace.²⁴⁸ Dále měl rezident a pátrači povinnost zúčastňovat se schůzí stranické organizace na zahraničním úřadě a různých schůzí a porad organizovaných československým vyslancem. Dále měli také povinnost na zahraničním úřadě držet noční nebo nedělní služby.²⁴⁹

Rezidentura se, nacházela v budově zahraničního úřadu ve Vídni (stejně jako dnes na adrese Penzinger Straße 11–13). Umístěna byla v kancelářích „zrušeného“ vojenského oddělení. Kromě několika kanceláří disponovala i fotokomorou a šifrovací místností s vyškoleným šifrovým orgánem ZS/GŠ, jehož práci měl v době nepřítomnosti či nemoci zastat Slavomír Horák, který k tomu byl také vyškolen, aby rezidentura i v případě nouze měla spojení s hlavním ústředím.²⁵⁰

²⁴⁵ SHULSKY, Abram N. a SCHMITT, Gary James. Silent warfare: understanding the world of intelligence. 3rd ed., rev. Washington, D.C.: Brassey's, c2002. ISBN 1-57488-345-3, s. 33.

²⁴⁶ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek I. Č. j. 158/55. Plán činnosti k zahájení a rozvinutí spolupráce na složce VP–Vídeň, s. 2.

²⁴⁷ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Č. j. 219/55-B-38. Směrnice pro přiděleného důstojníka vojenského oddělení ve Vídni nadporučíka Slavomíra Horáka. 21. červenec 1955.

²⁴⁸ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek I. Č. j. 158/55. Plán činnosti k zahájení a rozvinutí spolupráce na složce VP–Vídeň, s. 3.

²⁴⁹ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Dopis soudruhu generálovi [Antonínu Rackovi] ze dne 7. února 1957, s. 5.

²⁵⁰ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek II. Přehled činnosti od 22. 7. 1955 do 30. 6. 1958, s. 9.

4.4.3 Vnější i vnitřní tlak na zpravodajce

Působení v zahraničí bylo pro zpravodajce velmi psychicky a někdy i fyzicky náročné. Podstatou zpravodajské práce je získávání utajovaných informací, které si každý stát chrání. Získávání utajovaných informací je tedy velmi riskantní a klade velké nároky na opatrnost a trpělivost zpravodajce. Po podepsání rakouské státní smlouvy a odchodu okupačních armád vznikla v roce 1956 samostatná rakouská zpravodajská služba Nachrichtensgruppe (NaGrp), jejíž součástí bylo i kontrarozvědné oddělení.²⁵¹ Od roku 1945 působila v Rakousku i Staatspolizeilicher Dienst (Stapo). Rakouská kontrarozvědka podobně jako civilní rozvědka (Stapo) prováděla stacionární sledování vozidel a příslušníků zahraničních úřadů. Pohyblivé sledování bylo prováděno jen zřídka a to především kontrarozvědkou, která více využívala svých příslušníků a informátorů ve vídeňských podnicích. Nicméně podle hodnocení ZS/GŠ nepředstavovali pro v konspiraci vyškoleného zpravodajce velké nebezpečí. Kromě toho prováděla kontrarozvědka odposlechy telefonních hovorů a telegrafních šifer.²⁵² V období maďarského povstání v roce 1956 byla zaznamenána výrazně zvýšená činnost aktivity rakouské státní policie a kontrarozvědky. Před zastupitelstvím byla nepřetržitě přítomna tříčlenná skupina příslušníků kontrarozvědky, kteří sledovali dění na vyslanectví a jeho okolí. Mezi československým a polským zahraničním úřadem kroužily tři vozy vybavené radiostanicí pro odposlouchávání telekomunikace a na přilehlých křižovatkách byly dvoučlenné hlídky policistů hlásící každý pohyb diplomatických vozů. Rovněž byl zaznamenán zvýšený počet úředníků amerického i dalších zastupitelství ve Vídni.²⁵³ Na začátku roku 1957 byla pátračka Čejková kontaktována cizí zpravodajskou službou a její činnost mimo ambasádu byla sledována. Proto bylo nařízeno, aby byla při pohybu vně zahraničního úřadu do odvolání doprovázena dalším pátračem. V případě zadržení měl pátrač zachovat mlčenlivost a orgánům policie či kontrarozvědky sdělit jen své krycí jméno a zaměstnání. Zároveň měl žádat o vyrozumění zahraničního úřadu.²⁵⁴

²⁵¹ GRAAFF, Bob de. Handbook of European intelligence cultures. Lanham: Rowman & Littlefield Education, A division of Rowman & Littlefield Publishers, [2016], s. 15.

²⁵² ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek III. Příloha k č. j. 93/56. Přehled činnosti přiděleného pátrače kapitána Slavomíra Horáka. S. 10.

²⁵³ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek III. Příloha k č. j. 458/56. Záznam o poradě s kapitánem Horákem. 12. 11.. 1956, s. 2–3.

²⁵⁴ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Č. j. 219/55-B–38. Směrnice pro přiděleného důstojníka vojenského oddělení ve Vídni nadporučíka Slavomíra Horáka. 21. červenec 1955, s. 3.

Po odchodu kapitána Krále (podzim 1956) a s vypuknutím maďarské krize byla rezidentura zahrnuta prací, kterou nebyla v počtu tří pátračů schopna zvládat. Navíc v dubnu roku 1957 byla z důvodu těhotenství a zvýšeného zájmu zahraničních rozvědek o její osobu náhle odvolána pátračka Čejková a na složce zůstal jen Horák s kapitánem Tučkem, který měl být odvolán na podzim, a možná proto nebyl ve své zpravodajské práci dle hodnocení příliš důsledný. Hlavním ústředím bylo plánováno vyslání čtyř pátračů, kteří ale ještě neabsolvovali celý zpravodajský kurz. Rozhodlo tedy o urychleném vyslání alespoň jednoho pátrače, který na složku přišel čtrnáct dní po odvolání kapitána Tučka 1. 10. 1957 zpět do Československa.²⁵⁵

Přesto, že pátrači ze složky odcházeli, pracovní plán ani tlak na výkon pracovníků se nijak neměnil. Řídící orgán apeloval na zvýšené úsilí a lepší organizaci práce zbývajících pracovníků. Personální krize a pracovní vyčerpání rezidentury zašly až tak daleko, že Slavomír Horák napsal dopis adresovaný přímo náčelníkovi ZS/GŠ generálovi Antonínovi Rackovi, ve kterém vykreslil stávající situaci na složce a apeloval na hlavní ústředí: „jestliže HÚ nenajde rychlé a účinné vyřešení personální situace na složce nebo jestli neupraví, to jest nezredukuje vhodným způsobem plán, nebude v našich silách tento plán na rok 1957 v plné míře splnit. Tvrdit něco jiného by bylo z mé strany nezodpovědné a bylo by to podvádění HÚ.“²⁵⁶ Hlavní ústředí uznalo oprávněnost stížností Slavomíra Horáka na nezvladatelné množství práce a přebralo část spolupracovníků pod své přímé řízení, aby složce částečně ulevilo. Rovněž se po odchodu pátračky Čejkové snažilo složku doplnit dalšími pátrači, ale vzhledem k personálnímu nedostatku bylo nutné počkat na nové absolventy kurzu ZS/GŠ. Po stažení kapitána Tučka zůstal na čas Slavomír Horák na složce sám. Později na podzim pak na složku přišel nový pátrač kapitán Kubíček, který byl podobně jako Horák urychleně vyslán do zájmového prostoru pod krytím obchodního přidělence, aniž by měl nějaké zpravodajské zkušenosti. Později se po odchodu Slavomíra Horáka ze složky měl stát jejím novým náčelníkem. V prosinci téhož roku byla složka rozšířena o dalšího pátrače nadporučíka Peška s krytím delegáta podniku Kovo a Motokov a následujícího roku v květnu pak ještě kapitána Sirůčka krytého funkcí obchodního delegáta a zástupce podniku Strojexport.²⁵⁷

²⁵⁵ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek III. Příloha k č. j. 458/56. Zápis o poradě s kapitánem Horákem. 12. 11. 1956, s. 2.

²⁵⁶ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Dopis soudruhu generálovi [Antonínu Rackovi] ze dne 7. února 1957, s. 5.

²⁵⁷ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek II. Přehled činnosti od 22. 7. 1955 do 30. 6. 1958, s. 1.

Neustálý tlak na získávání informací a navazování nových známostí na pozicích spolkových úřadů způsobil to, že Horák plnil úkoly slovy svého řídicího orgánu „zbrkle“. V jednom případě nestihl ani včas zaslat hlavnímu ústředí plán své činnosti na další měsíc. Ten pak přišel na hlavní ústředí až v polovině daného měsíce a tudíž jej řídicí orgán nemohl po tu dobu kontrolovat. Měl se věnovat i studiu německého a anglického jazyka, protože dokumenty americké armády byly pochopitelně v angličtině. Do konce roku 1955 měl znalosti obou jazyků zvýšit o jeden stupeň. Každý měsíc řídicí orgán kontroloval jeho pokroky.²⁵⁸ V plánech ZS/GŠ byla zahrnuta i manželka Slavomíra Horáka, která měla podobně jako manžel pracovat na zvyšování svých jazykových schopností, zapojovat se do dění na zahraničním úřadě a svou účastí ve spolcích a klubech pomoci manželovi v navazování kontaktů.²⁵⁹

Slavomír Horák byl na vídeňskou rezidenturu vyslán v létě roku 1955 jako nezkušený pátrač bez dostatečné znalosti rakouského prostředí i tamní agenturní sítě. Byl ustanoven náčelníkem složky se zkušenějšími a prostoru znalými pátrači, kteří k nově příchozímu veliteli nechovali dostatečný respekt a celá složka se tak ocitla v trvalém napětí, které vygradovalo v zimě roku 1956, kdy nastalá situace musela být řešena až na hlavním ústředí v Praze. Za těchto okolností měl Horák do 1. února 1956 získat důvěrníka na Ministerstvu obrany v Bonnu, což se nepodařilo ani v letech následujících. Přesto ale rezidentura dosáhla některých úspěchů. Dokázala proniknout na rakouské ministerstvo vnitra i do nově budované rakouské armády. Shromažďovala informace o americké armádě dislokované jak v Itálii, tak zejména v Německu, kde Horák řídil hodnotného agenta GONIA, který pokryl značnou část plánu požadovaných informací vídeňské rezidentury. Horák byl svými nadřízenými kritizován za nesplnění hlavního úkolu (důvěrník na MNO v Bonnu), pro nedůsledné řízení podřízených a pro nedostatečné navazování kontaktů.²⁶⁰ Odvolán z rezidentury byl ale až 30. 6. 1958 poté, co se situace na složce personálně stabilizovala. Ve vedení složky ho měl nahradit rovněž čerstvý absolvent

²⁵⁸ Zpravodajská služba používala k určení úrovně znalosti cizího jazyka škálu od jedné do pěti. 5. stupeň se rovnal úrovni rodilého mluvčí. Slavomír Horák ovládal němčinu na úrovni 4 a angličtinu na úrovni 2. ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek I. Č. j. 158/55. Plán činnosti k zahájení a rozvinutí spolupráce na složce VP–Vídeň, s. 3–4.

²⁵⁹ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek I. Č. j. 158/55. Plán činnosti k zahájení a rozvinutí spolupráce na složce VP–Vídeň, s. 3–4.

²⁶⁰ Horák se hájil tím, že byl „plně zaměstnán řízením důvěrníků a typů, spolupracovníků a později nově příchozích pátračů.“ Kromě přemíry úkolů měl i nevhodné krycí zaměstnání vojenského přidělence na zrušené vojenské misi na zahraničním úřadě. ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek II. Přehled činnosti od 22. 7. 1955 do 30. 6. 1958, s. 2.

zpravodajského kurzu kapitán Kubiček. Celkově byl Horák hodnocen kladně a pro zlepšení své kvalifikace měl nabýt „širšího přehledu a zkušeností v řídicí práci v ČSR.“²⁶¹

4.5 Hlavní ústředí v Praze a rezidentura HVOZD

Zpravodajští důstojníci byli ze zájmových prostorů stahováni v průměru po třech letech.²⁶² Bylo to z důvodu náročné a stresující práce v zahraničí, ale i z obavy vlivu prostředí západních demokratických států na jejich loajalitu. Dlouhodobé působení v západních demokratických státech, ve kterých se od roku 1945 poměrně rychle zvyšovala životní úroveň, prohlubovalo subjektivní pocíťování určitého kontrastu životní a společenské úrovně států rozdělených železnou oponou. Podobné obavy vyvstaly při příchodu nových zpravodajských důstojníků na vídeňskou rezidenturu po Horákově odchodu. Ti byli velmi mladí a za sebou měli již působení na rezidentuře v Západním Německu (patrně HVOZD – rezidentura ve Frankfurtu nad Mohanem nebo OSTROV – rezidentura v Berlíně). Krátce po stažení z předešlé rezidentury byli vysláni do Vídně, proto panovaly obavy z toho, aby „neztráceli na politické uvědomělosti.“²⁶³

Po svém odchodu z vídeňské rezidentury byl Horák 1.7. 1958 ustanoven referentem německé skupiny B/34 na hlavním ústředí ZS/GŠ. Jeho úkolem bylo řídit pátrací složku ve Vídni, za kterou se zodpovídal náčelníkovi skupiny B/34. Stal se řídicím orgánem vídeňské složky a v této funkci působil až do léta roku 1959, kdy bylo rozhodnuto jej vyslat jako legalistu na rezidenturu HVOZD ve Frankfurtu nad Mohanem s plánovaným odjezdem 15. 11. 1959.

4.5.1 Legalizace na Ministerstvu zahraničního obchodu

Pro legalizační podnik či ministerstvo nebyla spolupráce se ZS/GŠ příliš výhodná, protože příslušník ZS/GŠ plnil svoji legalizační funkci jen do té míry, „aby státu neucházely valuty“. Jeho hlavní pracovní náplní bylo plnění zpravodajských úkolů.²⁶⁴ Přesto náhlé a předčasné odvolání legalisty pro podnik představovalo problém, protože tím přišel o investované peníze i zisk z probíhajících obchodů. V roce 1959 proto ZS/GŠ zaznamenala informaci o tom, že se ministr zahraničního obchodu František Krajčík chystá napsat dopis

²⁶¹ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní spis 5930. Zhodnocení za dobu od 16. října 1955 do 20. srpna 1957, s. 1.

²⁶² VOJTÁSEK, František – ŽÁČEK, Pavel. Francouzský krtek: v první linii studené války. Cheb 2003, s. 54.

²⁶³ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek II. Přehled činnosti od 22. 7. 1955 do 30. 6. 1958, s. 10.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 11.

ministru obrany Bohumíru Lomskému o špatných zkušenostech s příslušníky ZS/GŠ.²⁶⁵ Ačkoli legalizace na pozici obchodního přidělence či delegáta určitého podniku byla ve větší možnosti navazování známostí v oblasti průmyslu i z hlediska menší pozornosti ze strany kontrarozvědky výhodná, mohla na druhou stranu přinést pro ZS/GŠ řadu nepříjemností. Například v roce 1958 byl ze zahraničního úřadu ve Vídni bez náhrady odvolán obchodní rada s několika dalšími obchodními delegáty a vedení obchodního oddělení se tak musel ujmout příslušník ZS/GŠ kapitán Kubíček (náčelník složky), který měl pracovně zastoupit i odvolané obchodní delegáty, z nichž měl každý na starosti tři exportní společnosti.²⁶⁶

Dne 13. července 1959 nastoupil Horák na ministerstvo zahraničního obchodu (MZO) jako stážista na obchodní oddělení „Frankfurt“ s povinností splnit deset zkoušek.²⁶⁷ Jako stážista měl k sobě přiděleného pracovníka ministerstva zahraničního obchodu, o kterém Horák uvedl: „...uhodl ihned mou pravou provenienci“. Kromě Horáka byli na jiných odděleních další stážisté, o kterých bylo na ministerstvu obecně známo, že patří k ZS/GŠ (případně STB). Rovněž se na ministerstvu setkal s některými pracovníky MZO, které znal z Vídně.²⁶⁸ Protože jej z Vídně znali pod krytím ministerstva zahraničních věcí, jeho přesedlání na obchod muselo být dotyčným nápadné.

Dalším úskalím legalizace byla i podmínka ovládnout řemeslo legalizačního podniku. To mohlo pro některé zpravodajce představovat určitou výzvu. Slavomír Horák se na zkoušky snažil dobře připravit, aby nebyl zkoušejícím nápadný odbornými nedostatky, ale jak uvedl, bylo to hlavně z počátku obtížné, protože „každá korespondentka zná více, než stážista-legalista.“ Proto také navrhl, aby se v budoucnu příslušníci ZS/GŠ připravovali na stáž již na hlavním ústředí, aby nepůsobili nápadně a zrychlili celý proces legalizace. Slavomír Horák poměrně záhy splnil značnou část potřebných zkoušek a připravoval se na druhou část, když mu byl z ústředí vydán pokyn, aby svou legalizaci na čas pozdržel. Stáž byla přerušena jeho vysláním na měsíční politickou brigádu v zemědělství v okrese Vyškov na Moravě,

²⁶⁵ Zajímavé také je, že s pracovníky MV v tomto ohledu problém MNO nemělo. ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Poř. č. 001259/1959. Schůzka s kapitánem Horákem. 14. října 1959.

²⁶⁶ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek II. Přehled činnosti od 22. 7. 1955 do 30. 6. 1958, s. 11.

²⁶⁷ Německý jazyk; technika zahraničního obchodu (ZO); ekonomika ZO; právo v zahraničním obchodě; „kodování“; diplomatický protokol; „politická ekonomie kapitalismu a socialismu“; marxistická filozofie; mezinárodní vztahy a teritoriální zkoušky.

²⁶⁸ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Poř. č. 001323-B/34 1959. Kapitán HORÁK Slavomír, zpráva o průběhu legalizace od 13.7. do 22. 10. 1959, s. 1.

organizovanou ÚV KSČ. Po celou dobu stáže pobíral plat z Ministerstva zahraničního obchodu, který ale odevzdával ZS/GŠ.²⁶⁹

Během zemědělské brigády mu bylo uděleno vízum nutné pro výjezd do Západního Německa. Horák tak pokračoval ve stáži a 13. 11. složil zkoušky ZS/GŠ potřebné k výjezdu do zájmového prostoru. Před čtyřčlennou komisí měl Horák prokázat dobrou znalost zahraniční politiky Západního Německa; „vývoje a vlivu tzv. hospodářského zázraku na současnou ekonomickou a politickou situaci“; „situace a pozice KPD“; ale také znalost „hlavních úkolů XI. sjezdu KSČ“ nebo „základních rysů směrnic 3. pětiletého plánu ČSR a jak se projeví jeho plnění na ekonomickém soutěžení ČSR–NSR“. Kromě politických témat měl prokázat znalost i agenturního prostředí a agenturní sítě Západního Německa; metody práce německé kontrarozvědky; „otázky klamání KR a úniků ze sledování, odkrývání sledování“ atd. Součástí byl i technický popis západních zbrojních systémů (například systém protiletectvé raketové obrany Nike Ajax aj.) i jednotlivých zbraní.

4.5.2 Nepovedený výjezd na rezidenturu HVOZD

Po splnění zkoušky ZS/GŠ byl 21. listopadu 1959 vyslán jako operativní důstojník pod krytím zástupce obchodního přidělence obchodního oddělení ve Frankfurtu nad Mohanem, jehož součástí byla i rezidentura ZS/GŠ HVOZD. Jako příslušník ZS/GŠ pobíral základní plat 1 800 Kčs měsíčně, který byl navýšen o přídavek za zahraniční službu, který činil 3 800 Kčs za každý měsíc strávený v zájmovém prostoru. 20 % z platu bylo posíláno na účet Živnostenské banky v Praze a 80 % bylo převedeno „pevným přepočítacím kurzem“ na valuty a vypláceno měsíčně v poukázkách.²⁷⁰ Na rezidentuře Slavomír Horák dlouho nepobyl, protože již 27. listopadu 1959 přišla na ministerstvo zahraničního obchodu zpráva, že mu západoněmecké úřady udělily vízum jen na čtvrt roku a při té příležitosti sdělily, že mu nebude pobyt v Západním Německu více povolen. I. správa ministerstva vnitra (civilní rozvědka), která o tom vojenskou rozvědku zpravila, považovala neprodloužení víza za možnou odplatu za zadržené západoněmecké letce, kteří byli zadrženi po letecké havárii u Mariánských Lázní v říjnu roku 1959. Za další možnou příčinu považovala I. správa MV zvýšenou ostražitost západoněmeckých úřadů po zatčení bulharského špiona. Jako nejpravděpodobnější se ale jeví

²⁶⁹ Tamtéž, s. 2.

²⁷⁰ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Č. j. 822/102595/60. Stanovení platu v souvislosti s výkonem funkce v zahraničí. 26. 2. 1960.

třetí možnost nedostatečné legalizace Slavomíra Horáka.²⁷¹ Jeho tříleté působení ve Vídni s krytím vojenského přidělence pověřeného likvidací a správou majetku zrušeného vojenského oddělení na zahraničním úřadě bylo podezřelé nejen samotným pracovníkům československého úřadu,²⁷² ale i rakouským úřadům, které po československé straně požadovaly vysvětlení, proč je na zahraničním úřadě stále přítomno vojenské oddělení.²⁷³ Kromě Horáka působil ve Vídni až do roku 1957 kapitán Tuček, jenž byl legalizován jako řidič odvolaného náčelníka vojenské mise. Je tedy možné, že si zpravodajské služby Německa a Rakouska zprávu předaly přímo či prostřednictvím třetí zpravodajské služby. Také rychlý průběh legalizace Slavomíra Horáka mohl být spoustě lidem podezřelý. Na ministerstvo zahraničního obchodu přišel podle smyšlené legendy z vysoké stranické školy ÚV KSČ, za dva měsíce složil zkoušky a ihned byl vyslán do zahraničí.²⁷⁴ Jako další a to méně pravděpodobná možnost se jeví dekonspirace Slavomíra Horáka jeho „spolužákem“ ze zpravodajského kurzu Františkem Tišlerem. Kurz Františka Tišlera se překrýval s kurzem Horáka, je tedy možné, že se při nějaké příležitosti setkali. Vojenskou rozvědkou ale bylo vyhodnoceno, že Horákovi v Západním Německu ze strany Františka Tišlera dekonspirace nehrozí.²⁷⁵

Jeho samotné tříměsíční působení ve Frankfurtu nad Mohanem bylo v mnoha ohledech odlišné od působení ve Vídni. Po celou dobu byla rezidentuře hlavním ústředím pozastaveno provádění agenturní činnosti kvůli zvýšené aktivitě kontrarozvědky. Ta měla sledovat každého příslušníka československého úřadu ve Frankfurtu a považovat jej za potenciálního zpravodajce. Německá kontrarozvědka provedla v době Horákovy nepřítomnosti prohlídku jeho bytu a během počátečního období několikrát zaznamenal sledování své osoby.²⁷⁶ Situace v Západním Německu tedy byla oproti Rakousku pro rozvědku složitější a vyžadovala pečlivější přípravu, která v případě Slavomíra Horáka ale neproběhla.

²⁷¹ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Poř. č. 001463/1959. Telefonická informace od I. spr. MV ve věci kapitána Horáka. 27. listopadu 1959.

²⁷² Mimo jiné i proto, že nebyl veden na výplatních listinách zaměstnanců ministerstva zahraničí a ani mu nebyl vyplácen plat pokladníkem MZV jako ostatním zaměstnancům. Mnoho zaměstnanců zahraničního úřadu bylo z řad československých krajanů v Rakousku a mezi těmi měli i kontakty a vzájemně se stýkali, proto se informace pravděpodobně rozšířila za hranice ZÚ.

²⁷³ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Dopis soudruhu generálovi [Antonínu Rackovi] ze dne 7. února 1957, s. 5.

²⁷⁴ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Poř. č. 00248/1960. Poznatky z prostoru NSR, s. 1.

²⁷⁵ ABS. f. ZS/GŠ. Archiv. č. 10356. Pracovní svazek V. Opatření v případě Tišler.

²⁷⁶ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Poř. č. 00248/1960. Poznatky z prostoru NSR, s. 2.

4.5.3 Šedesátá léta na hlavním ústředí v Praze

Po svém návratu z Frankfurtu nad Mohanem byl opět zařazen na hlavním ústředí jako referent německé skupiny B/34. 28. dubna 1960 byl povýšen do hodnosti majora a byl tak zařazen do vyšší platové skupiny s měsíčním platem 2 110 Kčs.²⁷⁷ Následující období strávil prací na hlavním ústředí. Po jeho působení v Rakousku a nepříliš vydařeném výjezdu do Západního Německa hlavní ústředí v nejbližším období další vyslání do německého zájmového prostoru zavrhl. Uvažovalo se ale o jeho možném vyslání do oblasti Blízkého východu.²⁷⁸

Jak již bylo zmíněno, vzdělání hrálo v životě zpravodajského důstojníka podstatnou roli. Zpravodajec byl nucen k neustálému vzdělávání se v oblasti mezinárodní politiky, technologických novinek, nových metod práce zpravodajských služeb, v oblasti průmyslu i nejnovějších vojenských prostředků. Znalosti každého důstojníka byly průběžně rozšiřovány a kontrolovány. Velký tlak byl činěn i na rozvoj politického vzdělání. V dokumentech ZS/GŠ byla opakovaně zmiňována nutnost získání uceleného politického vzdělání studiem na Večerní univerzitě marxismu-leninismu (VUML). Kromě toho vyvíjela ZS/GŠ tlak na Horáka i v oblasti vojenského vzdělání. Dále se měl intenzivně věnovat studiu jazyků. Kromě rozšiřování znalostí němčiny měl studovat i francouzštinu a angličtinu.

Horák v roce 1963 dokončil Večerní univerzitu marxismu-leninismu (VUML) a v roce 1964 požádal ZS/GŠ o souhlas se studiem na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, během kterého měl v úmyslu se zaměřit hlavně na studium německého jazyka a rozšíření svého všeobecného vzdělání. Hlavní ústředí studium povolilo s odůvodněním, že pak bude moci vyjet do zájmového prostoru na falešný pas jako „ilegalista“,²⁷⁹ neboť výuka německého jazyka měla být zaměřena převážně na mluvený projev.²⁸⁰ V následující jazykové zkoušce pak dosáhl maximálního pátého stupně jazykových znalostí.²⁸¹ V roce 1965 byl povýšen do hodnosti podplukovníka a od roku 1967 se začal připravovat na výjezd na vídeňskou rezidenturu jako

²⁷⁷ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní spis č. 5930. Hodnocení řádné za dobu od [roku 1960] do 18. 1. 1963.

²⁷⁸ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Poř. č. 00124/60–B34. Rozhovor se s. Urbancem z MZO – záznam.

²⁷⁹ Ilegalista – orgán agenturního průzkumu legalizovaný v zájmovém státě jako místní občan nebo žádoucí cizinec. Agenturní terminologie ZS/GŠ. Praha 1983.

²⁸⁰ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Poř. č. 61312/64. Žádost o povolení studia. Později mu bylo studium na PEDF UK zrušeno z toho důvodu, že se nezapsal do dalšího ročníku.

²⁸¹ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek IV. Hodnocení jazykových znalostí – Horák.

legalista podniků zahraničního obchodu (PZO) Omnipol²⁸² a TECHNOEXPORT.²⁸³ Do legalizačního podniku Omnipol nastoupil 2. května 1967. Jako legalistovi mu byl upraven životopis. Ponecháno bylo vše před vstupem do zahraniční služby v roce 1953. V následujícím období byla ponechána obě jeho krycí zaměstnání při výjezdu do Vídně a Frankfurtu nad Mohanem (ministerstvo zahraničních věcí a ministerstvo zahraničního obchodu). Změněna byla část jeho životopisu po jeho předčasném návratu z Frankfurtu nad Mohanem, po němž měl nastoupit do státního podniku Karlovarský porcelán. Poté, co se znovu oženil v dubnu 1961 (ve skutečnosti 13. 7. 1961), se přestěhoval zpět do Prahy, protože zde měla pracovat jeho manželka. Od roku 1965 pak měl pracovat ve Státním nakladatelství technické literatury, kde ale neměl být spokojen a proto hledal výhodnější zaměstnání v Omnipolu, kam byl přijat na základě následujících kritérií: byl absolventem obchodní akademie s maturitou, byl jazykově vybaven a byl „prověřen pro cesty do kapitalistických států“. Pozměněno bylo tedy jen to nezbytně nutné a zbytek zůstal zachován.²⁸⁴ O procesu legalizace Slavomíra Horáka byli vyrozuměni generální ředitel Omnipolu a vedoucí kádrového oddělení, jiní funkcionáři o příchodu příslušníka ZS/GŠ vyrozuměni nebyli a Horák ve styku s nimi používal výše uvedenou legendu podloženou úředními doklady. Generální ředitel slíbil vyslání Horáka do zájmového prostoru. Slavomír Horák rovněž mluvil se všemi řediteli tzv. předlegalizačních podniků (výše uvedené Státní nakladatelství technické literatury a Karlovarský porcelán) a daný podnik důkladně prohlédl. V „předlegalizačních“ podnicích vystupoval pod falešnou identitou.²⁸⁵

Doba jeho legalizace se oproti padesátým letům výrazně prodloužila (trvala rok a půl) a zprofesionalizovala. Horák se po úvodních problémech při legalizaci vyplývajících z jeho neznalosti problematiky zahraničního obchodu rychle zapracoval a získal vážnost jak svých

²⁸² Omnipol – podnik zahraničního obchodu pro vývoz a dovoz sportovních a loveckých zbraní a střeliva k nim, jakož i sportovních a civilních letadel, zřízen vyhláškou č. 69/1959 Ú. l. PECINA Tomáš. Podnik zahraničního obchodu. Iuridicum: Encyklopedie o právu [online]. [citováno 5. 8. 2019]. Dostupné z: https://iuridictum.pecina.cz/w/Podnik_zahrani%C4%8Dn%C3%ADho_obchodu.

²⁸³ TECHNOEXPORT – akciová společnost pro zahraniční obchod, zřízena státním povolením uděleným výnosem ministerstva zahraničního obchodu ze dne 17. prosince 1968, č. j. 2345/68-SM. PECINA Tomáš. Podnik zahraničního obchodu. Iuridicum: Encyklopedie o právu [online]. [citováno 5. 8. 2019]. Dostupné z: https://iuridictum.pecina.cz/w/Podnik_zahrani%C4%8Dn%C3%ADho_obchodu.

²⁸⁴ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek VII. Č. j. 0062581/67. Pplk. Horák Slavomír – zámysl nasazení na Omnipol. 30. březen 1967, s. 4.

²⁸⁵ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek VII. Č. j. 300251. ÚZ o provedení legalizace legalisty 417. 2. května 1967.

nadřízených, tak i dalších spolupracovníků.²⁸⁶ Přes krátkou dobu jeho působení v podniku dostával větší prémie než někteří dlouhodobí pracovníci Omnipolu. Dále zvyšoval své odborné znalosti delegátským kurzem zajišťovaným podnikem zahraničního obchodu. Kromě ovládnutí problematiky zahraničního podniku měl také prohlubovat legendu týkající se jeho smyšlených předchozích zaměstnání. Při práci v Omnipolu měl také provádět agenturní průzkum a navazovat styky s možnými spolupracovníky, se kterými se setkal jako zástupce Omnipolu při obchodních schůzkách.²⁸⁷ Jeho úkolem v Omnipolu byla realizace smluvních dodávek z Východního Německa i embargovaného zboží ze západních demokratických států.²⁸⁸

V roce 1968 upozornil Horák ZS/GŠ na možné změny vyplývající z „postupující demokratizace“ na ministerstvu zahraničního obchodu a také v podnicích zahraničního obchodu, které by například mohly přinést zavedení veřejného konkurzu na obsazování delegátských míst v zahraničí, což by mohlo zkomplikovat nasazování legalistů ZS/GŠ do podniků zahraničního obchodu. Dále byla probírána změna postavení zahraničních delegátů, kteří by nadále nebyli podřízeni vedoucímu obchodního oddělení na zahraničním úřadě, ale za svou obchodní činnost by se zodpovídali přímo podniku zahraničního obchodu.²⁸⁹

Legalizace v šedesátých letech doznala změn především v prodloužení samotné doby legalizace a pečlivější přípravy příslušníků ZS/GŠ na působení v legalizačním podniku a v cizině samotné.

4.6 Vídeňská rezidentura podruhé: 1968–1970

Slavomír Horák na vídeňskou rezidenturu přijel 15. prosince 1968.²⁹⁰ V rámci své krycí funkce delegáta a obchodníka podniku zahraničního obchodu Omnipol měl zastupovat obchodní zájmy podniku v dovozu a zejména ve vývozu zbraní, v dovozu embargovaného materiálu a provádět obchodně-politické úkoly pro Omnipol a ministerstvo zahraničního

²⁸⁶ Z počátku jeho nadřízený nebyl příliš šťastný z jeho přidělení na jeho referát, protože potřeboval pracovníka s dobrou znalostí angličtiny, kterou Horák dostatečně neovládal.

²⁸⁷ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek VII. Č. j. 004000251/XIa-67. Zhodnocení legalisty 417 od 1. 5. do 30. 10. 1967, s. 1.

²⁸⁸ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek VII. Č. j. 003000251/68. Návrh na předání legalisty 417 2. oddělení. 11. září 1968, s. 2.

²⁸⁹ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek VII. Č. j. 003000251/IV-68. Vyhodnocení hlášení legalisty 417 za období od 20.2. do 20. 4. 1968.

²⁹⁰ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek VII. Č. j. 00123/69. Koncepce činnosti orgána 433 v Rakousku. 30. června 1969, s. 1.

obchodu.²⁹¹ Konkrétně měl Horák zajistit například vývoz zařízení pro protiatomové kryty v Rakousku²⁹²; zabezpečovat vývoz „speciálního materiálu pro rakouskou armádu“ nebo zabezpečovat vývoz loveckých zbraní a střeliva.²⁹³ Po zpracování se v zájmovém prostoru (přibližně 4–6 měsíců) se měl naplno začít věnovat zpravodajské činnosti. Jeho zpravodajským úkolem bylo získávat zprávy o možném zapojení rakouských sil do střetu armád NATO a států Varšavské smlouvy, získávat zprávy o rakouském vojenském rozpočtu, zprávy o vyzbrojování rakouských ozbrojených sil vojenskou technikou, zaznamenat změny v plánech a výstavbě rakouských pozemních i leteckých sil, sledovat možnosti mobilizačního rozvinutí rakouských ozbrojených sil a monitorovat výstavbu a dislokaci rakouských pohraničních jednotek.²⁹⁴

Hlavním zájmovým objektem zůstalo podobně jako v padesátých letech rakouské spolkové ministerstvo obrany, ve kterém měl Horák do 31. 12. 1971 vyhledat a získat vhodného agenta.²⁹⁵ Po svém příjezdu do zájmového prostoru zaznamenal výrazně větší aktivitu rakouské kontrarozvědky i chladnější chování vysokých armádních i civilních funkcionářů. Důstojníci rakouské armády měli povinnost hlásit jakýkoli styk s občany socialistických států. To se projevilo i v ochlazení vztahů důstojníků rakouského ministerstva obrany, kteří vedli jednání striktně v oficiální rovině a nebyli ochotni přijímat jakékoli dary nebo soukromá pozvání.²⁹⁶ Ačkoli Rakousko jako neutrální stát oficiálně slovy lidoveckého spolkového kancléře Josefa Klause invazi otevřeně neodsoudilo, veřejné mínění bylo následkem invaze značně protisovětské. Protisovětské nálady rakouských obyvatel přizívalo i bezprecedentní narušování rakouského vzdušného prostoru přelety sovětských letadel.²⁹⁷ Není proto divu, že mnoho vysoce postavených rakouských občanů svůj dřívější vztah k občanům států východního bloku přehodnotilo a v kontaktu s nimi vyjadřovali svůj rezervovaný postoj. Podobnou proměnu veřejného mínění zájmového státu a v důsledku toho ztíženou situaci v agenturní práci

²⁹¹ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek VII. Č. j.003000251/II-68/68. Koncepce činnosti org. 417 jako operativního důstojníka residentury PRŮSEK v Rakousku. 19. listopadu 1968, s. 1–2.

²⁹² Ty se začaly budovat na počátku sedmdesátých let.

²⁹³ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek VII. Č. j.00123/69. Koncepce činnosti org. 433 v Rakousku – doplněk k čj. 003000251/II-68/68. 30. června 1969, s. 1–2.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 2.

²⁹⁵ V tomto období je již výraz „důvěrník“ nahrazen modernějším pojmem „agent“.

²⁹⁶ ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek VII. Č. j.00123/69. Koncepce činnosti org. 433 v Rakousku – doplněk k čj. 003000251/II-68/68. 30. června 1969, s. 1.

²⁹⁷ MUELLER, Wolfgang. A good example of peaceful coexistence?: the Soviet Union, Austria, and neutrality 1955-1991. Wien: ÖAW, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2011. Zentraleuropa-Studien, Bd. 15. ISBN 978-3700168980.s. 175–178.

zaznamenal i František Vojtásek na rezidentuře ve Francii. V zahraničí razantně ubylo občanů ochotných spolupracovat s československou rozvědkou.²⁹⁸

Rozčarování z invaze vojsk Varšavských států se pochopitelně nevyhnulo ani mnohým příslušníkům ZS/GŠ. Na vídeňské rezidentuře bylo na konci šedesátých let šest operativních důstojníků, což ji řadilo k jedné z nejpočetnějších.²⁹⁹ Invaze vojsk států Varšavské smlouvy v srpnu roku 1968 však rezidenturu rozdělila. V období Pražského jara důstojníci rezidentury dění na domácí půdě sledovali a vedli o něm dlouhé debaty. Informace čerpali z Rudého práva (které na ZÚ přicházelo s třídním zpožděním) a jiných časopisů. Kromě tiskovin získávali informace z rozhovorů jak s československými, tak rakouskými občany. Podobně jako na I. správě ministerstva vnitra se ZS/GŠ rozdělila na dvě skupiny podle podpory československých reforem a následně podle názoru na československou okupaci.

Do srpna roku 1968 byly vztahy na rezidentuře v pořádku a bez větších rozporů. Zvrat přinesla až invaze vojsk států Varšavské smlouvy, o jejíž možné přípravě se náčelník rezidentury pplk. Štér dozvěděl 20. srpna (podobně jako náčelník ZS/GŠ Oldřich Burda) z rozhovoru s jedním z pátračů pplk. Kučerou. Tomu ale nevěřil a považoval něco takového za nemožné.³⁰⁰ Následující den 21. srpna 1968 vstoupila na Československo sovětská vojska a Rakousko následně mobilizovalo svou armádu. Rezidentura tak přešla do bojové pohotovosti. Jejím úkolem bylo provádění vojenského průzkum monitorováním rakouských jednotek. Ačkoli pplk. Štér měl podle příslušníků rezidentury tlumit politické diskuze na rezidentuře a soustředit sebe i své podřízené na práci, byl později označen za „antisocialistický element“ a z rezidentury odvolán. Když se v září 1969 na výboru komise ÚV KSČ důstojník rezidentury tázal, proč byl pplk. Štér takto označen, soudruh Vlček z komise ÚV KSČ odpověděl, že bylo třeba jmenovat i „některé soudruhy“ ZS/GŠ. Na otázku, kdy se pplk. Štér zachoval jako „antisocialistický element“ odvětil, že neví přesně kdy, ale „že to bylo někdy v červenci roku 1968“. V červenci roku 1968 byl ale pplk. Štér na dovolené.³⁰¹ Zároveň byl obviněn

²⁹⁸ VOJTÁSEK, František – ŽÁČEK, Pavel. Francouzský krtek: v první linii studené války. Cheb 2003, s. 68.

²⁹⁹ Všech šest důstojníků v hodnosti podplukovníka značí, že v druhé polovině šedesátých let byla ZS/GŠ již dobře personálně zabezpečena.

³⁰⁰ O připravované invazi dopředu věděli i rakouské zpravodajské služby, které tuto informaci předali 20. srpna 1968 zpravodajským službám západních států. GRAAFF, Bob de. Handbook of European intelligence cultures. Lanham: Rowman & Littlefield Education, A division of Rowman & Littlefield Publishers, s. 20.

³⁰¹ ABS. f. ZS/GŠ. R-PRŮSEK. Č. j. 00105562/Iib-19/69. Záznam z pracovní porady s příslušníky rezidentury PRŮSEK na HÚ, konané dne 24. 10. 1969, s. 10.

z organizování nelegální vlády³⁰² a že rezidenturu úkoloval proti SSSR.³⁰³ Příslušníci rezidentury se čím dál více potýkali s orgány STB, které mezi jednotlivé příslušníky šířily pomluvy na jejich zpravodajské kolegy. Po emigraci příslušníka I. správy MV Ladislava Bittmana v prosinci roku 1968, který byl krátce poté následován pracovníkem zahraničního úřadu Hejzlarem, byl jeden z příslušníků rezidentury s nimi spojován a následně vyslýchán vojenskou kontrarozvědkou. Za původce vzrůstajícího napětí na rezidentuře byl označen pplk. Obrovský, který jako jediný z rezidentury otevřeně uvítal invazi a sympatizoval s „bratrskou pomocí spřátelených vojsk“. Ten se od srpna 1968 začal stále více upínat na I. správu ministerstva vnitra, přestal spolupracovat s rezidenturou a stýkal se s orgány I. správy MV, kterým v podstatě předal řízení agenta ZS/GŠ a rezidentuře ZS/GŠ zasílal nepravdivé informace o proběhlých schůzkách a dalších náležitostech řízení agenta.³⁰⁴ Dále zasílal šifrované informace nikoli přes šifranta ZS/GŠ, ale přes rezidenturu I. správy MV, která byla také skryta na československém zahraničním úřadě.

Situace musela proto být řešena na poradě hlavního ústředí konané v Praze dne 24. listopadu 1969 za přítomnosti náčelníka ZS/GŠ generálmajora Jozefa Turošíka. Na této poradě, která měla urovnat vztahy na rezidentuře a vysvětlit postoje jednotlivých příslušníků, se pět důstojníků rezidentury shodlo, že pplk. Obrovský svou spoluprací s I. správou MV narušuje chod i vztahy rezidentury. Dále byla probírána jednotlivá obvinění příslušníků i kritizovaný převoz peněžní sumy na rezidenturu. Jednotliví příslušníci byli ve svých prohlášeních velmi opatrní a události Pražského jara zmiňovali jen velmi obezřetně. Byla probírána i některá obvinění učiněná pplk. Obrovským. Ten na poradě zmiňoval různá „antisovětská prohlášení“ jednotlivých příslušníků rezidentury i pracovníků zahraničního úřadu. Svého řídicího orgána obvinil z toho, že ho při jednom setkání oslovil větou: „Tak co, jseš vlastenec nebo Brežněvovec?“³⁰⁵ Generálmajor Jozef Turošík ve svém shrnutí situace na rezidentuře poznamenal: „(...) Ale kritika budiž k sledování politických názorů a máte-li určité rozpory,

³⁰² To bylo vyvozeno z toho, že z hlavního ústředí na rezidenturu vezl pplk. Veselý 100 000 rakouských šilinků, které měly být údajně použity pro financování nelegální vlády. Důvod byl ale pravděpodobně prozaičtější. S okupací bylo přerušeno kurýrní spojení rezidentury s HÚ a peníze proto na rezidenturu musel dovézt její příslušník osobně. To bylo schváleno i náčelníkem 2. oddělení ZS/GŠ.

³⁰³ ABS. f. ZS/GŠ. R-PRŮSEK. Č. j. 00105562/IIb-19/69. Záznám z pracovní rady s příslušníky rezidentury PRŮSEK na HÚ, konané dne 24. 10. 1969, s. 4–7.

³⁰⁴ ABS. f. ZS/GŠ. R-PRŮSEK. Č. j. 00105562/IIb-19/69. Vyjádření k situaci na rezidentuře PRŮSEK. 19. ledna 1970, s. 1–2.

³⁰⁵ ABS. f. ZS/GŠ. R-PRŮSEK. Č. j. 00105562/IIb-19/69. Záznám z pracovní rady s příslušníky rezidentury PRŮSEK na HÚ, konané dne 24. 10. 1969, s. 14.

nebojte se toho, my za to neodvoláváme lidi, ale navodíte si klid i sami mezi sebou. Jestliže člověk nalezne smělost a řekne chyby, nechť ho ostatní chápou, že se snaží jako komunista dělat správnou věc.“³⁰⁶ Několik dní poté byl pro přílišnou měkkost při „očišťování“ ZS/GŠ od „politicky nespolehlivých“ příslušníků odvolán a nahrazen generálmajorem Josefem Brožem, který ve funkci setrval až do roku 1988.³⁰⁷

Dne 19. ledna 1970 byl sepsán dodatek k zápisu z porady z listopadu roku 1969, který již odpovídá normalizační politické linii. Pplk. Obrovský je v něm líčen jako důstojník, který „se snažil získávat objektivní informace k situaci v ČSSR a tím se propracoval poměrně brzy ke správným názorům na vnitropolitický vývoj u nás. Postupně začal tyto názory projevovat a uplatňovat i v informační praxi. Když narazil na nepochopení a odmítnutí rezidenta, uplatnil svoje poznatky a názory u některých příslušníků rezidentury MV, kteří měli s ním shodné názory...pplk. Obrovský svým rozhodnutím nesledoval zřejmě jiný cíl, než ten, aby podle něho hodnotný agent, se nedostal do řízení lidí, k nimž neměl politickou a odbornou důvěru.“³⁰⁸ Obrovský byl dále označen za statečného, protože „vystupování proti nesprávných politickým názorům a prosazování správné politické linie v podmínkách ZÚ vyžadují jistou dávku odvahy.“ Obrovskému mělo být i přes porušení směrnic ZS/GŠ i špatné hodnocení jeho zpravodajských schopností dále umožněno působení v zahraničí. Dále mělo být dokončeno politické hodnocení rezidentury a jejích ostatních příslušníků, zejména pak náčelníka rezidentury pplk. Štéra a pplk. Kučery, a měla být přijata kádrová opatření, což v praxi znamenalo jejich propuštění do zálohy.³⁰⁹

Výše popisované napjaté vztahy na rezidentuře, které vyplývaly z rozdílných politických názorů a vzájemné nedůvěry nebyly jedinou překážkou k urovnání vztahů příslušníků rezidentury. To, že jeden z nich začal otevřeně spolupracovat s civilní rozvědkou (I. správa MV) jen zvýšilo napětí vztahů vojenské rozvědky s rozvědkou ministerstva vnitra. Ta rezidenturu ZS/GŠ neinformovala o sběhnutí jednoho z jejích příslušníků, čímž ohrozila

³⁰⁶ Tamtéž, s. 21.

³⁰⁷ MOHYLA, Vladimír. Rozvědky: historie Československého výzvědného zpravodajství 1918–1990: z pohledu bývalého důstojníka zpravodajské správy generálního štábu ČSLA. Praha 2018, s. 205.

³⁰⁸ ABS. f. ZS/GŠ. R-PRŮSEK. Č. j. 00105562/IIb-19/69. Vyjádření k situaci na rezidentuře PRŮSEK. 19. ledna 1970, s. 1–2.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 3.

celou rezidenturu vojenské rozvědky, která se o sběhnutí Ladislava Bittmana³¹⁰ dozvěděla s týdenním zpožděním.

Slavomír Horák se po srpnové invazi stáhnul do sebe a veřejně vyjadřoval spíše jen obecné politické teze té doby. V jeho vyjádření k situaci na rezidentuře na listopadové poradě se omezil na obecnou frázi o tom, že „obzvláště v cizině je důležité mít pocit, že se na své spolupracovníky můžeme spolehnout“. A dle svých slov se na pplk. Obrovského spolehnout nemohl.³¹¹ Politické hodnocení jednotlivých příslušníků ZS/GŠ mělo být prováděno na základě materiálů stranických organizací, v případě Horáka například z materiálů základní organizace (ZO) KSČ zahraničního úřadu. Chování Slavomíra Horáka v období po srpnové invazi roku 1968 zachycuje hodnocení obchodního oddělení ZÚ ve Vídni podle kterého se „nikterak politicky neprojevoval a neangažoval. Na širším fóru veřejně nevystupoval a rovněž není známo, že by své názory diskutoval v užších skupinkách nebo při soukromých setkáních. (...) V závěrech však byl opatrný, spíše shrnoval převládající mínění, aniž by vyslovoval své osobní přesvědčení anebo se za některé stanovisko postavil. Nesprávné názory – pokud je známo – však nevyslovil.“³¹² Mnohem lépe byla hodnocena Horákova pracovitost a jeho odborné znalosti i četné obchodní kontakty již z doby jeho předešlého působení ve Vídni. Horákovi se také podařilo zavést na rakouském trhu nový a devizově efektivní výrobek, který zvýšil zahraniční vývoz Omnipolu.

Jeho politická pasivita ale stačila k tomu, aby byl v prosinci roku 1970 vyloučen z KSČ, kvůli čemuž nemohl nadále setrvat v řadách ZS/GŠ. Koncem ledna byl proto navržen na propuštění do zálohy se zdůvodněním, že „v lednu 1968 přivítal výsledky pléna ÚV KSČ v očekávání, že se strana vypořádá s předchozími chybami a nedostatky. Po lednu si však neuvědomil plně náš nebezpečný vnitrostranický vývoj, i když různé extrémní názory a akce odsuzoval. I když začal postupně chápat skutečnou podstatu našeho vnitropolitického vývoje v letech 1968–69, nevystoupil aktivně na podporu konsolidačních opatření a zůstal

³¹⁰ Ladislav Bittman, příslušník I. správy MV na rezidentuře ve Vídni v prosinci roku 1968 přejel i s rodinou do Západního Německa a odtud dále do USA, kde se později již pod změněným jménem (Lawrence Martin) na Bostonské univerzitě věnoval tématu vzniku a šíření dezinformací. V nepřítomnosti byl v ČSR odsouzen k trestu smrti. Později ho do USA emigroval i Josef Frolík, který rovněž jako Bittman napsal paměti.

³¹¹ ABS. f. ZS/GŠ. R-PRŮSEK. Č. j. 00105562/IIB-19/69. Záznam z pracovní porady s příslušníky rezidentury PRŮSEK na HÚ, konané dne 24. 10. 1969, s. 19–21.

³¹² ABS. f. ZS/GŠ. Pracovní svazek VII. Ing. Slavomír Horák – politicko-služební hodnocení ve smyslu dopisu MZO č. 002016/70. Vídeň 31. března 1970.

v pasivitě.³¹³ Náčelník ZS/GŠ generálmajor Josef Brož pak navíc doporučil, aby mu nebylo vyplaceno odchodné v plné výši.³¹⁴ Propuštěn měl být k 30. červnu 1971, ale kádrové oddělení jeho návrh na propuštění do zálohy vrátilo, neboť „jeho propuštění z reorganizačních důvodů jak bylo navrženo nelze uskutečnit“. Proto kádroví důstojníci ZS/GŠ s Horákem provedli několik schůzek, na kterých se ho snažili přimět k podání vlastní žádosti o propuštění do zálohy. Slavomír Horák to ale odmítl s tím, že vlastní žádost podávat nebude, protože by pobíral menší příspěvek za službu než ti, kteří byli vyloučeni. Dále také uvedl, že nemůže pochopit, proč od února roku 1971 nemůže být propuštěn do zálohy, když zároveň nemůže setrvat ve své funkci.³¹⁵

Společně se Slavomírem Horákem a jeho spolupracovníky z vídeňské rezidentury bylo z politických důvodů ze zpravodajské služby podle odhadů propuštěno přibližně 30 % kvalifikovaných zpravodajských důstojníků.³¹⁶ Přesto, že ZS/GŠ přišla o značnou část svých zkušených pracovníků, situaci podobné té z padesátých let se jí podařilo vyhnout. Hromadným propouštěním tak bylo ukončeno jedno z nejúspěšnějších období zpravodajské správy, kdy podle často citované interní zprávy dodávala ZS/GŠ „v posledním období“ před okupací až 55 % všech zpráv I. kategorie získaných státy Varšavské smlouvy.³¹⁷ V sedmdesátých letech pak byla kromě ZS/GŠ oslabena i STB, která ještě na konci sedmdesátých let měla jen polovinu pracovníků oproti období před rokem 1968. I. správa MV byla ale oproti ZS/GŠ zasažena svými přeběhlíky. Kvůli Josefu Frolíkovi musela I. správa MV odvolat 57 probíhajících operací na Západě a v Asii. Západním zpravodajským službám také prozradil 37 zpravodajských důstojníků a identifikoval až 250 zaměstnanců centrály. Do konce roku 1970 přeběhlo na Západ 14 důstojníků STB a 45 zaměstnanců ministerstva vnitra.³¹⁸ To, že ZS/GŠ byla víceméně ušetřena defekcí svých příslušníků ji patrně napomohlo vzpamatovat se dříve než STB.

³¹³ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní spis 3283. Návrh na propuštění do zálohy. 26. ledna 1971, s. 1.

³¹⁴ Tamtéž, s. 2.

³¹⁵ ABS. f. ZS/GŠ. Osobní spis 3283. Záznam o pohovoru s podplukovníkem Slavomírem Horákem ze dne 10. srpna 1971.

³¹⁶ MOHYLA, Vladimír. Rozvědky: historie Československého výzvědného zpravodajství 1918–1990: z pohledu bývalého důstojníka zpravodajské správy generálního štábu ČSLA. Praha 2018, s. 206.

³¹⁷ Přesto, že se tato informace může zdát nadsazená, zpravodajská správa ve druhé polovině šedesátých let měla řadu kvalitních a zkušených zpravodajských důstojníků. ROEWER, Helmut, Stefan SCHÄFER a Matthias UHL. Encyklopedie tajných služeb ve 20. století. Praha 2006, s. 521.

³¹⁸ ENGLUND, Terje B. Špion, který přišel pozdě: československá rozvědka v Norsku. Přeložil Zuzana HLAVIČKOVÁ. Praha: Prostor, 2018, s. 51.

5. Závěr

Cílem předkládané práce je postihnout dosud nezpracované téma vídeňské rezidentury Zpravodajské správy Generálního štábu ČSLA v období padesátých až osmdesátých let, s důrazem především na léta 1948–1970. Práce se na osudu jednoho konkrétního zpravodajského důstojníka, Slavomíra Horáka, který působil mj. na vídeňské rezidentuře, pokusila zachytit proces fungování ZS/GŠ z hlediska její struktury a činnosti. Popisuje konkrétní postupy, které probíhaly při výběru zpravodajského důstojníka a jeho výcviku, jeho kariérní postup ve zpravodajské hierarchii, proces vysílání zpravodajce do zahraničí i průběh rozvázání spolupráce s rozvědkou. Dotýká se i konkrétního působení rezidentur, především vídeňské, na které působil i sledovaný zpravodajec.

Nezbytnou podmínkou pro práci ve zpravodajských službách bylo pochopitelně členství v Komunistické straně Československa, správný třídní původ a naprostá oddanost socialistickému zřízení. Dalším podstatným kritériem byla znalost cizích jazyků, která byla nezbytnou podmínkou pro úspěšné plnění pracovních povinností v zájmových prostorách. Jedním z kritérií bylo i vzdělání, které mělo být v ideálním případě vojenské. I přes naprosté podřízení sovětskému velení a neustálou kontrolu vojenské kontrarozvědky dochované prameny naznačují, že ZS/GŠ i přes nutné politické aspekty a dílčí neúspěchy dokázala dosáhnout určité profesionální úrovně zpravodajské práce, kterou si udržela až do konce 80. let. Právě v uvedeném období padesátých a šedesátých let je tento dlouhotrvající proces profesionalizace ZS/GŠ dobře patrný. Padesátá léta byla poznamenána výrazným nedostatkem pracovníků ZS/GŠ i absencí záloh, které by mohly v případě potřeby doplnit příslušníky na personálně oslabených rezidenturách, jako byla ta ve Vídni ve druhé polovině padesátých let. Jednoletý zpravodajský kurz padesátých let, ze kterého byli nezřídka „čerství zpravodajci“ vysíláni rovnou do „první linie studené války“, byl v šedesátých letech prodloužen na tři roky a byl podstatně více zaměřen na zpravodajskou praxi i jazykovou přípravu. To se projevilo v následujících obdobích na zvýšené kvalitě a lepším vzdělání zpravodajských příslušníků. Větší pozornost byla v šedesátých letech věnována i přípravě na výjezd do zahraničí, kdy byl prodloužen proces legalizace příslušníků.

Sledovaný Slavomír Horák strávil v řadách vojenské rozvědky celých 18 let. Za tu dobu se z mladého nejistého zpravodajce stal zkušený a velmi dobře hodnocený zpravodajský

profesionál, jenž měl za sebou zkušenosti s téměř šesti lety působení v zahraničí a mnohaletým řízením rezidentur a agenturní sítě z hlavního ústředí ZS/GŠ v Praze. Jeho působení ve světě zpravodajských služeb bylo plné neustálého tlaku na doplňování jeho vzdělání i na plnění často nereálných a náročných úkolů. Horák se musel stejně jako jakýkoli jiný příslušník ZS/GŠ podrobit každému jejímu rozhodnutí, a to i v případě, kdy rozhodnutí ZS/GŠ představovalo velký zásah do rodinného života. Od svého vstupu do vojenské rozvědky byl neustále kontrolován a řízen svými nadřízenými (v podobě řídicích orgánů, náčelníků oddělení aj.). Zásahy do života rodin příslušníků, lustrování příbuzenských vztahů a vyjadřování se k nim ze strany Zpravodajské správy bylo zcela běžné. Příslušník ZS/GŠ se nevyhnul kontrole ani po svém odchodu ze zpravodajské služby. Slavomír Horák byl po svém propuštění několikrát kontrolován orgány ZS/GŠ, která se nadále zajímala o jeho „pověst v místě bydliště“ i o pracovní hodnocení v jeho civilním zaměstnání. To vše vyplývalo již ze samé podstaty Zpravodajské správy Generálního štábu, která byla vojenskou rozvědkou skládající se z vojenských důstojníků podřízených vojenskému řádu.

Sami zpravodajští důstojníci někdy při své zpravodajské činnosti používali nátlaku a vydírání svých agentů a informátorů. Tlak a kontrola jich samých byl posouván dál na jimi řízené spolupracovníky a informátory, které zpravodajská služba tlačila i do pro ně ne zcela vyhovujících pozic (viz. důvěrník ROLER).

Pro analýzu činnosti orgánů ZS/GŠ a jejich zpravodajské práce bylo využito především dokumentů osobního svazku sledovaného zpravodajce a dalších archivních materiálů ZS/GŠ týkajících se zpravodajské a úřední činnosti rezidentury ve Vídni. Tyto fondy uložené v Archivu bezpečnostních složek jsou bohužel jen torzovité a nepokrývají tak celé zkoumané období. Přesto se domnívám, že se podařilo získat mnoho nových poznatků v dosud neprobádané oblasti zpravodajské činnosti Československé republiky v období studené války, které mohou být výchozím bodem pro další výzkumnou činnost.

Seznam použitých pramenů a literatury

Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek, fond Zpravodajská správa Generálního štábu Československé lidové armády (1945–1990).

Archiv bezpečnostních složek, fond Zpravodajská správa Generálního štábu Československé lidové armády – svazky (1948–1990).

Pomůcka Agenturní terminologie ZS/GŠ – Praha 1983, č. j. 075630/83, [cit. 15. 7. 2019]
Dostupné z: <https://www.abscr.cz/data/pdf/pomucky/agenturni-terminologie-zsgs-1983.pdf>.

Literatura

BEER, Siegfried. Rund um der „Dritten Mann“: Amerikanische Geheimdienste in Österreich 1945-1955. In: Schmid, Erwin A. Österreich im frühen Kalten Krieg 1945–1958. Spione, Partisanen, Kriegspläne. 2010.

BISCHOF, Günter. Rakousko v první studené válce, 1945–1955: i slabí mají sílu. Praha 2017.

BITTMAN, Ladislav. Špionážní oprátky: pohledy do zákulisí československé zpravodajské služby. V ČSFR vyd. 1., (Rozš. oproti vyd. nakl. 68 Publishers v r. 1981). Praha: Mladá fronta, 1992.

BOBI, Emil. Die Schattenstadt: Was 7.000 Agenten über Wien Aussagen. Salzburg 2014.

ENGLUND, Peter. Nepokojná léta: historie třicetileté války. Přeložil Luděk MANDAUŠ. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000.

ENGLUND, Terje B. Špion, který přišel pozdě: československá rozvědka v Norsku. Přeložil Zuzana HLAVIČKOVÁ. Praha: Prostor, 2018.

FROLÍK, Josef. Špion vypovídá. Praha 1990.

GRAAFF, Bob de. Handbook of European Intelligence Cultures. Lanham 2016.

JURMAN, Oldřich. Špion: 30 let ve službách armádní rozvědky. Praha 2015.

MOHYLA, Vladimír. Rozvědky: historie Československého výzvědného zpravodajství 1918-1990: z pohledu bývalého důstojníka zpravodajské správy generálního štábu ČSLA. Praha: Brána, 2018.

MUELLER, Wolfgang. A good example of peaceful coexistence?: the Soviet Union, Austria, and neutrality 1955-1991. Wien: ÖAW, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2011. Zentraleuropa-Studien, Bd. 15. ISBN 978-3700168980.

ROEWER, Helmut, SCHÄFER Stefan a UHL, Matthias. Encyklopedie tajných služeb ve 20. století. Praha 2006.

SHULSKY, Abram N. a SCHMITT, Gary James. Silent warfare: understanding the world of intelligence. 3rd ed., rev. Washington, D.C.: Brassey's, 2002.

SCHMIDL, Erwin A. Österreich im frühen Kalten Krieg 1945–1958: Spione, Partisanen, Kriegspläne. Wien 2000.

SUVOROV, Viktor. Inside Soviet military intelligence. New York: Macmillan, c1984.

VEBER, Václav. Dějiny Rakouska. Praha 2007.

VOJTÁSEK, František – ŽÁČEK, Pavel. Francouzský krtek: v první linii studené války. Cheb 2003.

Články a internetové zdroje

BĚLOUŠEK, Daniel. „Viking, který ztroskotal“: Fiasko československé vojenské rozvědky ve Švédsku v roce 1986. In: Sborník Archivu bezpečnostních složek. 8/2010. s. 77–91.

Činnost Československých zpravodajských služeb v Rakousku v letech 1945–1989 II. [online]. [Cit. 15.7.2019] Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/konference/cinnost-ceskoslovenskych-zpravodajskych-sluzeb-v-rakousku-v-letech-1945-89/>.

FENCL, Radek. Struktura ZS/GŠ v roce 1989. In: Sborník Archivu bezpečnostních složek 9/2011. s. 181–194.

HOŠEK, Eduard. Zpravodajská správa Generálního štábu ČSLA v období 1969–1973. In: Sborník Archivu bezpečnostních složek, 14/2016, Praha 2016.

MICHL, Jan. Oldřich Burda – náčelník vojenské rozvědky v letech 1960–1968. In: Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů. Praha: Odbor Archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra České republiky, 3/2010.

PECINA, Tomáš. Podnik zahraničního obchodu. Iuridicum: Encyklopedie o právu [online]. [cit. 5. 8. 2019]. Dostupné z: https://iuridictum.pecina.cz/w/Podnik_zahrani%C4%8Dn%C3%ADho_obchodu.

SIEBER, Karel. Tišlerova aféra. Epizoda z dějin československého vojenského zpravodajství. PWSV. Praha, vol 1. 2002 [cit. 20. 7. 2019]. Dostupné z: <http://www.praguecoldwar.cz/tisler.htm>.

ŠTAIGL, Jan. Organizácia a hlavné smery činnosti čs. vojenského výzvedného spravodajstva (rozviedky) v rokoch 1945–1967. In: Historie a vojenství. Časopis Historického ústavu Armády České republiky. Praha: Historický ústav Armády České republiky 50, č. 2 (2001).

Bakalářské práce

PILIP, Jiří. Činnost obvodního výboru KSČ Praha 9 v letech 1948–1953. Praha 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jakub RÁKOSNÍK.

DOBIÁŠ, Viktor. Organizační vývoj Zpravodajské správy Generálního štábu v 80. letech. Brno, 2010. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Libor Svoboda, Ph.D.

Seznam zkratk³¹⁹

ABS – Archiv bezpečnostních složek

AG – agent

AP – agenturní prostředek

AS – agenturní situace

B/3 – oddělení strategické rozvědky ZS/GŠ

CIA – Ústřední zpravodajská služba Spojených států amerických (Central Intelligence Agency)

ČSLA – Československá lidová armáda

ČSM – Československý svaz mládeže

HS VKR – Hlavní správa vojenské kontrarozvědky

HS OBS – Hlavní správa obranného zpravodajství

HŠ MNO – Hlavní štáb Ministerstva národní obrany

HÚ ZS/GŠ – Hlavní ústředí Zpravodajské správy Generálního štábu

I – informátor

KB – krycí byt

KGB – Výbor státní bezpečnosti – hlavní sovětská tajná služba (Kamit'ët gasudárstvënoj bëzapásnosti)

KS MV – Krajská správa Ministerstva vnitra

³¹⁹ Seznam zkratk týkajících se zpravodajské činnosti a jednotlivých orgánů a struktur zpravodajských složek je volně přístupný na webu Archivu bezpečnostních složek – Agenturní terminologie, č. j. 075630/83.

KS STB – Krajská správa Státní bezpečnosti

KSČ – Komunistická strana Československa

KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu

MAS – mrtvá agenturní schránka

MNO – Ministerstvo národní obrany

MV – Ministerstvo vnitra, od roku 1969 FMV (Federální ministerstvo vnitra)

NATO – Severoatlantická aliance

Nagrp – rakouská vojenská rozvědka (Nachrichtengruppe)

OSINT – Open Source Intelligence

OSN – Organizace spojených národů

PZO – Podnik zahraničního obchodu

ŘOR – orgán řídicí chod rezidentury

SČSP – Svaz československo-sovětského přátelství

SP – spolupracovník

SRN – Spolková republika Německo

Stapo – rakouská civilní rozvědka s vnitřní působností (Staatspolizeilicher Dienst)

STB – Státní bezpečnost

ŠO – šifrový orgán

TP – typ (rozpracovaný případ)

USA – Spojené státy americké

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

VKR – vojenská kontrarozvědka

VP – vojenský přidělenec

